

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

**Η καταπολέμηση της φτώχειας στην Υποσαχάρια Αφρική
Προοπτικές, εξελίξεις, διλήμματα και ο κρίσιμος ρόλος της Ατζέντας 2030 των
Ηνωμένων Εθνών**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μάνου Αικατερίνη

A.M: 1219M041

Αθήνα, 2020

Τριμελής Επιτροπή

Ζέφη Δημαδάμα, καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Γρηγόριος Ι. Τσάλτας, ομότιμος καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χαράλαμπος Πλατιάς, επίκουρος καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright ©, Μάνου Αικατερίνη, 2020

All rights Reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας, εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερμηνευτικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να αναφέρονται στον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως αντικείμενο μελέτης την καταπολέμηση της φτώχειας στην Υποσαχάρια Αφρική. Ειδικότερα, στόχο της ανάλυσης αποτελεί η ανάδειξη αλλά και η κατανόηση του φαινομένου της φτώχειας, έτσι όπως αυτό επηρεάζει σήμερα την πλειοψηφία των χωρών της Υποσαχάριας Αφρικής. Στο πρώτο μέρος της ανάλυσης επιχειρείται μία ιστορική αναδρομή της Αφρικανικής ηπείρου, δίνοντας έμφαση στο φαινόμενο της αποικιοκρατίας αλλά και της αποαποικιοποίησης. Στην συνέχεια αναλύεται η διεθνής τάξη πραγμάτων έτσι όπως αυτή διαμορφώθηκε από το 1945 μέχρι και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση εστιάζει στην ανισοκατανομή του πλούτου, στο εξωτερικό χρέος, στις πολιτικές αναδιάρθρωσης του χρέους αλλά και στα διάφορα θεωρητικά μοντέλα ανάπτυξης. Στην συνέχεια, παρουσιάζεται η πορεία των χωρών από την δεκαετία του '90 και ύστερα, και ειδικότερα σε επίπεδο συγκρούσεων αλλά και εκδημοκρατισμού. Το δεύτερο μέρος εστιάζει στην καταπολέμηση της φτώχειας στην Υποσαχάρια Αφρική και ειδικότερα αναφέρεται στο τι εστί φτώχεια, πως μετριέται, ποια είναι η σχέση της με την οικονομική μεγέθυνση, και πως η τελευταία επηρεάζει την αναπτυξιακή πορεία των χωρών. Έπειτα, η ανάλυση επικεντρώνεται στις πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας και στον ρόλο της Ατζέντας 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Τέλος, γίνεται αναφορά στην πανδημία του Covid-19 και δίνεται μία απάντηση στο βασικό ερώτημα που αφορά στη φτώχεια και τον πρώτο στόχο της Ατζέντας 2030.

Λέξεις Κλειδιά: φτώχεια, Υποσαχάρια Αφρική, χρέος, βιώσιμη ανάπτυξη, Ατζέντα 2030

The Fight Against Poverty in the Sub-Saharan region: prospects, dilemmas and the crucial role of the Agenda 2030 on Sustainable Development

Manou Katerina

Abstract

The purpose of this dissertation is to study the fight against poverty in Sub-Saharan Africa. In particular, the aim of the analysis is to highlight and understand the phenomenon of poverty, as it currently affects the majority of Sub-Saharan countries. The first part of the analysis attempts an historical overview of the African continent, emphasizing the phenomenon of colonialism and decolonization. The international order is then analyzed in the way it was formed from 1945 until the end of the Cold War. More specifically, the analysis focuses on the uneven distribution of wealth, external debt, debt restructuring policies and the various models of development theories. The progress of the countries since the 1990s is then presented, and in particular in terms of conflict and democratization. The second part focuses on combating poverty in the Sub-Saharan region and in particular refers to how we define poverty, how it is measured, what its relationship is to economic growth, and how the latter affects countries' development path. Next, the analysis focuses on anti-poverty policies and the role of Agenda 2030 on Sustainable Development. Finally, reference is made to the Covid-19 pandemic and an answer is given to the key question concerning poverty and the first goal as set by the Agenda 2030.

Key Words: poverty, Sub-Saharan Africa, debt, sustainable development, Agenda 2030

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 21Ο ΑΙΩΝΑ.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
1. ΤΟ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ.....	7
1.1. ΕΜΠΟΡΙΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΣΑΡΚΑΣ ΚΑΙ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΠΡΩΤΩΝ ΥΛΩΝ.....	8
1.2. Τα Αφρικανικά σύνορα.....	10
2. Η ΑΠΟΑΠΟΙΚΙΟΠΟΙΗΣΗ	13
2.1. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ	13
2.2. Αδύναμα κράτη	15
2.3. Ένας ατελείωτος πόλεμος στο Σουδάν	16
2.4. Γενοκτονία Ρουάντα, 1994.....	18
3. Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟ 1945 ΜΕΧΡΙ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.....	20
3.1. Η ΝΕΑ ΤΑΞΗ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ	20
3.2. Η θεωρία του Παγκόσμιου Συστήματος.....	21
4. Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΗ ΗΠΕΙΡΟ	24
4.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΒΟΗΘΕΙΑΣ	24
4.2. Το εξωτερικό χρέος.....	28
4.3. Ο ρόλος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και των G8.....	31
4.4. Πολιτικές Διαγραφής του Χρέους των Αναπτυσσόμενων Χωρών	33
5. Η ΑΦΡΙΚΗ ΣΤΟΝ 21^Ο ΑΙΩΝΑ.....	35
5.1. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ	35
5.2. Εκδημοκρατισμός και Ένοπλες Συρράξεις.....	37
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΥΠΟΣΑΧΑΡΙΑ ΑΦΡΙΚΗ	41
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	41
6. ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΦΤΩΧΕΙΑ	42
6.1. Μετρώντας την Ανάπτυξη και την Υπανάπτυξη	46
6.2. Η σχέση ανάμεσα στην φτώχεια, την οικονομική μεγέθυνση και την ανισότητα.....	50
6.3. Το θεσμικό υπόβαθρο σήμερα: Ατζέντα 2030.....	55
7. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ	60
7.1. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ	60
7.2. Βιώσιμη Ανάπτυξη του Αγροτικού Τομέα.....	63
7.3. Θωράκιση των κρατών απέναντι σε εξωτερικά σοκ και εσωτερικές εντάσεις.....	68
8. Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ COVID-19 ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ	74
8.1. ΣΤΟΧΟΣ «ΜΗΔΕΝΙΚΗ ΦΤΩΧΕΙΑ»: ΕΙΝΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙ ΕΦΙΚΤΟΣ;.....	78
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	81
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	83

Μέρος Πρώτο: Η διαμόρφωση της Αφρικανικής Ηπείρου από την αποικιοκρατία μέχρι τον 21ο αιώνα

Εισαγωγή

Το παγκόσμιο φαινόμενο που αναγνωρίζουμε ευρέως ως «φτώχεια», αποτελεί ένα δισεπίλυτο και πολυδιάστατο πρόβλημα το οποίο ενώ από την μία πλευρά δεν γνωρίζει γεωγραφικούς περιορισμούς, τείνει από την άλλη να συσσωρεύεται σήμερα περισσότερο από ποτέ σε συγκεκριμένες περιοχές του πλανήτη. Οι διαστάσεις του φαινομένου γίνονται πλέον άμεσα και παγκοσμίως αντιληπτές, ενώ αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι η φτώχεια, συντελεί ανασταλτικά ως προς την ανθρώπινη ανάπτυξη αλλά και την συνολική ευημερία μίας χώρας.

Ιστορικά, ο τρόπος με τον οποίο οι κοινωνίες, οι μελετητές αλλά οι διαμορφωτές της πολιτικής του σύγχρονου κόσμου αντιλαμβάνονται τους παράγοντες που προκαλούν και διαιωνίζουν την φτώχεια, σχετίζονται άμεσα με την δομή του σύγχρονου διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο μέσα από την λειτουργία του δημιουργεί ένα αλληλένδετο δίκτυο μεταφοράς γνώσεων, ανθρώπινου δυναμικού και εμπορευμάτων. Το καπιταλιστικό σύστημα μέσα από την δια συνδεσιμότητα που έχει δημιουργήσει, έχει καταφέρει να ξεπεράσει πολλά εμπόδια και να φέρει πιο κοντά από ποτέ τις χώρες μεταξύ τους. Ωστόσο, οι ίδιες ευεργετικές διαστάσεις του, έχουν συντελέσει όπως θα δούμε παρακάτω στην δημιουργία μεγάλων και διαφόρων μορφών ανισοτήτων κατά μήκος του πλανήτη, οι οποίες επηρεάζουν μεταξύ άλλων τον πυρήνα της αναπτυξιακής πορείας μίας μεγάλης ομάδας κρατών.

Η περίπτωση της Υποσαχάριας Αφρικής αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα του παράδοξου της παγκοσμιοποίησης. Ενώ σε παγκόσμιο επίπεδο, το επίπεδο της φτώχειας μειώθηκε σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες, η συγκεκριμένη περιοχή παράμεινε και παραμένει κάτω από το όριο της φτώχειας για την μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού της, γεγονός που δεν αφήνει δίχως προβληματισμούς τη Διεθνή Κοινότητα. Από την δεκαετία του '60 εγκαθιδρύθηκε σταδιακά μία δυναμικά εξελισσόμενη παγκόσμια διακυβέρνηση η οποία θα ασχοληθεί συστηματικά με την κατανόηση και την καταπολέμηση του φαινομένου, αναζητώντας αφενός τις κατάλληλες πολιτικές και αφετέρου την ορθότερη μορφή αναπτυξιακής βοήθειας ως προς τα κράτη που πλήττονται περισσότερο.

Προκειμένου να καταφέρουμε να καταλήξουμε σε μία σειρά από εύλογα συμπεράσματα γύρω από το τι πραγματικά συμβαίνει, ποια φαίνεται να είναι επί της ουσίας η ρίζα του κακού και γιατί εν τέλει η φτώχεια συνεχίζει να αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα παγκόσμια προβλήματα σε έναν ταχύτατα προοδευτικά εξελισσόμενο κόσμο, οφείλουμε να ανατρέξουμε αρχικά στην ιστορική ανάπτυξη της ηπείρου, έτσι όπως αυτή διαμορφώθηκε υπό το πρίσμα των αιώνων και ειδικότερα μέσα από τις Ευρωπαϊκές αποικιοκρατικές πολιτικές, αλλά και την δημιουργία του σύγχρονου παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, έτσι όπως αυτό διαπλάστηκε μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

1. Το αποικιοκρατικό σύστημα

Μελετώντας κανείς την ιστορία της γηραιάς ηπείρου, μπορεί εύκολα να αντιληφθεί ότι κοινό χαρακτηριστικό των περισσότερων εποχών της αποτελεί το στοιχείο του ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών. Ο ανταγωνισμός αυτός, οδήγησε πολλές φορές την Ευρώπη σε πόλεμο. Η αποικιοκρατική επεκτατική πολιτική ωστόσο, αποτέλεσε ένα σημείο συνοχής για τα Ευρωπαϊκά κράτη, τα οποία έχοντας βρεθεί σε μία περίοδο ειρηνικών μεταξύ τους σχέσεων (η Συνθήκη Βεσφαλίας 1648 σηματοδοτεί το τέλος του 30ετούς πολέμου)¹, αποφάσισαν να διεκδικήσουν μία περιοχή του χάρτη την οποία θεώρησαν εξαιρετικά επικερδή προκειμένου να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους και να αυξήσουν τον πλούτο τους. Υπό αυτό το πρίσμα αντιλαμβάνεται συνήθως κανείς το αποικιοκρατικό σύστημα, το οποίο ξεκίνησε εξολοκλήρου από την καρδιά της Ευρώπης (Γαλλία, Βρετανία, Ισπανία, Πορτογαλία και Γερμανία μεταξύ άλλων) προς την Αφρικανική ήπειρο. Οι βλέψεις των Ευρωπαϊών αποικιοκρατών ήταν από την αρχή ξεκάθαρες και διαφαίνονταν καθαρά ότι στόχος αποτελούσε η όσο το δυνατόν καλύτερη εκμετάλλευση των Αφρικανικών πόρων, καθώς και των ίδιων των κατοίκων τους προς όφελος των μητροπόλεων. Έτσι από τον 14^ο αιώνα, μέχρι και το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η συντριπτική πλειοψηφία των Αφρικανικών κρατών- κράτη τα οποία σχηματίστηκαν από τους επικυρίαρχους κατ' εικόνα του Ευρωπαϊκού μοντέλου του έθνους κράτους- παρέμειναν υπό την πλήρη εξουσία των μητροπόλεων, με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί μία τροχιά εξάρτησης και υπανάπτυξης, την επαύριον της ανεξαρτησίας τους.

¹ Yale Law School, Treaty of Westphalia, Peace Treaty Between the Roman Emperor and the King of France and their Respective Allies, https://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp

Οι Ευρωπαίοι ηγέτες δικαιολόγησαν την επιλογή τους να επιβληθούν και να καταλάβουν τα Αφρικανικά εδάφη με πρόσχημα την οικονομική, πολιτική και κοινωνική καθυστέρηση των Αφρικανικών λαών την οποία και ήθελαν να βελτιώσουν, φέρνοντας τους όσο πιο κοντά στα Ευρωπαϊκά πρότυπα της εποχής. Αποτέλεσμα των παραπάνω βλέψεων αποτέλεσε η συστηματική χρήση του δουλεμπόριου ως πηγή εσόδων για της μητροπόλεις, η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της εκάστοτε περιοχής και η κατηγοριοποίηση των διαφορετικών φυλών η οποία συνοδεύτηκε από τη μία πλευρά από μία αυθαίρετη και τελείως υποκειμενική χάραξη των Αφρικανικών συνόρων -έτσι όπως εξυπηρετούσε εκείνη την εποχή το μοίρασμα των περιοχών μεταξύ των αποικιοκρατών- ενώ από την άλλη δημιούργησε ένα βαθύ κοινωνικό ρήγμα, αποτέλεσμα του οποίου υπήρξαν και υπάρχουν μέχρι και σήμερα μία σειρά από εθνικές συγκρούσεις, πολλές φορές διασυνοριακού χαρακτήρα.

1.1. Εμπόριο ανθρώπινης σάρκας και εκμετάλλευση πρώτων υλών

Το δουλεμπόριο αποτέλεσε έναν από τους βασικότερους ανασταλτικούς παράγοντες για την αναπτυξιακή πορεία της Ηπείρου. Πρόκειται για την μεγαλύτερη μετακίνηση ανθρώπων σε ολόκληρη την ανθρώπινη ιστορία², η οποία συντέλεσε στην ανάπτυξη του τριγωνικού εμπορίου (commerce triangulaire)³ κατά την διάρκεια του 17^ο αιώνα, ανάμεσα στην Ευρώπη, την Αφρική και την Αμερική. Ο 18^{ος} αιώνας αποτέλεσε την πιο καταστροφική περίοδο για την πληθυσμιακή εξέλιξη της ηπείρου, καθώς η βίαιη μετακίνηση μίας τεράστιας μερίδας του πληθυσμού, πέραν του ανυπολόγιστου κόστους σε ανθρώπινες ζωές (οι συνθήκες μετακίνησης υπήρξαν τόσο φρικτές με αποτέλεσμα να χάσουν την ζωή τους πάνω από 1,5 εκατομμύριο άνθρωποι) δημιούργησε ένα σφοδρό δημογραφικό πλήγμα, το οποίο συνέβαλε αναπόσπαστα στην δημογραφική υπανάπτυξη των χωρών. Την περίοδο όπου η Βιομηχανική Επανάσταση προσέφερε απλόχερα τους πρώτους καρπούς της στα αναδυόμενα εκβιομηχανισμένα κράτη του Βορρά, οι Αφρικανικές αποικίες υπολειπονταν.

Η απουσία ανθρώπινου δυναμικού εμπόδισε τις αποικίες να αναπτυχθούν ακολουθώντας το μοντέλο των Ευρωπαίων κηδεμόνων τους, ενώ παράλληλα οι

² Δ.Α Σωτηρόπουλος, Α. Χουλιάρης, Σ. Ρούσσος, Π. Σκλιάς, Ο Τρίτος Κόσμος, Πολιτική, Οικονομία, Διεθνείς Σχέσεις, 2005, σελίδα 99-102.

³ « Quand a commencé le commerce triangulaire ? », <https://www.futura-sciences.com/sciences/questions-reponses/histoire-commence-commerce-triangulaire-5608/>.

τελευταίοι ουδέποτε επιδίωξαν την ανάπτυξη των αποικιών τους κατά τον ίδιο τρόπο. Και αυτό γιατί, οι αποικίες δομήθηκαν έτσι ώστε να εξυπηρετούν αποκλειστικά και μόνο τα συμφέροντα των μητροπόλεων.

Οι τελευταίες απαγόρευαν στις αποικίες τους να εμπορεύονται στο εξωτερικό, ενώ ο περιορισμός ίσχυε και για το εσωτερικό της ηπείρου, μεταξύ των διαφορετικών αποικιών⁴. Ουσιαστικά, τόσο το δουλεμπόριο όσο και η οργάνωση της παραγωγής των αποικιών κινήθηκαν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να εξυπηρετούν και να καλύπτουν τις ανάγκες των μητροπόλεων, σε τομείς όπου οι τελευταίες υστερούσαν. Ως αποτέλεσμα αυτού, τα αφρικανικά κράτη κληρονόμησαν το ευρέως διαδεδομένο σύστημα των μονοκαλλιιεργειών -το οποίο εφαρμόζεται εκτεταμένα μέχρι και σήμερα σε πολλά Αφρικανικά εδάφη⁵- και αποτέλεσε ουσιαστικά εξαναγκαστική πολιτική των αποικιοκρατών, προκειμένου να παράγονται οι πρώτες ύλες που θεωρούνταν απαραίτητες από τους τελευταίους. Αν και το 1807, η Μεγάλη Βρετανία τοποθετήθηκε κατά του ανθρωπίνου εμπορίου σηματοδοτώντας την αρχή του τέλους για αυτό το απαράγραφο έγκλημα κατά της ανθρωπότητας⁶, ήταν ήδη αρκετά αργά καθώς η Ευρώπη είχε πλέον κατανοήσει τους όρους με τους οποίους μπορούσε να εκμεταλλευτεί τα Αφρικανικά εδάφη καλύτερα (φυτείες και μονοκαλλιέργειες), στο πλαίσιο ενός ανερχόμενου παγκόσμιου εμπορίου όπου η ήπειρος θα μπορούσε μεταξύ άλλων να απορροφήσει την παραγόμενη αξία του Βορρά και να συμβάλλει στην ανάπτυξη του. Χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός ότι μέχρι και σήμερα, οι αναπτυσσόμενες χώρες αδυνατούν να συμβάλλουν ουσιαστικά στον καθορισμό των τιμών των πρώτων υλών τους⁷, καθώς βρίσκονται άμεσα εξαρτημένες από την ζήτηση των ανεπτυγμένων κρατών η οποία δεν έχει υπάρξει ποτέ σταθερή. Τα Αφρικανικά κράτη μη διαθέτοντας κατά κανόνα τις υποδομές για την επεξεργασία και την μεταποίηση προϊόντων, βρίσκονται κατά κάποιο τρόπο παγιδευμένα σε μία

⁴ Γρηγόρης Ι. Τσάλτας, Αναπτυξιακό Φαινόμενο & Τρίτος Κόσμος, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελίδα 59.

⁵ Σήμερα οι περισσότερες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής εξαγουν κατά βάση πετρέλαιο, χρυσό, διαμάντια, φυσικό αέριο και ακατέργαστες πρώτες ύλες. Η Κίνα, η Ινδία, η Δανία, οι ΗΠΑ και η Δυτική Αφρική αποτελούν τις πέντε μεγαλύτερες πηγές εξαγωγών των χωρών (<https://wits.worldbank.org/countrysnapshot/en/ssf/textview>). Σε επίπεδο αγροτικής παραγωγής οι περισσότερες χώρες παράγουν σε μεγάλες ποσότητες καλαμπόκι, ρύζι, καφέ, βαμβάκι, κακάο και μερικά είδη φρούτων και λαχανικών τα οποία και εξαγουν, (<http://www.fao.org/3/ac349e04.htm>), ενώ εισάγουν σε μεγάλο βαθμό την πλειοψηφία των βασικών τους υλικών αναγκών.

⁶ Τρίτος Κόσμος, σελίδα 112.

⁷ Τσάλτας, σελίδα 104.

περιοριστική μορφή εμπορίου του οποίου τις τιμές αδυνατούν να καθορίσουν. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί και το εμπόριο αγροτικών προϊόντων το οποίο πραγματοποιείται σε μεγάλο βαθμό με όρους προστατευτισμού⁸. Η Αφρική εξάγει την πλειοψηφία της αγροτικής της παραγωγής στον δεύτερο μεγαλύτερο εταίρο της, την Ευρωπαϊκή Ένωση⁹, η οποία διατηρεί πολύ αυστηρά κριτήρια προκειμένου να προστατέψει την αγροτική της παραγωγή¹⁰.

Υπό αυτό το πρίσμα, βρισκόμενοι ουσιαστικά σε ένα πρώιμο καπιταλιστικό στάδιο, οι αποικιοκράτες συνέχισαν να εκμεταλλεύονται την Αφρικανική ήπειρο, θέτοντας ένα ακόμη εμπόδιο για το μέλλον της μέσα από το αυθαίρετο χάραγμα των αφρικανικών συνόρων, προκειμένου να δημιουργηθούν ισάξιες ζώνες επιρροής.

1.2. Τα Αφρικανικά σύνορα

Ο 19^{ος} αιώνας αποτέλεσε για την Ευρώπη μία περίοδο ειρήνης μεταξύ των κρατών, η οποία αποτυπώθηκε και στον τρόπο με τον οποίο οι αποικιοκράτες εισέβαλαν στα Αφρικανικά εδάφη και αποφάνθηκαν πολιτισμένα και από κοινού για τις ζώνες επιρροής της ηπείρου. Επρόκειτο στην πραγματικότητα για την νομιμοποίηση της άκρατης εκμετάλλευσης αλλά και της καθολικής επικυριαρχίας τους πάνω στην περιοχή¹¹. Μέσα από την Διάσκεψη του Βερολίνου (1884-1885) τέθηκαν οι βασικοί κανόνες εκμετάλλευσης και επιρροής των διαφορετικών χωρών, ενώ δημιουργήθηκαν και τα πρώτα τεχνητά σύνορα: η Γαλλία κυριάρχησε στο μεγαλύτερο τμήμα της βόρειας Αφρικής, η Μεγάλη Βρετανία στο ανατολικό τμήμα μοιραζόμενη τα εδάφη με τη Γαλλία, ενώ το Βέλγιο, η Ισπανία, η Ιταλία και η Γερμανία, χώρισαν το υπόλοιπο μέρος της ηπείρου σε μικρότερες ζώνες κυριαρχίας.

⁸ Παναγιώτης Ρουμελιώτης, Προς Έναν Πολυπολικό Κόσμο, Εκδόσεις Α.Α Λιβάνη, 2009, Το άνισο εμπόριο, σελίδα 216-231.

⁹ Η ΕΕ αποτελεί τον μεγαλύτερο εμπορικό συνεργάτη για το σύνολο της Αφρικανικής Ηπείρου, απορροφώντας το 30,7% των συνολικών εξαγωγών της. Παράλληλα αποτελεί την βασική πηγή άμεσων ξένων επενδύσεων («Foreign Direct Investment», ή αλλιώς FDI's) και τέλος την βασική πηγή επίσημης αναπτυξιακής βοήθειας («Official Development Assistance» ή αλλιώς OCD) η οποία αποτελεί το 58% της συνολικής βοήθειας που λαμβάνει το σύνολο της ηπείρου (με στοιχεία της επίσημης Ιστοσελίδας για την εταιρική σχέση ανάμεσα στην Αφρική και την ΕΕ, <https://africa-eu-partnership.org/en/afcfra>).

¹⁰ Χουλιάρης, «Ο αιώνιος εταίρος: οι σχέσεις της Αφρικής με την Ευρωπαϊκή Ένωση», σελίδα 135: η μέση αγελάδα επιδοτείται με 2,5 ευρώ την ημέρα, ενώ στις φτωχότερες χώρες της Αφρικής η πλειοψηφία του πληθυσμού επιβιώνει με κάτι λιγότερο από 2 δολάρια ημερησίως.

¹¹ Τσάλτας, σελίδα 52.

Αποτέλεσμα αυτού, τα σημερινά Αφρικανικά σύνορα να αποτελούν σχεδόν εξ' ολοκλήρου το έργο των επικυρίαρχων. Ακριβώς επειδή οι Ευρωπαίοι ηγέτες μοίρασαν κατά τρόπο πολιτισμένο την ήπειρο σε ζώνες κυριαρχίας, η αυθαίρετη χάραξη νοητών γραμμών ανάμεσα στις διαφορετικές περιοχές, αντανakλούσε ουσιαστικά τον συσχετισμό δυνάμεων της εποχής. Οι Ευρωπαίοι ηγέτες δεν έλαβαν υπόψη τους αυτόχθονες πληθυσμούς των περιοχών¹², καθώς αυτό που τους απασχολούσε περισσότερο ήταν να μοιραστούν κατάλληλα τα φυσικά πλούτη της ηπείρου. Αξίζει να σημειώσει κανείς, ότι προκειμένου να διασφαλιστεί ο δρόμος προς τις παράκτιες περιοχές τα σύνορα χαράχτηκαν κατά τέτοιο τρόπο όπου σε πολλές περιπτώσεις διάφορες εθνοτικές ομάδες βρέθηκαν πρακτικά μοιρασμένες ανάμεσα σε περισσότερα κράτη. Παράλληλα, πολλά κράτη, τα περισσότερα συγκριτικά με τις υπόλοιπες ηπείρους του κόσμου, κατέληξαν να ανήκουν στην κατηγορία των περικλειστων κρατών. Σύμφωνα με το Δίκαιο της Θάλασσας ως περικλειστα κράτη νοούνται οι χώρες που δεν έχουν γεωγραφικά πρόσβαση σε οποιαδήποτε διέξοδο που να καταλήγει είτε σε θάλασσα είτε σε ωκεανό. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας¹³ έχει αποδώσει στα παραπάνω κράτη (44 συνολικά παγκοσμίως, εκ των οποίων τα 14 βρίσκονται στην Αφρική και κατά κύριο λόγο στην Υποσαχάρια Αφρική) ένα ειδικό καθεστώς¹⁴ για την πρόσβαση τους σε ακτές και υδάτινους πόρους, καθώς η έλλειψη διεξόδου προς τα ανοιχτά, έχει αποδεδειγμένα αποτελέσει τεράστιο τροχοπέδη για την ανάπτυξη των χωρών αυτών. Στο ίδιο πνεύμα, πολλά Αφρικανικά κράτη οροθετήθηκαν γεωγραφικά βάση των φυσικών πόρων που διαθέτουν, με αποτέλεσμα να μείνουν εκτός συνόρων περιοχές με ελάχιστους φυσικούς πόρους (λχ. καλλιεργήσιμη γη), οι οποίες συγκροτήθηκαν αργότερα ως κρατικές οντότητες. Τέλος, η αυθαίρετη χάραξη των συνόρων όπως αναφέρθηκε και παραπάνω μοίρασε σε πολλές περιπτώσεις εθνοτικές ομάδες μεταξύ ενός ή και περισσότερων κρατών.

¹² Τρίτος Κόσμος, Χουλιάρas, σελίδα 112.

¹³ Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS) υπογράφηκε το 1982 στην περιοχή Montego Bay της Τζαμάικα και τέθηκε επίσημα σε ισχύ το 1994. Αποτελεί το βασικό νομοθετικό κείμενο το οποίο κωδικοποιεί τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των κρατών στα θαλάσσια ύδατα τόσο εντός αλλά και εκτός εθνικής δικαιοδοσίας. Αποκαλείται από πολλούς ως το «Σύνταγμα των Θαλασσών»

([https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0623\(01\)&from=PT](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0623(01)&from=PT))

¹⁴ Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, βλ. άρθρο 123 «Συνεργασία κρατών που συνορεύουν με κλειστές ή ημίκλειστες θάλασσες» και άρθρο 124 1.α.

Δυστυχώς, η πολιτισμική διαίρεση που αναγκάστηκαν να υποστούν οι αφρικανικοί λαοί, σηματοδότησε την αρχή μίας κατάστασης εθνοτικών συγκρούσεων που έλαβε χώρα πολύ αργότερα, κατά την περίοδο της απικοιοποίησης της ηπείρου.

Οι εθνοτικές συγκρούσεις ξέσπασαν ανεξέλεγκτα κατά μήκος της ηπείρου από την δεκαετία του '60 και ύστερα. Κάποιες περιπτώσεις αντανακλούσαν την προσπάθεια συγκρότησης μίας εθνικής ταυτότητας. Ωστόσο, πολλά άλλα παραδείγματα, χαρακτηριστική περίπτωση η γενοκτονία της Ρουάντα, αναδεικνύουν ότι στην πραγματικότητα το ξέσπασμά οφειλόταν εν πολλύς στην πολιτιστική στρέβλωση που έχουν υποστεί οι πληθυσμοί από τους επικυρίαρχους τους. Οι συγκρούσεις, οι οποίες αποτέλεσαν στην πραγματικότητα εμφύλιες συρράξεις πολλές φορές διασυνοριακού χαρακτήρα, κόστισαν τόσο σε ανθρώπινες ζωές αλλά και σε επίπεδο πολιτικής σταθερότητας και οικονομικής ανάπτυξης για την πορεία των χωρών. Ενδεικτικό της εξάρτησης των κρατών από τους επικυρίαρχους τους αποτελεί το γεγονός ότι, κατά την περίοδο όπου τα Αφρικανικά κράτη διεκδικούσαν την ανεξαρτησία τους και ενώ το θέμα των συνόρων τέθηκε στο τραπέζι από τον νεοσύστατο Οργανισμό Αφρικανικής Ενότητας την δεκαετία του '60¹⁵, τα κράτη και οι πολιτικοί ηγέτες της εποχής, μη έχοντας ακόμα την ικανότητα να χαράξουν δυναμικά την πολιτική γραμμή του μέλλοντος, αποφάσισαν να κρατήσουν ως έχων τα σύνορα που κληρονόμησαν από τους αποικιοκράτες τους.

Και ενώ πολλοί μελετητές επισημαίνουν ότι η σύσταση των κρατών προκύπτει συνήθως ως αποτέλεσμα μίας εμπόλεμης σύρραξης, δεδομένου ότι ο πόλεμος αποτελεί στοιχείο της ανθρώπινης συμπεριφοράς¹⁶ ενώ η διεθνής πολιτική γίνεται μεταξύ άλλων αντιληπτή ως προϊόν ανταγωνισμού αλλά και επίδειξη ισχύος, στην περίπτωση της Αφρικής τα κράτη δημιουργήθηκαν μέσα από ένα καθαρά υποκειμενικό μοίρασμα των

¹⁵ Ο Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας συστήθηκε το 1962 από τα νεοσύστατα και απελευθερωμένα κράτη της Αφρικής, με στόχο την συνεργασία και την ειρήνη μεταξύ των κρατών, κατ' εικόνα του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών. Ο Οργανισμός στηρίχθηκε στην αρχή της ισότητας μεταξύ των κρατών, στην μη επέμβαση στις εσωτερικές τους υποθέσεις, στον σεβασμό της εδαφικής κυριαρχίας και στην ειρηνική επίλυση των διαφορών μεταξύ άλλων. Από το 2002, ο ΟΑΕ μετονομάστηκε στην πλέον Αφρικανική Ένωση, η οποία αποτελείται από 55 κράτη και ακολουθεί το μοντέλο της ΕΕ. Στόχος αποτελεί η δημιουργία ενός ενιαίου νομίσματος ενώ έμφαση δίνεται στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στην ανάπτυξη ειρηνικών σχέσεων μεταξύ των κρατών και στην ενδυνάμωση της εσωτερικής αγοράς με στόχο την δημιουργία μίας ενιαίας Αφρικανικής αγοράς (<https://au.int/>), (<https://www.kathimerini.gr/world/854504/o-organismos-afrikanikis-enotitos/>).

¹⁶ John Baylis & Steve Smith, Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής, Μία Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις, Oxford University Press 2005, εκδόσεις Επίκεντρο 2007, σελίδα 237.

περιοχών, από Ευρωπαίους ηγέτες οι οποίοι έχοντας ως γνώμονα έναν χάρτη, χάραξαν νοητές γραμμές πάνω σε εδάφη τα οποία μεταξύ άλλων αποτελούσαν παρθένο έδαφος για τους περισσότερους από αυτούς.

2. Η αποαποικιοποίηση

2.1. Τα αίτια του φαινομένου

Το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσε το έναυσμα για μία μεταβολή δίχως επιστροφή για την Αφρικανική Ήπειρο. Η λήξη του πολέμου θα σηματοδοτήσει ουσιαστικά την γραμμή εκκίνησης της σύγχρονης ιστορίας της Αφρικής.

Η συντετριμμένη γηραιά ήπειρος, αν και νικήτρια στην μάχη ενάντια στον Ναζισμό, φάνηκε από την επόμενη κιόλας μέρα ότι δεν ήταν πια σε θέση να συντηρεί τις αποικίες της. Παράλληλα οι τελευταίες, έχοντας επωμιστεί και από την πλευρά τους το βάρος του πολέμου δεδομένου ότι ένα σημαντικό μέρος της στρατιωτικής δύναμης των Συμμάχων ενάντια στις δυνάμεις του άξονα προέρχονταν από τα Αφρικανικά εδάφη, βρέθηκαν εξίσου αποδεδειγμένες και σε ανάγκη αναδιάρθρωσης. Εδώ, αξίζει να σημειώσουμε ότι σε παγκόσμιο επίπεδο ανοίγει ένα νέο κεφάλαιο για την πορεία των διεθνών σχέσεων, καθώς σταδιακά αλλάζουν οι όροι με τους οποίους αντιλαμβανόμαστε αφενός τον κόσμο σε παγκόσμιο επίπεδο και αφετέρου τις σχέσεις μεταξύ των κρατών. Έτσι, το 1952 ο Γάλλος κοινωνιολόγος Alfred Sauvy θα ορίσει το εννοιολογικό πλαίσιο μέσα από το οποίο τα κράτη της Αφρικής θα τοποθετηθούν στον διεθνή χάρτη για τις επόμενες δεκαετίες .

Τα Αφρικανικά κράτη θα αποτελέσουν μέρος αυτού που ο Sauvy αποκάλεσε «Τρίτο Κόσμο»¹⁷: πρόκειται ουσιαστικά για έναν πολιτικό διαχωρισμό ο οποίος αντιπαραθέτει τις χώρες του «Πρώτου Κόσμου» (φιλελεύθερες δημοκρατίες και καπιταλιστικές οικονομίες), με τον «Δεύτερο Κόσμο» (οι χώρες που πρεσβεύουν τον υπαρκτό σοσιαλισμό και το σύστημα της ΕΣΔΔ) και τις υπόλοιπες χώρες του κόσμου οι οποίες κατατάσσονται αυτόματα στον Τρίτο Κόσμο, τόσο υπό το πρίσμα του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και βάση ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών, που όπως θα δούμε παρακάτω, οριοθετούν τους όρους με τους οποίους αναφερόμαστε σήμερα στην έννοια της ανάπτυξης. Τα Αφρικανικά κράτη έχοντας συμμετάσχει στον πόλεμο στο

¹⁷ Τρίτος Κόσμος, σελίδα 53.

πλάι των υπερασπιστών της ελευθερίας και τις ισότητες, θα ασπαστούν τα ιδεώδη περί ελευθερίας και ανεξαρτησίας, τα οποία θα έρθει την ίδια περίοδο να κατοχυρώσει και ο νεοσύστατος οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών μέσα από τον ιδρυτικό του χάρτη¹⁸.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, σηματοδοτούνται μία σειρά από εξελίξεις οι οποίες φαίνεται να πραγματοποιούνται αστραπιαία αν αναλογιστεί κανείς τους αιώνες που τα Αφρικανικά κράτη παρέμειναν υποχείρια των αποικιοκρατικών δυνάμεων. Τα Ηνωμένα Έθνη μέσα από την έννοια της αυτοδιάθεσης, έτσι όπως εννοιολογείται στο άρθρο 1 του καταστατικού θα οριοθετήσουν και νομικά με βάση το Διεθνές Δίκαιο το δικαίωμα των λαών στην ανεξαρτησία τους. Τα παραπάνω θα συμβάλλουν στο να πάρει ευρύτερες διαστάσεις η διαδικασία της αποαποικιοποίησης υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών τα οποία κατευθύνονται σε μεγάλο βαθμό από τις ΗΠΑ καθώς η τελευταία άσκησε έντονη πίεση προς τους συμμάχους της. Η Ινδία θα αποτελέσει παράδειγμα για την πορεία του απελευθερωτικού κινήματος των χωρών του Τρίτου Κόσμου. Η χώρα, θα ανακηρύξει την ανεξαρτησία της το 1947, και τρία χρόνια αργότερα θα αποκτήσει για πρώτη φορά το δικό της Σύνταγμα. Στο ίδιο πνεύμα, μία σειρά από εθνικά απελευθερωτικά κινήματα θα κάνουν την εμφάνισή τους στην Αφρικανική ήπειρο. Το φαινόμενο της αποαποικιοποίησης θα εμφανίσει τους καρπούς του πιο έντονα από την δεκαετία του '60 και ύστερα, όπου τα Ηνωμένα Έθνη βλέπουν τον αριθμό των νεοσύστατων κρατών να αυξάνεται σημαντικά. Μέσα σε μερικές μόνο δεκαετίες, οι αφρικανικές αποικίες θα αποτελούν παρελθόν και στη θέση τους θα βρίσκονται πάνω από 50 νεοσύστατα κράτη.

Αξιοθαύμαστο αποτελεί το γεγονός ότι το 1964 στην πρώτη συνδιάσκεψη που πραγματοποιείται στην Γενεύη για τις έναρξη των διεργασιών της UNCTAD¹⁹, από τα 115 συμμετέχοντα κράτη, τα 77 προέρχονταν από τον Τρίτο Κόσμο, κατά πλειοψηφία νεοσύστατα κράτη σε Λατινική Αμερική, Ασία και Αφρική²⁰. Στην Αφρικανική ήπειρο, τα κράτη της Βόρειας Αφρικής θα αποτελέσουν τις πρώτες ανεξάρτητες κρατικές οντότητες (Λιβύη 1951, Μαρόκο 1956, Σουδάν 1958 μεταξύ άλλων), ενώ από την δεκαετία του '60 και ύστερα, η διαδικασία της αποαποικιοποίησης θα επεκταθεί και

¹⁸ Ο Χάρτης υπογράφηκε στις 26 Ιουνίου το 1945 στον Άγιο Φραγκίσκο και τέθηκε σε ισχύ την ίδια χρονία.

¹⁹ Η πρώτη συνδιάσκεψη της UNCTAD (United Nations on Trade and Development) πραγματοποιήθηκε το 1964 στη Γενεύη (<https://untad.org/about/history>). Τα 77 αναπτυσσόμενα κράτη δημιούργησαν το G77 το οποίο αποτελείται σήμερα από 134 κράτη (<https://www.g77.org/>).

²⁰ Τσάλτας σελίδα 151.

στην υπόλοιπη Αφρικανική ήπειρο. Ένα θετικό στοιχείο αποτελεί αναμφίβολα το γεγονός ότι για την πλειοψηφία των Αφρικανικών κρατών, η ανεξαρτησία κερδήθηκε χωρίς πολεμικές συγκρούσεις. Πολλοί ασκούν κριτική λέγοντας ότι ουσιαστικά η ανεξαρτησία παραχωρήθηκε στα κράτη, γνωρίζοντας ότι τα τελευταία δεν ήταν σε θέση να την διαχειριστούν. Επρόκειτο στην ουσία για μία παραχώρηση από την πλευρά των αποικιοκρατών η οποία σε ηθικό επίπεδο δεν στηρίζονταν τόσο στην αρχή της αυτοδιάθεσης, όσο σε μία περισσότερο παθητική και τιμωριτική ίσως στάση απέναντι στον απελευθερωτικό αγώνα των αποικιών. Και αυτό γιατί, οι αποικιοκρατικές δυνάμεις είχαν επίγνωση της κατάστασης. Μπορούσαν να καταλάβουν ότι η παραχώρηση της ανεξαρτησίας δεν αποτελούσε απαραίτητα το δρόμο για μία μελλοντικά υγιή ανάπτυξη των χωρών, καθώς οι περισσότερες από αυτές δεν είχαν ουδέποτε οικοδομήσει σταθερές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές βάσεις.

2.2. Αδύναμα κράτη

Πολλά νεοσύστατα Αφρικανικά κράτη χαρακτηρίστηκαν από πολλούς μελετητές ως αδύναμα ή αλλιώς «οιονεί κράτη»²¹. Και αυτό γιατί στην πράξη, τα περισσότερα Αφρικανικά κράτη πέρασαν από μία περίοδο αποτυχημένων προσπαθειών οικοδόμησης της κρατικής κυριαρχίας. Τα κράτη βρέθηκαν πολλές φορές αντιμέτωπα με εθνοτικές διαμάχες, στρατιωτικά πραξικοπήματα, ενώ σε επίπεδο πολιτικής εκπροσώπησης η διαφθορά και η ανελευθερία κατείχαν τα ηνία προκειμένου να διατηρηθεί το καθεστώς.

Το τελευταίο ήταν σε πολλές περιπτώσεις βασισμένο πάνω σε πελατειακές σχέσεις, έτσι όπως κληρονομήθηκαν από τους Ευρωπαίους αποικιοκράτες. Η διαφθορά κατείχε την πρώτη θέση στις περισσότερες χώρες, ενώ ενδεικτικό αποτελεί το γεγονός ότι η αναπτυξιακή βοήθεια που προσέφεραν τα κράτη του Βορρά κατέληγε πολλές φορές στα χέρια των τοπικών ελίτ. Σε πολλές περιπτώσεις ο πολιτικός πυρήνας τους δεν διαπνέονταν από κάποια εθνική συνείδηση η οποία θα μπορούσε να λειτουργήσει ως κινητήριος δύναμη για την ανάπτυξη ισχυρών βάσεων. Στην πραγματικότητα, οι πλέον ελεύθεροι από τον αποικιακό κλοιό ήλπιζαν ότι η ανεξαρτησία που είτε κερδήθηκε είτε παραχωρήθηκε θα αποτελούσε την αρχή για καλύτερες συνθήκες διαβίωσης.

²¹ Andrew Heywood, Εισαγωγή στην Πολιτική, Εκδόσεις Επίκεντρο 2014, σελίδα 93.

Ωστόσο, όταν με τον καιρό έγινε αντιληπτό ότι οι «μεγάλοι άνδρες»²² βρίσκονταν στην καρέκλα της εξουσίας με σκοπό να διατηρήσουν τα προνόμια που αυτή συνεπάγεται, τόσο η Διεθνής Κοινότητα αλλά και οι λαοί των φαινομενικά δημοκρατικών κρατών, αντιλήφθηκαν πως πρέπει να παλέψουν για τον εκδημοκρατισμό της Αφρικής. Ο Samuel Huntington (1927-2008), μελετώντας τα κράτη τόσο κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου αλλά και μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, εστίασε μεταξύ άλλων στα χαρακτηριστικά που μας επιτρέπουν να συγκρίνουμε τα διαφορετικά επίπεδα κρατικής δομής.

Για τον Huntington, ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά προκειμένου να κατανοήσουμε πόσο δημοκρατικό είναι ένα κράτος, έγκειται στον βαθμό διακυβέρνησης²³. Παρατηρώντας λοιπόν τα Αφρικανικά κράτη να προσπαθούν μέσα σε ένα μετά-αποικιακό χάος να βρουν τις δομές εκείνες που θα στηρίξουν την κρατική δομή, αντιλαμβάνεται κανείς ότι το αποικιακό καθεστώς άφησε πίσω του περισσότερες διαιρετικές τομές εν τέλει, παρά στοιχεία που θα λειτουργούσαν υπέρ της κοινωνικής συνοχής αλλά και μίας μελλοντικής ευημερίας.

2.3.Ένας ατελείωτος πόλεμος στο Σουδάν

Το Σουδάν αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση της κοινωνικής διάβρωσης που προκάλεσαν οι αποικιακές δυνάμεις στα Αφρικανικά εδάφη. Η χώρα απέκτησε επίσημα την ανεξαρτησία της το 1956 κατόπιν συμφωνίας ανάμεσα στην Αίγυπτο και την Μεγάλη Βρετανία. Η τελευταία, έχοντας στην κατοχή της τα εδάφη του Σουδάν, δεν έλαβε υπόψη την θρησκευτική δομή της χώρας προχωρώντας στην δημιουργία ενός ενιαίου κράτους. Ωστόσο, το Βόρειο Σουδάν κατοικείται στην πλειοψηφία του από Μουσουλμάνους ενώ το Νότιο Σουδάν απαρτίζεται από Χριστιανούς. Αποτέλεσμα αυτού, οι θρησκευτικές διαφορές να αποτελέσουν αναπόφευκτα πεδίο σύγκρουσης. Οι ηγέτες του Νότιου Σουδάν είχαν δηλώσει την πρόθεση τους για την δημιουργία δύο ανεξάρτητων κρατών, ωστόσο η Μεγάλη Βρετανία αποχώρησε αφήνοντας πίσω της ένα ενιαίο κράτος. Το Βόρειο Σουδάν φάνηκε να καταλαμβάνει περισσότερη εξουσία, με αποτέλεσμα ο Νότος να αιτείται μεγαλύτερη εκπροσώπηση και πιο ενεργή συμμετοχή στην κυβέρνηση από την πλευρά του. Το 1955, θα ξεσπάσει επίσημα ο πρώτος εμφύλιος πόλεμος ο οποίος θα διαρκέσει μέχρι και το 1972.

²² Χουλιάρας, σελίδα 118.

²³ Τρίτος Κόσμος, σελίδα 117.

Το διακύβευμα, η ανεξαρτησία του Νότιου Σουδάν λόγο θρησκευτικής ανομοιογένειας, κόστισε την ζωή σε πάνω από 500.000 ανθρώπους. Με την λήξη του εμφυλίου, παραχωρήθηκε στην περιοχή ένας μεγάλος βαθμός αυτονομίας, καθώς δόθηκε η δυνατότητα να σχηματιστεί ένα ξεχωριστό νομοθετικό και εκτελεστικό σώμα. Παρά το πέρας μίας ειρηνικής δεκαετίας, το 1983 ο τότε Πρόεδρος της χώρας Gafaar Nimeiry αποφάσισε να αναιρέσει την ανεξαρτησία που απολάμβανε το νότιο τμήμα της χώρας μετατρέποντας ολόκληρη την επικράτεια σε ισλαμικό κράτος. Η απόφαση αυτή, οδήγησε αναπόφευκτα στην δεύτερη ένοπλη σύρραξη ανάμεσα στις δύο περιοχές. Αντάρτικες δυνάμεις του Νοτίου Τμήματος, ίδρυσαν το “Sudan People’s Liberation Army”²⁴, στην προσπάθεια τους να αντεπιτεθούν στις στρατιωτικές δυνάμεις του Βορρά. Ο δεύτερος εμφύλιος διήρκησε μέχρι το 2005 και κόστισε τη ζωή σε περίπου 2.000.000 ανθρώπους²⁵. Τα ανθρώπινα δικαιώματα καταπατήθηκαν σαν να μην υπήρξαν ποτέ, τουλάχιστον 200.000 Σουδανοί του Νότου εξαναγκάστηκαν σε αναγκαστική εργασία από το Βόρειο Σουδάν, 4.000.000 Σουδανοί τράπηκαν σε φυγή ενώ πάνω από 600,000 μετανάστευσαν σε γειτονικά κράτη. Βιασμοί, μαζικές εκτελέσεις και στρατολόγηση παιδιών στην ένοπλη διαμάχη αποτελούν μερικές μόνο από τις αποτρόπαιες πράξεις που βίωσε το σύνολο του πληθυσμού της χώρας.

Ωστόσο, μετά την λήξη του πολέμου, το Νότιο Σουδάν με δημοψήφισμα αποσχίστηκε και αναγνωρίστηκε επίσημα ως ανεξάρτητο κράτος το 2011. Το 2013 ωστόσο, παρά την τεράστια νίκη για τη χώρα, πολιτικές εντάσεις ανάμεσα στον Πρόεδρο της χώρας και το κόμμα του θα οδηγήσουν εκ νέου σε έναν αιματηρό εμφύλιο ο οποίος διαρκεί μέχρι και σήμερα. Η χώρα μετρά περισσότερους από 400.000 νεκρούς²⁶, ενώ ο λιμός χρησιμοποιείται ως ένα από τα βασικά μέσα άσκησης πίεσης στον πληθυσμό²⁷.

Όπως αναφέρει και η Ύπατη Αρμοστεία, «βιώσιμη ειρήνη δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στο Σουδάν χωρίς την εγκαθίδρυση κοσμικού κράτους»²⁸.

²⁴ <https://fas.org/irp/world/para/spla.htm>

²⁵ UNMIS, United Nations Mission in Sudan, <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unmis/background.shtml>.

²⁶ Council on Foreign Relations, Global Conflict Tracker, <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/civil-war-south-sudan>.

²⁷ UN News, «Starvation used as a weapon of war in South Sudan conflict, UN rights body finds», <https://news.un.org/en/story/2020/10/1074742>.

²⁸ Korwa G. Adaar, Ύπατη Αρμοστεία ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, ΣΟΥΔΑΝ: Το Εθνικό και Διεθνές Πλαίσιο της Εμφύλιας Σύγκρουσης και η Επίλυση της, 2000, σελίδα 25.

2.4. Γενοκτονία Ρουάντα, 1994

Η γενοκτονία της Ρουάντα συγκαταλέγεται ανάμεσα στις τρεις μεγαλύτερες γενοκτονίες του 20^{ου} αιώνα²⁹. Πρόκειται για μία περικλειστή αφρικανική χώρα, η οποία αποτέλεσε αποικία των Βελγικών δυνάμεων μέχρι και το 1962. Το εσωτερικό της χώρας διακρίνεται κατά βάση ανάμεσα σε δύο εθνοτικές ομάδες, τη φυλή Χούτου και την φυλή Τούτσι, με την πρώτη να αποτελεί την πλειοψηφία σε ότι αφορά την πληθυσμιακή κατανομή της χώρας. Ωστόσο, οι Τούτσι κατείχαν κατ' εντολή των Βελγικών δυνάμεων τα πολιτικά και διοικητικά ηνία του κράτους. Πολλοί μελετητές, έχουν τονίσει την σημασία αυτής της διάκρισης ως μία από τις βασικές αιτίες ανάπτυξης εχθρικών αντιλήψεων ανάμεσα στις δύο ομάδες. Ωστόσο, οι Χούτου και οι Τούτσι είχαν καταφέρει να συμβιώνουν αρμονικά μεταξύ τους, σε σημείο όπου οι γάμοι μεταξύ των δύο ομάδων αποτελούσαν πεδίο συνοχής και ομοιογένειας σε κοινωνικό επίπεδο³⁰. Ιστορικά, οι Βέλγοι αποικιοκράτες είχαν αποδώσει φυλετικά χαρακτηριστικά ανάμεσα στις δύο ομάδες. Οι Τούτσι λόγω κάποιας διαφοράς ύψους και χαρακτηριστικών του προσώπου, θεωρήθηκαν από τους επικυρίαρχους ως η πιο εξευγενισμένη φυλή της χώρας, με αποτέλεσμα να χρίζουν ευνοϊκότερης μεταχείρισης και να τους παραχωρηθεί μεταξύ άλλων και η διοίκηση της χώρας. Άξιο περιέργειας και ενδεικτικό στοιχείο της αδιαφορίας των αποικιοκρατών για την εσωτερική δομή των κατεχόμενων εδαφών τους, αποτελεί το γεγονός ότι το 1962 αν και ο μονάρχης της χώρας προέρχονταν από την φυλή Τούτσι οι Βελγικές δυνάμεις αποφάσισαν αποχωρώντας, να παραχωρήσουν τα ηνία της χώρας στην πληθυσμιακή πλειοψηφία, τους Χούτου. Η απόφαση αποτέλεσε το εμβτήριο για μία σειρά από εντάσεις οι οποίες εκκίνησαν το 1959 και κορυφώθηκαν στις αρχές τις δεκαετίας του '60. Οι εντάσεις ανάμεσα στις δύο ομάδες είχαν ως αποτέλεσμα την φυγή ενός σημαντικού αριθμού Τούτσι, οι οποίοι κατέφυγαν στα γειτονικά κράτη, μεταξύ άλλων και στην Ουγκάντα. Οι Τούτσι της Ουγκάντα επιζητούσαν την επιστροφή στην πατρίδα. Κάπως έτσι, το 1990, ιδρύεται επίσημα στην χώρα το επαναστατικό κίνημα *Rwandan Patriotic Front* (RPF), με σκοπό την επανάκτηση της εξουσίας της χώρας από τους Τούτσι. Αν και η Ουγκάντα φάνηκε να έχει στηρίξει το κίνημα, ο στρατός της Ρουάντα έχοντας από την πλευρά του την στρατιωτική υποστήριξη της Γαλλίας, κατάφερε να απωθήσει την επίθεση του RPF.

²⁹ Τρίτος Κόσμος, σελίδα 127.

³⁰ Χουλιάρας, σελίδα 11.

Μία σειρά από διαπραγματεύσεις οδήγησε το 1993, στην συνθηκολόγηση ανάμεσα στην κυβέρνηση και το RPF με στόχο την δημιουργία μίας από κοινού μεταβατικής κυβέρνησης. Ωστόσο, πρωτού προλάβουν να φανούν τα αποτελέσματα της διαπραγμάτευσης, το αεροσκάφος που μετέφερε τον τότε Πρόεδρο της χώρας Habyarimana καταρρίφθηκε από άγνωστες δυνάμεις. Με συνοπτικές διαδικασίες, ξεκίνησε μία άνευ προηγουμένου σφαγή σε όλη τη χώρα. Η διαμάχη πήρε τεράστιες διαστάσεις: εξτρεμιστές Χούτου επιτέθηκαν στην αρχή σε Χούτου της αντιπολίτευσης, ενώ στην συνέχεια δεδομένου ότι η χώρα είχε επαναφέρει το σύστημα των ταυτοτήτων ανάμεσα στις δύο ομάδες, Χούτου στρατιώτες σφάγιαζαν χωρίς δεύτερη σκέψη οποιοδήποτε Τούτσι. Η παγιωμένη φυλετική διάκριση που άφησαν ως κληρονομιά οι Βελγικές δυνάμεις, έπαιξε αναμφίβολα τεράστιο ρόλο. Παράλληλα, το μίσος ανάμεσα στις δύο ομάδες ενισχύθηκε μέσω της συστηματικής προπαγάνδας εξτρεμιστικών ομάδων, ενώ τέλος, οι ανισότητες και η οικονομική υπανάπτυξη αποτέλεσαν τον ακρογωνιαίο λίθο για την συμμετοχή πρακτικά ολόκληρης της κοινωνίας στην σφαγή. Μέσα σε 100 μέρες η γενοκτονία στοίχησε την ζωή σε τουλάχιστον 800.000 ανθρώπους³¹, ενώ το γεγονός έχει χαρακτηριστεί ως μία από τις μεγαλύτερες αποτυχίες του ΟΗΕ σε επίπεδο ανθρωπιστικής επέμβασης. Ανάλογες ευθύνες καταλογίστηκαν και στον Οργανισμό Αφρικανικής Ενότητας³², ενώ τέλος σχολιάστηκε έντονα η στάση των Ηνωμένων Πολιτειών, καθώς με την λήξη του Ψυχρού Πολέμου η Αφρικανική ήπειρος έπαψε να αποτελεί το βασικό έδαφος ανταγωνισμού ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις, με αποτέλεσμα οι ΗΠΑ έχοντας προηγουμένως επέμβει ανεπιτυχώς προκειμένου να αποτρέψουν την οριστική διάλυση του κράτους της Σομαλίας, το οποίο μέχρι και σήμερα παραμένει ακυβέρνητο, να κρατήσουν μία παθητική στάση απέναντι στην Ρουάντα.

Κάπως έτσι, έγινε αντιληπτό ότι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, θα σηματοδοτούσε ένα νέο κεφάλαιο για την ήπειρο. Η τελευταία θα έπρεπε από δω και στο εξής να αντιμετωπίζει μόνη της στην πράξη, τις εσωτερικές αδυναμίες των κρατών.

³¹ <https://www.history.com/topics/africa/rwandan-genocide>.

³² Χουλιάρας, σελίδα 13.

3. Η Δομή του Διεθνούς Συστήματος από το 1945 μέχρι και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου

3.1. Η νέα τάξη πραγμάτων

Σε επίπεδο πολιτικής, το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σηματοδότησε παγκοσμίως την μετάβαση σε μία νέα εποχή για τις σχέσεις των κρατών. Έχοντας από κοινού αποδεχτεί ότι μία καινούργια διαμάχη αντίστοιχου βεληνεκούς, πιθανόν να σηματοδοτούσε και το τέλος της ανθρωπότητας, τα κράτη μέσω της ίδρυσης του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών εξέφρασαν την πρόθεση τους τα επόμενα κεφάλαια της ιστορίας να γραφτούν με όρους συνεργασίας και όχι ολέθριου ανταγωνισμού. Ωστόσο, η αρχή του Ψυχρού Πολέμου μαρτυρεί ότι αν και στη θεωρία το διεθνές γίνεσθαι παλεύει να στηριχθεί στην αρχή της συνεργασίας και της ισότητας, στην πραγματικότητα κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό. Οι ΗΠΑ αν και αποτέλεσαν τον πρωτοστάτη σε ότι αφορά την παροχή αναπτυξιακής βοήθειας, στην πραγματικότητα επιδίωκαν να διευρύνουν την σφαίρα την επιρροή τους: το σχέδιο Marshall, το πρώτο αναπτυξιακό σχέδιο βοήθειας στην ιστορία, ήταν ένα οικονομικό πλάνο στήριξης για τα Ευρωπαϊκά κράτη με σκοπό τα τελευταία να δεσμευτούν, όπως και έκαναν, στο φιλελεύθερο μοντέλο της υπερδύναμης. Οι ΗΠΑ φοβούμενες την επιρροή που ασκούσε ο κομμουνισμός, εκκίνησαν άμεσα την δημιουργία μίας παγκόσμιας πατερναλιστικής πολιτικής η οποία θα προσέλκυε τα κράτη κάτω από την φιλελεύθερη και καπιταλιστική ομπρέλα της.

Αντίστοιχα κινήθηκε και η Σοβιετική Ένωση την ίδια περίοδο. Ως αποτέλεσμα αυτού, ο κόσμος πέρασε μέσα σε λίγα χρόνια σε ένα νέο καθεστώς ιδεολογικού, πολιτικού αλλά και οικονομικού πολέμου, με μία σημαντική διαφορά: ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις οδήγησε σε έναν διπολισμό που δημιούργησε έναν «ψυχρό» πόλεμο μόνο για τις δύο υπερδυνάμεις και τα ανεπτυγμένα κράτη του Βορρά. Αντιθέτως, πολλές περιοχές του αναπτυσσόμενου Νότου μετατράπηκαν σε πεδίο διαμάχης καθιστώντας τον πόλεμο «θερμό». Σε επίπεδο οικονομίας, τα όσα πρεσβεύει και αντανακλά η παγκοσμιοποίηση είχαν επίσημα ενσωματωθεί στις οικονομικές ατζέντες των κρατών. Αν και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70, οι Κευνσιανές πολιτικές ακολουθήθηκαν από τα περισσότερα ανεπτυγμένα κράτη του Βορρά και όχι μόνο, μία σειρά από πετρελαϊκές κρίσεις στην δεκαετία του '70, οδήγησαν μεταξύ άλλων σταδιακά στην στροφή της παγκόσμιας οικονομίας προς την προώθηση

νεοφιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών σε παγκόσμιο επίπεδο: πρόκειται για την «συναίνεση της Ουάσιγκτον» (“Washington Consensus”) ή αλλιώς το νεοφιλελεύθερο οικονομικό και πολιτικό μοντέλο ανάπτυξης της δεκαετίας του ’80. Ουσιαστικά, οι Ηνωμένες Πολιτείες ανέλαβαν μέσα από την υποστήριξη των μεγαλύτερων παγκόσμιων οικονομικών οργανισμών, κυρίως μέσω του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) και της Παγκόσμιας Τράπεζας (ΠΤ) την αναδιάρθρωση του διεθνούς οικονομικού μοντέλου ανάπτυξης προς μία οικονομία βασισμένη πλήρως στις αξίες της αγοράς. Τα κράτη του Βορρά, αφομοιώθηκαν σαφώς καλύτερα στην νέα τάξη πραγμάτων. Αντιθέτως, ο Νότος βρέθηκε στο στόχαστρο της διεθνούς οικονομίας, καθώς τα αναπτυσσόμενα κράτη τα οποία για δεκαετίες πάλευαν να αναχαιτίσουν τις οικονομίες τους και να εξέλθουν από το στάτους του «φτωχού συγγενή»³³ δεν κατάφεραν να ενσωματωθούν στο νέο οικονομικό μοντέλο επί ίσης όρους. Και αυτό γιατί όπως θα δούμε παρακάτω, οι αναπτυσσόμενες χώρες υπέφεραν πρωτίστως από τα δυσανάλογα και υπέρογκα χρέη που είχαν δημιουργηθεί προκειμένου να καταφέρουν να στηρίζουν τις οικονομίες τους και δευτερευόντως από την άνιση κατανομή του παγκόσμιου εμπορίου. Το χρέος, λειτούργησε και λειτουργεί μέχρι και σήμερα ανασταλτικά για την αναπτυξιακή πορεία των χωρών και ειδικότερα των λιγότερο ανεπτυγμένων, διαιωνίζοντας την φτώχεια. Παράλληλα, η δομή του διεθνούς οικονομικού συστήματος αν και πρεσβεύει μεταξύ άλλων ένα ανταγωνιστικό σύστημα το οποίο προσφέρει σε όλους, φαίνεται ότι βασίζεται σε ένα καθεστώς το οποίο τείνει να ευνοεί τα κράτη του Βορρά πολύ περισσότερο από τα κράτη του αναπτυσσόμενου Νότου. Πολλοί μελετητές αναφέρονται στο φαινόμενο ως ένα «νέο-αποικιοκρατικό σύστημα», το οποίο στην πραγματικότητα διαιωνίζει και διευρύνει τις ήδη υπάρχουσες δομικές ανισότητες μεταξύ των κρατών, με αποτέλεσμα τα λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη να παραμένουν υποχείρια των πολιτικών και οικονομικών κινήσεων των πρώτων, εγκλωβισμένα σε συνθήκες φτώχειας.

3.2. Η θεωρία του Παγκόσμιου Συστήματος

Ο Αμερικάνος κοινωνιολόγος Immanuel Wallerstein (1930-2019), υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους μελετητές της Αφρικανικής ηπείρου κατά την μεταπολεμική περίοδο. Ο Wallerstein στην προσπάθεια του να κατανοήσει και να αποσαφηνίσει την δομή του σύγχρονου παγκόσμιου συστήματος άφησε πίσω του μία εξαιρετικά πλούσια

³³ Τσάλτας, σελίδα 124-153.

βιβλιογραφία για τα Αφρικανικά κράτη, η οποία συνήθως επισκιάζεται από την διεθνώς αναγνωρισμένη προσέγγιση του για την λειτουργία του παγκόσμιου συστήματος³⁴. Ο Wallerstein μελετώντας τις σχέσεις των κρατών μεταξύ τους, κατέληξε σε ένα διεθνές σχήμα προκειμένου να κατανοήσουμε τον μηχανισμό που κινεί τα γρανάζια της παγκόσμιας καπιταλιστικής μηχανής: ο κόσμος σύμφωνα με τον ίδιο, βρισκόταν κατά την διάρκεια της ψυχροπολεμικής περιόδου μοιρασμένος σε τρεις διακριτές γεωγραφικές ζώνες. Σύμφωνα με τον Wallerstein, το παγκόσμιο σύστημα είναι ένα εξαιρετικά πολύπλοκο και σύνθετο πλέγμα ανάμεσα σε κράτη διαφορετικών αναπτυξιακών ταχυτήτων, όπου ενώ ο καταμερισμός της εργασίας είναι για τις περισσότερες χώρες κοινός (πρωτογενής, δευτερογενής και τριτογενής τομέας), τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά διαφέρουν αρκετά³⁵. Προκειμένου να κατανοήσουμε ένα τόσο σύνθετο σύστημα αρχών και διακίνησης αγαθών και εμπορευμάτων, ο Wallerstein χρησιμοποίησε τον παραπάνω διαχωρισμό: το παγκόσμιο σύστημα επιμερίζεται σε τρεις περιοχές, τον πυρήνα, την περιφέρεια και την ήμι-περιφέρεια. Τον πυρήνα διαμορφώνουν οι ανεπτυγμένες χώρες, οι οποίες διακρίνονται ως τέτοιες από τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, τα πολύπλοκα παραγωγικά συστήματα³⁶, και τα υψηλά επίπεδα συσσώρευσης κεφαλαίου. Τα κράτη του πυρήνα αποτελούν τα λεγόμενα “core states”, τα οποία γνωρίζουν έντονη εκβιομηχάνιση, κατέχουν τα μέσα για την τεχνολογική ανάπτυξη και πρόοδο ενώ παράλληλα συντηρούν τις μεγάλες μητροπόλεις απ’ όπου κινείται κατά βάση η παγκόσμια κεφαλαιακή αγορά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ΗΠΑ, η Κίνα, η Ιαπωνία και πολλές Ευρωπαϊκές χώρες μεταξύ άλλων η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Γερμανία. Στο άλλο άκρο της παγκόσμιας σκακιέρας, βρίσκονται τα κράτη της περιφέρειας. Η περιφέρεια, όπως γίνεται αντιληπτό και από την χρήση του όρου, αποτελείται από χώρες από τις οποίες απουσιάζουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τον Wallerstein οι χώρες της περιφέρειας συμβάλλουν στην δημιουργία υπεραξίας για τα κράτη του κέντρου, καθώς τα πρώτα προμηθεύουν με φθηνές πρώτες ύλες και αγροτικά προϊόντα τον πυρήνα, προκειμένου να κινείται το παγκόσμιο σύστημα. Τα κράτη της περιφέρειας προμηθεύουν ουσιαστικά τα ανεπτυγμένα κράτη με τα απαραίτητα καύσιμα, προκειμένου το κέντρο να παράξει τα αγαθά αλλά και τις υπηρεσίες που στην

³⁴ Noah Tsika, «How Africa shaped Immanuel Wallerstein», <https://africasacountry.com/2019/09/immanuel-wallerstein-and-african-studies>.

³⁵ Κοινωνιολογία της Ανάπτυξης, Γ. Δαουτόπουλος, σελίδα 48.

³⁶ Χουλιάρης, σελίδα 68.

συνέχεια θα διοχετεύσει στον υπόλοιπο κόσμο, και ασφαλώς στα κράτη της περιφέρειας. Γίνεται έτσι αντιληπτό ότι τα αναπτυσσόμενα κράτη εισέρχονται σε μία σχέση υποτέλειας και εξάρτησης, καθώς προκειμένου να καταφέρουν να αναπτυχθούν είναι υποχρεωμένα να διαμορφώσουν την εξωτερική τους πολιτική σύμφωνα με τις επιταγές του Βορρά. Επιπλέον, δεδομένου ότι δεν κατέχουν κάποια ισχυρή θέση στον παγκόσμιο χάρτη με όρους εμπορίου και πολιτικής επιρροής, αδυνατούν να συμβάλλουν λχ, στην διαμόρφωση των διακυμάνσεων των διεθνών τιμών, με αποτέλεσμα να καθίστανται εξαιρετικά ευαίσθητα σε οποιαδήποτε κρίση (χαρακτηριστικό παράδειγμα η πετρελαϊκή κρίση 1973-1974). Αν και στην θεωρία, τα αναπτυσσόμενα κράτη θεωρείται ότι συμμετέχουν με ισάξιο τρόπο στο παγκόσμιο εμπόριο, στην πραγματικότητα συμβάλλουν ελάχιστα στον καθορισμό των όρων του, καθώς το τελευταίο διαμορφώνεται σε τεράστιο βαθμό από τις ανάγκες των κρατών του ανεπτυγμένου Βορρά. Υπό αυτό το πρίσμα, ο Wallerstein τοποθέτησε τις περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής αλλά και της Αφρικής στα κράτη της περιφέρειας³⁷.

Τέλος, επειδή ο κόσμος είναι εξαιρετικά πολύπλοκος ο Wallerstein δημιούργησε και μία τρίτη κατηγορία κρατών, όπου τοποθετήθηκαν οι χώρες που φέρουν τόσο χαρακτηριστικά του πυρήνα αλλά και της περιφέρειας: πρόκειται ουσιαστικά για κράτη τα οποία ασκούν ένα καλύτερο δημοσιονομικό έλεγχο των οικονομιών τους και πρωτίστως του εμπορικού τους ισοζυγίου αλλά και των προϊόντων που παράγουν και εξάγουν, καθιστώντας τα κατ' αυτόν τον τρόπο λιγότερο ευάλωτα και με περισσότερες προοπτικές ανάπτυξης. Πρακτικά, πρόκειται για κράτη τα οποία τείνουν να ενταχθούν στις χώρες του πυρήνα. Ο Wallerstein είχε ορίσει ως παραδείγματα χωρών, διαφορετικές περιοχές του χάρτη όπως το Χονγκ Κονγκ (οικονομίες Τίγρεις), την Βραζιλία αλλά και την Αργεντινή μεταξύ άλλων. Η πρώτη αποτελεί σήμερα ένα core state. Η παραπάνω διάκριση καταλήγει μεταξύ πολλών άλλων, σε ένα βασικό συμπέρασμα. Οι σχέσεις ανάμεσα στις τρεις περιφέρειες στηρίζονται κατά κόρον με όρους εκμετάλλευσης και όχι ουσιαστικής συνεργασίας. Οι χαμένοι του παιχνιδιού είναι στην πραγματικότητα τα κράτη της περιφέρειας, τα οποία γίνονται αποδέκτες ενός νέου αποικιοκρατικού καθεστώτος, με όρους διεθνούς εμπορίου.

³⁷ John Baylis & Steve Smith, σελίδα 311.

Τα Αφρικανικά κράτη έχουν προσαρμόσει την εγχώρια παραγωγή τους κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να εξάγουν πρώτες ύλες στον ανεπτυγμένο Βορρά, με αποτέλεσμα πολλές χώρες να αφιερώνουν ένα τεράστιο μέρος της παραγωγής τους σε μονοκαλλιέργειες με στόχο την αύξηση των εξαγωγών, χωρίς ωστόσο να έχουν εξασφαλίσει τα μέσα προκειμένου να καταφέρουν να συντηρούν τον πληθυσμό τους, διαιωνίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την πείνα και κατ' επέκταση τα υψηλά ποσοστά φτώχειας, ειδικά στην ύπαιθρο. Ο Wallerstein μέσα από το παραπάνω σχήμα επιχείρησε να αναδείξει την λειτουργία του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος υπό το πρίσμα της εκμετάλλευσης μίας ομάδας κρατών από μία άλλη. Για τον νέο-μαρξιστή θεωρητικό, η διχοτόμηση που υφίστανται τα κράτη μεταξύ τους, διαιωνίζει στην πραγματικότητα την υπανάπτυξη των λιγότερο ανεπτυγμένων κρατών και ειδικότερα των Αφρικανικών.

Τα τελευταία, όπως είδαμε και παραπάνω, έχοντας επί αιώνες βιώσει τον αποικιακό κλοιό στο εσωτερικό τους, δεν κατάφεραν ποτέ να αναπτυχθούν όντας ανεξάρτητα και αυτοδύναμα. Η ανεξαρτησία που εν πολλοίς παραχωρήθηκε με το τέλος του πολέμου δεν υπήρξε από μόνη της αρκετή προκειμένου να περάσουν τα κράτη σε μία διαδικασία άμεσης εκβιομηχάνισης. Παράλληλα η ανάπτυξη, αποτελεί μία σύνθετη έννοια: οι αναπτυξιακές πολιτικές μπορούν εύκολα να γίνουν αντιληπτές ως μία αλυσίδα. Προκειμένου να δημιουργηθούν οι βάσεις για την οικοδόμηση σταθερών μακροοικονομικών πολιτικών, καθίσταται απαραίτητη η παρουσία βασικών υποδομών, για τις οποίες υπεύθυνο είναι τόσο το κράτος αλλά και ο ιδιωτικός τομέας. Ωστόσο, μπορούμε να προσδιορίσουμε επακριβώς τι συνεπάγεται ανάπτυξη;

4. Η αναπτυξιακή βοήθεια στην Αφρικανική ήπειρο

4.1. Η έννοια της αναπτυξιακής βοήθειας

Αν και η φτώχεια αποτελεί στην πραγματικότητα ένα παγκόσμιο φαινόμενο, στην πράξη γίνεται αντιληπτή ως αίτιο αλλά και αποτέλεσμα της αδυναμίας κυρίως των αναπτυσσόμενων κρατών να χαράξουν βιώσιμες και κερδοφόρες για το σύνολο της κοινωνίας πολιτικές. Ως φτώχεια αντιλαμβανόμαστε αφενός την αδυναμία πρόσβασης σε βασικά υλικά αγαθά και αφετέρου την απουσία ενός περιβάλλοντος το οποίο θα

συνδράμει στην πνευματική αλλά και κοινωνική ανάπτυξη του ανθρώπου³⁸. Η διεθνής κοινότητα κατατάσσει την φτώχεια ως ένα από τα μείζον παγκόσμια ζητήματα προς επίλυση, ειδικότερα από τη δεκαετία του '90 και μετά. Ωστόσο, ήδη από το 1945, τα Ηνωμένα Έθνη θα συνδράμουν καθοριστικά τόσο στο να κατανοήσουμε το φαινόμενο όσο και στην προσπάθεια καταπολέμησης του. Ο Οργανισμός μέσω διαφόρων προγραμμάτων αλλά κυρίως μέσα από την παροχή αναπτυξιακής βοήθειας προσπάθησε να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στα ανεπτυγμένα κράτη του Βορρά και τα αναπτυσσόμενα κράτη του Νότου. Στην πράξη ωστόσο, η αναπτυξιακή βοήθεια αποτέλεσε αρχικά ένα σημαντικό χαρτί στα χέρια των δύο υπερδυνάμεων που μέχρι και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου χρησιμοποιούσαν τακτικά προκειμένου να αυξήσουν την πολιτική τους ισχύ παγκοσμίως (λχ. αναπτυξιακή βοήθεια ΗΠΑ προς Σουδάν και Σομαλία). Παράλληλα, συνέβαλε στην διατήρηση ενός νέο-αποικιακού μοντέλου. Η Διεθνής Κοινότητα είχε από κοινού αναγνωρίσει ότι τα νεοσύστατα Αφρικανικά κράτη δεν δύναται σε πρώτη φάση να αναπτυχθούν με ιλιγγιώδεις ταχύτητες αλλά και ούτε αποκλειστικά με όρους αυτοδυναμίας. Έτσι λοιπόν, η παροχή αναπτυξιακής βοήθειας αποτέλεσε ένα κομβικό μέτρο προκειμένου οι χώρες, και ειδικότερα οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής να καταφέρουν να οικοδομήσουν σταθερές βάσεις. Ποιο συγκεκριμένα, η πολιτική σταθερότητα, η δημιουργία υποδομών, η μεταφορά γνώσης και τεχνολογίας αλλά και η αύξηση του βιοτικού επιπέδου αποτελούν μεταξύ άλλων βασικούς παράγοντες προκειμένου οι χώρες να εξέλθουν από το καθεστώς της φτώχειας και να εισέλθουν σε τροχιά ανάπτυξης. Μολονότι τα Ηνωμένα Έθνη έθεσαν το ηθικό πλαίσιο γύρω από την παροχή αναπτυξιακής βοήθειας, η τελευταία δεν προσφέρθηκε αφιλοκερδώς στα κράτη, καθώς οι δωρητές («donors») είχαν και έχουν ακόμα πολλά να αποκομίσουν από την παροχή βοήθειας προς τα αναπτυσσόμενα κράτη.

Υπό αυτό το πρίσμα, η αναπτυξιακή βοήθεια προωθήθηκε σε πρώτη φάση ως μία μορφή ηθικής εξιλέωσης από την πλευρά των πρώην αποικιακών δυνάμεων. Παρ' όλα αυτά σε πολλές περιπτώσεις, η πορεία της ιστορίας κατέδειξε ότι τα οφέλη για τον ανεπτυγμένο Βορρά παρέμεναν μεγαλύτερα από αυτά του αναπτυσσόμενου Νότου, καθώς η παροχή βοήθειας διαιώνισε μέσα από συμφωνίες ανάμεσα στις κυβερνήσεις και τον ιδιωτικό τομέα του ανεπτυγμένου Βορρά, την αποκόμιση μεγάλων κερδών με

³⁸ John Baylis & Steve Smith, σελίδα 811.

μικρό συγκριτικά όφελος για τα αναπτυσσόμενα κράτη. Συνοπτικά μπορούμε να διαχωρίσουμε την παροχή αναπτυξιακής βοήθειας ανάμεσα σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: η πρώτη αποτελεί την κλασσική μορφή αναπτυξιακής βοήθειας³⁹, η οποία συνίσταται στην παροχή κονδυλίων για την υλοποίηση συνήθως μεγάλων έργων υποδομών κυρίως από τις κυβερνήσεις. Η δεύτερη, αφορά στην δημοσιονομική στήριξη των κρατών («budget support»), η οποία κατευθύνεται απευθείας προς στο ταμείο του κράτους και αποσκοπεί στην άμεση χρηματοδότηση κυβερνητικών προγραμμάτων. Η τρίτη μορφή αναπτυξιακής βοήθειας, ορίζεται μέσα μια μεικτή κατηγορία («blending aid initiatives»), όπου ο ιδιωτικός τομέας συμπράττει με τις κυβερνήσεις για την υλοποίηση διαφόρων αναπτυξιακών προγραμμάτων, τα οποία εστιάζουν μεταξύ άλλων όπως και οι δύο παραπάνω κατηγορίες στην καταπολέμηση της υπανάπτυξης και ειδικότερα της φτώχειας. Οι δωρητές αναφέρονται στις παραπάνω μορφές αναπτυξιακής βοήθειας ως μία αμοιβαία επωφελούμενη συνεργασία («a win-win situation»)⁴⁰. Ωστόσο, πολλά είναι τα παραδείγματα που μαρτυρούν ότι στην πραγματικότητα οι δωρητές εκμεταλλεύονται τις κυβερνήσεις μέσω της παροχής βοήθειας. Στις περισσότερες περιπτώσεις η αναπτυξιακή βοήθεια αφορά την δημιουργία μεγάλων έργων υποδομών (λχ, μεγάλα οδικά δίκτυα) τα οποία αν και σαφώς επωφελή για τα Αφρικανικά κράτη, στην πραγματικότητα καθίστανται πιο σημαντικά για την μεταφορά των εμπορευμάτων προς τον υπόλοιπο κόσμο και κυρίως τους δωρητών⁴¹. Παράλληλα, μεγάλες επενδύσεις αφορούν στην αξιοποίηση του αγροτικού τομέα και την ιδιωτικοποίηση κρατικών επιχειρήσεων: στην πρώτη περίπτωση, τα γεγονότα μαρτυρούν ότι επί της ουσίας πολλοί αγρότες έχουν αναγκαστεί να εκτοπιστούν από τα κτήματα τους με αντάλλαγμα μικρές αποζημιώσεις («land grab»)⁴², προκειμένου τα τελευταία να χρησιμοποιηθούν στην παραγωγή μαζικών αγροτικών προϊόντων από εταιρείες κολοσσούς όπως λχ, η εταιρεία Unilever. Στο ίδιο πλαίσιο, αν και οι ιδιωτικοποιήσεις προωθούνται υπό το πρίσμα μίας καλύτερης διαχείρισης των κρατικών επιχειρήσεων, πολλές φορές στην πραγματικότητα συμβαίνει το αντίθετο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Τανζανίας και της Γκάνας, όπου μεγάλες Ευρωπαϊκές εταιρείες ανέλαβαν την ιδιωτικοποίηση του συστήματος ύδρευσης των χωρών.

³⁹ Mark Langan, *Neo-Colonialism and the Poverty "Development" of Africa*, Contemporary African Political Economy, 2018, σελίδα 61.

⁴⁰ Langan, σελίδα 63.

⁴¹ Langan, σελίδα 64.

⁴² Langan, σελίδα 65.

Η τελευταία σε έκθεση που κατέθεσε στην κυβέρνηση ανέφερε το εξαιρετικά παράδοξο: η κρατική ηγεσία είχε συμφωνήσει με τις Ευρωπαϊκές εταιρείες την χορήγηση δανείων προκειμένου να καλυτερεύσει το σύστημα υποδομών. Ωστόσο η Γκάνα κατατάσσεται εδώ και πολλά χρόνια στην κατηγορία των υψηλά χρεωμένων χωρών (“Highly Indebted Poor Countries”) με αποτέλεσμα η οικονομία της να αδυνατεί να υποστηρίξει στη πραγματικότητα επιπλέον δανεισμό, έτσι όπως παράλογα ζητήθηκε από τους Γάλλους και τους Άγγλους εταίρους της. Παράλληλα οι Ευρωπαϊκές εταιρείες προσέφεραν πολύ μικρά ποσά για την αναδιαμόρφωση των υποδομών, αποκομίζοντας ωστόσο δυσανάλογα μεγάλα έσοδα («profits») από τις εργασίες που έλαβαν χώρα στο εγχώριο σύστημα ύδρευσης⁴³.

Άλλο ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δημιουργία της NAFSN («New Alliance for Food Security and Nutrition in Africa») η οποία πραγματοποιήθηκε το 2002 ανάμεσα στα Αφρικανικά κράτη και τα κράτη του G8 προκειμένου να βελτιωθεί η αγροτική παραγωγή και το αγροτικό εμπόριο της ηπείρου⁴⁴. Η NAFSN έχει εν πολλοίς κατακριθεί ως μία νέα νέο-αποικιοκρατική συμφωνία η οποία φαίνεται να εξυπηρετεί κατά βάση τα συμφέροντα των ανεπτυγμένων κρατών του Βορρά⁴⁵. Όπως αναγνωρίζει και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τροφίμων, αν και η συμφωνία αποβλέπει στην καλυτέρευση των όρων αγροτικής παραγωγής και την αύξηση της παραγωγής εν γένει, η συμφωνία παραμένει αδύναμη σε θέματα που αφορούν την ιδιοκτησία, τον ρόλο της γυναίκας και την διαχείριση της τροφής των εγχώριων πληθυσμών. Αποτελεί εύλογο συμπέρασμα λοιπόν, ότι αν και η αναπτυξιακή βοήθεια αποτέλεσε μεταξύ άλλων ένα εργαλείο διαχείρισης των αναπτυξιακών εμποδίων για τα αναπτυσσόμενα κράτη, η παροχή της συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την δημιουργία συμφωνιών οι οποίες φαίνεται να εξυπηρετούν καλύτερα τους εταίρους των ανεπτυγμένων χωρών παρά τις ίδιες τις χώρες. Παράλληλα, σε πολλές άλλες περιπτώσεις η αναπτυξιακή βοήθεια κατέληγε στα χέρια των ηγετών και των τοπικών ελίτ με αποτέλεσμα να μην επωφελείται κανένα μέρος, παρά μόνο τα καθεστώτα⁴⁶.

⁴³ Langan, σελίδα 69-72.

⁴⁴ FAO, The New Alliance for Food Security and Nutrition in Africa, <http://www.fao.org/family-farming/detail/en/c/384055/>.

⁴⁵ Langan, σελίδα 67.

⁴⁶ Χουλιάρης, σελίδα 124.

Άλλες φορές, τα κράτη αδυνατούσαν να την αξιοποιήσουν καταλλήλως, με αποτέλεσμα να καθίσταται πρακτικά ανίσχυρη για την καταπολέμηση της υπανάπτυξης. Όλα τα παραπάνω συνέβαλαν μεταξύ άλλων, στον υπέρμετρο δανεισμό των Αφρικανικών κρατών προκειμένου να μην χρεωκοπήσουν. Κατά συνέπεια, τα περισσότερα κράτη από την δεκαετία του '80 και μετά βρέθηκαν σε αδυναμία αποπληρωμής του χρέους τους, με αποτέλεσμα να στραφούν στους Διεθνείς Οικονομικούς Οργανισμούς προκειμένου να σωθούν.

4.2. Το εξωτερικό χρέος

Ο υπέρμετρος δανεισμός των αναπτυσσόμενων κρατών έχει αποδεδειγμένα αποτελέσει ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια για την αναπτυξιακή τους πορεία, και ειδικότερα για την καταπολέμηση της φτώχειας. Όπως είδαμε παραπάνω, η στροφή στον δανεισμό φάνηκε να αποτελεί τη μοναδική λύση προκειμένου τα κράτη να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους. Αυτός είναι και ο βασικός λόγος για τον οποίο οι δεκαετίες του '80 και του '90 αποτέλεσαν σημείο καμπής για το εξωτερικό χρέος των χωρών: η πετρελαϊκή κρίση του 1973 ανάγκασε τις μη πετρελαιοπαραγωγικές χώρες να καταφύγουν στον δανεισμό προκειμένου να καλύψουν τις ενεργειακές τους ανάγκες. Παράλληλα ο ανεπτυγμένος Βορράς σε μία προσπάθεια ανακύκλωσης των επιπλέον πετρελαιοδολαρίων που κυκλοφορούσαν στην παγκόσμια αγορά λόγω της αύξησης των τιμών, σύναψε με τα περισσότερα Αφρικανικά κράτη μεγάλες δανειακές συμβάσεις με σχετικά χαμηλά επιτόκια, προκειμένου οι τελευταίες να απορροφήσουν το πλεόνασμα. Τέλος, η μείωση των τιμών των πρώτων υλών μείωσε το κέρδος των χωρών από τις εξαγωγές με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί σταδιακά ένα σημαντικό έλλειμμα στο εμπορικό τους ισοζύγιο.

Η συνολική στροφή της παγκόσμιας οικονομίας προς το μοντέλο της Ουάσιγκτον προκειμένου να καταφέρουν οι ΗΠΑ μεταξύ άλλων, να καλύψουν το δημοσιονομικό τους έλλειμμα⁴⁷ οδήγησε τα περισσότερα κράτη της Αφρικής σε αδυναμία αποπληρωμής των εξωτερικών τους χρεών: τα επιτόκια αυξήθηκαν απότομα παράλληλα με μία σημαντική ανατίμηση του δολαρίου έναντι των υπόλοιπων νομισμάτων.

Επρόκειτο ουσιαστικά για την κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods, η οποία είχε μεταξύ άλλων ως αποστολή την διατήρηση σταθερών νομισματικών

⁴⁷ Ρουμελιώτης, σελίδα 538-542.

ισοτιμιών παγκοσμίως. Έτσι για τα περισσότερα κράτη η αποπληρωμή των χρεών τους κατέστη ακριβότερη αλλά και δυσανάλογη συγκριτικά με τα κρατικά έσοδα αλλά και τις υψηλές δημόσιες δαπάνες της εποχής, δεδομένου ότι για τα περισσότερα Αφρικανικά κράτη το εξωτερικό τους χρέος είχε δημιουργηθεί σε ξένο νόμισμα.

Μεταξύ 1973 και 1980, αν και τα αναπτυσσόμενα κράτη απολάμβαναν σχετικά υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, το εξωτερικό τους χρέος πολλαπλασιάστηκε επί πέντε⁴⁸. Τα επιτόκια έφτασαν στο 20% το 1981, ενώ βρίσκονταν κάτω από το 7% λίγο πριν την αρχή της κρίσης. Επ' αυτού σημαντικό είναι να τονίσουμε ότι, το χρέος για τα περισσότερα κράτη δεν ήταν ανάμεσα στη χώρα και ένα συγκεκριμένο δανειστή αλλά για την πλειοψηφία των χωρών οι δανειακές συμβάσεις προερχόταν από ένα μεγάλο χαρτοφυλάκιο δανειστών («creditors»). Ειδικότερα μέχρι και σήμερα, το ένα τέταρτο των δανείων της Υποσαχάριας Αφρικής προέρχεται από διαφορετικούς δανειστές («multilateral debtors»)⁴⁹. Στο σύνολο του, το Αφρικανικό χρέος κατανέμεται ανάμεσα σε πολλαπλούς δανειστές. Αν και σε παγκόσμιο επίπεδο, αντιπροσωπεύει ένα μικρό ποσοστό του παγκόσμιου χρέους (9% μεταξύ του 1995 και του 2000)⁵⁰, για τα Αφρικανικά κράτη το βάρος παραμένει ασήκωτο. Ενδεικτικό αποτελεί το γεγονός ότι μεταξύ 1980 και 1998, ενώ το ποσοστό δανεισμού αυξάνονταν σταθερά, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των περισσότερων χωρών δεν παρουσίαζε κάποια βελτίωση⁵¹. Μέχρι και σήμερα, τα περισσότερα Αφρικανικά κράτη δεν έχουν πραγματοποιήσει τις απαραίτητες κινήσεις προκειμένου να μπορούν να δανείζονται σε δικό τους νόμισμα⁵². Το χρέος των περισσότερων χωρών της ηπείρου παραμένει εξαιρετικά υψηλό, αγγίζοντας τα 443 δις δολάρια για το σύνολο της Αφρικής, ενώ 260 δις δολάρια αντιστοιχούν στις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής. Παρά το γεγονός ότι ένα σημαντικό μέρος του έχει διαγραφεί, ως βασικό πρόβλημα παραμένει τόσο η διαχείριση του αλλά και το γεγονός ότι μέχρι και σήμερα, το μεγαλύτερο μέρος αυτού παραμένει σε ξένο νόμισμα, μοιρασμένο ανάμεσα σε διαφορετικούς δανειστές.

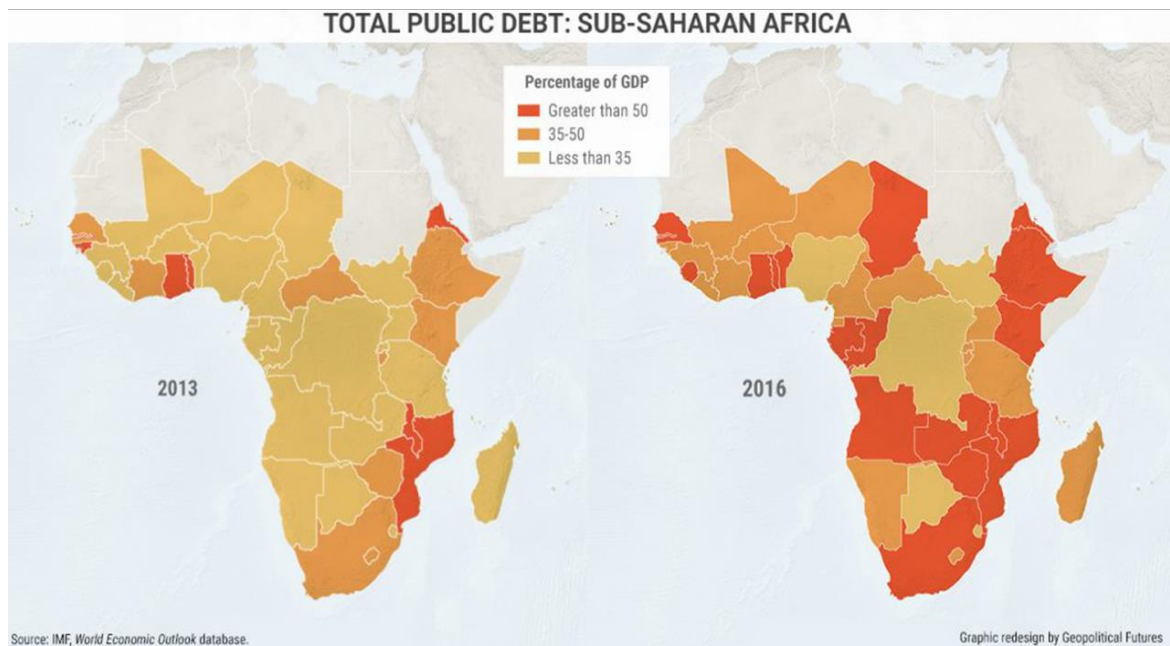
⁴⁸ Τσάλτας, σελίδα 204.

⁴⁹ Alemayehu Geda Fole, *The Historical Origin of African Debt Crisis*, 2003, σελίδα 4.

⁵⁰ Alemayehu Geda Fole, σελίδα 4.

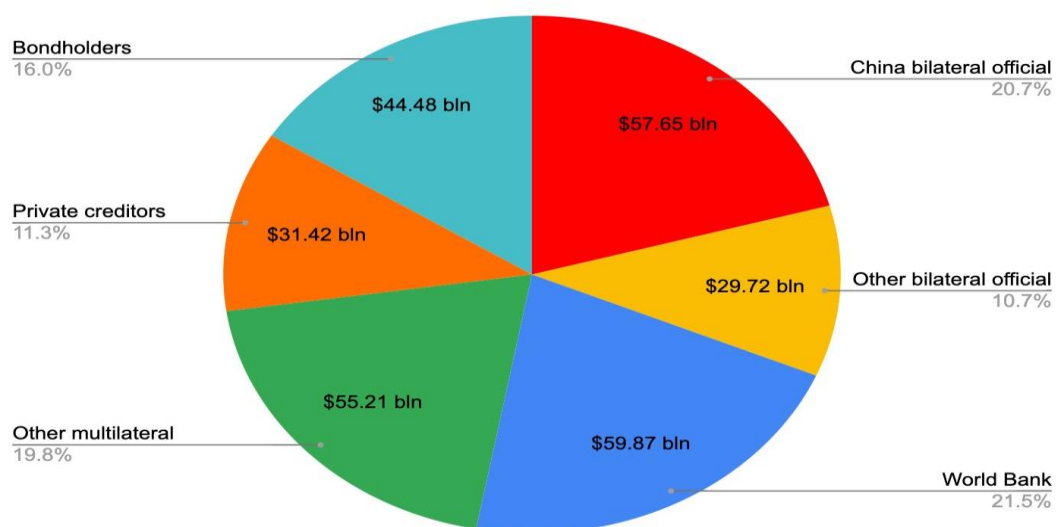
⁵¹ Ρουμελιώτης, σελίδα 541.

⁵² Η Καθημερινή, «Υπερχρεωμένη η Αφρική 12 χρόνια μετά το κούρεμα», 2017, <https://www.kathimerini.gr/economy/international/910679/yperchreomeni-i-afriki-12-chronia-meta-to-koyrema/>.

Πηγή, IMF, World Economic Outlook database

Όπως αποτυπώνεται και μέσα από τον παραπάνω χάρτη, η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 αλλά και η κρίση χρέους που ακολούθησε στην συνέχεια, συνέβαλε στην σταδιακή αύξηση του χρέους της Υποσαχάριας Αφρικής. Οι «κόκκινες» περιοχές του χάρτη αποτελούν χώρες στις οποίες το ποσοστό του χρέους επί του ΑΕΠ ξεπερνάει το 50% (Κένυα, Μοζαμβίκη, Τανζανία μεταξύ άλλων). Σήμερα, 38 Αφρικανικές χώρες πληρούν τα κριτήρια για μονομερή διαγραφή του χρέους τους από την ομάδα των G20.

Πηγή, The Diplomat (thediplomat.com), «China, the World Bank and African Debt: A War of Words», Deborah Brautigam, 2020.

Στο παραπάνω γράφημα έχουν τοποθετηθεί οι διαφορετικοί δανειστές των 38 Αφρικανικών κρατών για τα οποία συζητάτε η διαγραφή χρέους: ενδεικτικό αποτελεί το γεγονός ότι η Παγκόσμια Τράπεζα παραμένει η βασική πηγή δανεισμού για τα κράτη, ενώ δεύτερη στην σειρά ανέρχεται η Κίνα η οποία έχει αναπτύξει σημαντικούς δεσμούς με τα Αφρικανικά κράτη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί και η περίπτωση της Αγκόλα: η χώρα διατηρεί το 41,3% του συνολικού ποσοστού δανεισμού της Κίνας προς την Αφρική. Η πρώτη προκειμένου να διασφαλίσει την αποπληρωμή του χρέους, έχει συμφωνήσει να λαμβάνει σε είδος ένα σημαντικό μέρος αυτού. Ποιο συγκεκριμένα, η Αγκόλα τροφοδοτεί με πετρέλαιο την Κίνα προκειμένου να αποπληρώσει το χρέος της⁵³.

4.3. Ο ρόλος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και των G8

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο φαίνεται να συντηρεί το νέο αποικιακό μοντέλο εξάρτησης ανάμεσα στον Βορρά και τον Νότο, καθώς μέσα από την χορήγηση νέων δανείων προσπαθεί να διασφαλίσει το γεγονός ότι οι Αφρικανικές χώρες θα καταφέρουν να αποπληρώσουν τα χρέη τους. Η παροχή νέων δανείων, αν και γίνεται αντιληπτή ως μία μορφή βοήθειας από την πλευρά των θεσμών, συνοδεύεται στην πραγματικότητα από ένα τεράστιο οικονομικό αλλά και κοινωνικό κόστος για τις χώρες της Αφρικής. Σήμερα το ΔΝΤ εκτιμά ότι προκειμένου τα κράτη να ξεφύγουν από το κατώφλι της υπανάπτυξης και να μειώσουν τα σημαντικά ποσοστά φτώχειας που διατηρούνται στο εσωτερικό των χωρών, θα χρειαστεί σημαντική αύξηση της αναπτυξιακής βοήθειας που ήδη παρέχουν τα είκοσι δυο σήμερα πλουσιότερα κράτη του κόσμου προς τα λιγότερο ανεπτυγμένα⁵⁴.

Ωστόσο, όταν ο Οργανισμός την δεκαετία του '70 χορήγησε τα δάνεια θέτοντας στο τραπέζι μία σειρά από σκληρές δημοσιονομικές πολιτικές προκειμένου τα τελευταία να συνεφέρουν τις οικονομίες τους, μάλλον δεν κατάφερε να προβλέψει ότι οι ίδιες οι ρήτρες που συντάχθηκαν από τα χέρια των τότε ανεπτυγμένων κρατών του Βορρά/δανειστών των αναπτυσσόμενων χωρών, θα αποτελούσαν τις βασικές αιτίες παραμονής των τελευταίων, στον φαύλο κύκλο της υπανάπτυξης.

⁵³ Deborah Brautigam, The Diplomat, "China, the World Bank and African Debt: A War of Words", 2020, <https://thediplomat.com/2020/08/china-the-world-bank-and-african-debt-a-war-of-words/>.

⁵⁴ Ρουμελιώτης, σελίδα 453.

Οι παραπάνω πολιτικές συνοψίζονται ως εξής⁵⁵: πολιτικές λιτότητας και διαρθρωτικής δημοσιονομικής προσαρμογής, οι οποίες επικεντρώνονται στην σημαντική μείωση των δημοσίων δαπανών του κράτους και στην συρρίκνωση πρακτικά του κράτους πρόνοιας, πολιτικές που αφορούν στην ιδιωτικοποίηση μεγάλων δημοσίων κρατικών επιχειρήσεων, κατά βάση νευραλγικών για την ομαλή λειτουργία του κράτους σε επίπεδο διαβίωσης των πολιτών και τέλος την υποτίμηση του εθνικού νομίσματος προκειμένου να δημιουργηθεί ένα ελκυστικό επιχειρηματικό περιβάλλον για την εισροή ξένου κεφαλαίου και ειδικότερα άμεσων ξένων επενδύσεων («*Foreign Direct Investment*»). Ενώ οι τελευταίες θεωρούνται από την UNCTAD εξαιρετικά ευεργετικές για τις οικονομίες μιας και φαίνεται να προσφέρουν την δυνατότητα ελαχιστοποίησης του χάσματος σε επίπεδο πόρων και παραγωγικότητας, αναγνωρίζεται παράλληλα ότι τείνουν μακροπρόθεσμα να αποσταθεροποιούν τις εγχώριες οικονομίες, καθιστώντας τες εξαιρετικά ευάλωτες στις εξωτερικές διακυμάνσεις του διεθνούς εμπορίου αλλά και της αγοράς κεφαλαίων μιας και πρόκειται για κεφάλαια τα οποία εισέρχονται αλλά και αποχωρούν από την χώρα υποδοχής πολύ εύκολα και χωρίς σημαντικές δεσμεύσεις, με αποτέλεσμα να μην μπορεί κανείς να εγγυηθεί μία σταθερή μακροχρόνια ανάπτυξη γύρω από αυτά⁵⁶.

Οι παραπάνω πολιτικές οδήγησαν τα αναπτυσσόμενα κράτη σε δυσμενέστερους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, ενώ ενδεικτικό αποτελεί το γεγονός ότι η ανεργία αυξήθηκε, το χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών διευρύνθηκε ενώ στην πραγματικότητα η Αφρικανική ήπειρος και ειδικότερα η Υποσαχάρια Αφρική περιθωριοποιήκε έντονα μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου με όρους εμπορίου και ροής κεφαλαίων. Μεταξύ 1975 και 2005, ο μέσος ρυθμός ανάπτυξης για τα κράτη μέλη του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΑΣΑ) ανέρχονταν στο 2%. Την ίδια περίοδο, η Υποσαχάρια Αφρική υποχρεούνταν να ξεχρεώνει τους δανειστές της με μέσο ρυθμό ανάπτυξης -0,5% σε σχέση με τις χώρες του ΟΟΑΣΑ⁵⁷. Κάπως έτσι, από την δεκαετία του '80 και μετά εκκίνησε μία συζήτηση γύρω από την βιωσιμότητα του χρέους των αναπτυσσόμενων χωρών προκειμένου να αποτραπεί μία επερχόμενη κρίση χρέους στο Παγκόσμιο Σύστημα, η οποία χτύπησε τελικά την πόρτα των ανεπτυγμένων χωρών το 2008.

⁵⁵ Στέλλα Μιχοπούλου, «Αναπτυξιακές και Κοινωνικές Επιπτώσεις των Πολιτικών Σταθερότητας του ΔΝΤ», ΙΝΕ 2012, σελίδα 9.

⁵⁶ Trade and Development Report 2019, Financing a Global Green Deal, σελίδα 107.

⁵⁷ Ρουμελιώτης, σελίδα 493.

4.4. Πολιτικές Διαγραφής του Χρέους των Αναπτυσσόμενων Χωρών

Το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα ως φερέφωνα των συμφερόντων των ΗΠΑ ανέλαβαν εκείνη την περίοδο να αντιμετωπίσουν την κρίση χρέους των λιγότερο και παράλληλα υπερχρεωμένων αναπτυσσόμενων χωρών («Highly Indebted Poor Countries Initiative» ή αλλιώς HIPCI) μέσω μίας διαδικασίας μερικής διαγραφής του χρέους: οι οργανισμοί έθεσαν αρχικά, κάποια βασικά κριτήρια προκειμένου να αναγνωρίζεται τότε μία χώρα αδυνατεί να διαχειριστεί βιώσιμα το χρέος της⁵⁸. Τα παραπάνω κριτήρια («Naple Terms», 1994) χρησιμοποιηθήκαν από το Club de Paris, μία ομάδα δανειστών η οποία άρχισε να δραστηριοποιείται από το 1956 και ύστερα ως μεσολαβητής και εγγυητής αποπληρωμής χρέους («debt collector») ανάμεσα σε μία χώρα και το δανειστή της. Από την στιγμή που μία χώρα θεωρείτο αφερέγγυα σύμφωνα με τα παραπάνω κριτήρια και αναφορικά με τη βιωσιμότητα του χρέους της, η διαγραφή του χρέους της δύναται να φτάσει μέχρι και τα 2/3, ακόμα και για χρέη που αποτελούνται από ένα χαρτοφυλάκιο δανειστών⁵⁹. Αν και το Club de Paris ξεκίνησε τις εργασίες του ως ένας απλός διαμεσολαβητής, στην πορεία τα καθήκοντα του διευρύνθηκαν καθώς εισηγήθηκαν 2 ακόμα «καινοτόμα» εργαλεία ως προς την διαχείριση μη βιώσιμων χρεών: η πρωτοβουλία για της υπερχρεωμένες φτωχότερες χώρες του κόσμου («HIPCI», 1996) αλλά και η προσέγγιση Εβιάν («Evian Approach 2003») αποτέλεσαν μέρος μίας ευρύτερης διαδικασίας με στόχο την μονομερή διαγραφή χρέους⁶⁰. Τα παραπάνω συνθέτουν μεταξύ άλλων το νέο καθεστώς αναφορικά με την διαχείριση της βιωσιμότητας του εξωτερικού χρέους μίας χώρας. Πρωτού τα παραπάνω κριτήρια άρχισαν να εφαρμόζονται από το Club de Paris, οι ΗΠΑ είχαν ήδη υιοθετήσει δύο μεγάλα σχέδια τα οποία αποτέλεσαν μεταξύ άλλων προπύργια της πολιτικής που ακολουθείται σήμερα. Το πρώτο ήρθε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων το 1985, από τον τότε Υπουργό Οικονομικών J.Baker απ' όπου πήρε και την ονομασία του. Το σχέδιο Baker⁶¹ προέτρεπε την χορήγηση νέων δανείων στις ήδη υπερχρεωμένες αναπτυσσόμενες χώρες προκειμένου να αποπληρώσουν τα χρέη τους.

⁵⁸ The Historical Origin of African Debt Crisis, σελίδα 70.

⁵⁹ Gong Cheng, Javier Diaz-Cassou, Aitor Erce, «From Debt Collection to Relief Provision: 60 Years of Official Debt Restructurings through the Paris Club», 2016, σελίδα 13.

⁶⁰ «From Debt Collection to Relief Provision: 60 Years of Official Debt Restructurings through the Paris Club», σελίδα 10.

⁶¹ Ρουμελιώτης, σελίδα 540.

Η βασική διαφορά του έγκειται στο γεγονός ότι τα δάνεια θα χορηγούνταν σε συντρέχουσα αρμοδιότητα ανάμεσα σε διεθνείς οργανισμούς και τράπεζες: δέκα δισεκατομμύρια από τους πρώτους, και είκοσι δις από ιδιωτικές τράπεζες. Το σχέδιο κατέληξε στο κενό, καθώς οι τράπεζες φοβούμενες την κατάρρευση των αναπτυσσόμενων χωρών αρνήθηκαν να συμμετέχουν. Έτσι το 1989, ο τότε Υπουργός οικονομικών των ΗΠΑ εισηγήθηκε το σχέδιο Brady το οποίο ενορχηστρώθηκε γύρω από μία περισσότερο ολοκληρωμένη προσέγγιση ως προς την διαχείριση του χρέους: ειδικότερα, το σχέδιο προέβλεπε αφενός την ελάφρυνση του χρέους των αναπτυσσόμενων χωρών και αφετέρου την επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής του ρυθμίζοντας το μέσα από μία πολιτική σταθερών και χαμηλών επιτοκίων προκειμένου να καταστεί βιώσιμο («debt restructuring»)⁶².

Το σχέδιο άλλαξε σημαντικά την θεωρία γύρω από τη διαχείριση χρέους. Στην πράξη, είκοσι χώρες, κυρίως τα κράτη της Λατινικής Αμερικής ακολούθησαν μεταξύ 1988 και 1991 τις επιταγές του σχεδίου. Ωστόσο, λίγες κατάφεραν να σταθεροποιήσουν το χρέος τους μέσα από την βοήθεια του ΔΝΤ. Αν και μέχρι το 1994 οι φτωχότερες χώρες του κόσμου γνώρισαν μία σταδιακή διαγραφή του χρέους τους από τους G8 η οποία έφτασε σε ποσοστό το 67%, το χρέος που είχε ήδη δημιουργηθεί ήταν και πάλι ασήκωτο, δεδομένου ότι κατά την διάρκεια τόσο της δεκαετίας του '80 αλλά και του '90, οι αναπτυξιακοί δείκτες των περισσότερων χωρών της Αφρικής και όχι μόνο, παρέμεναν αρνητικοί. Κάπως έτσι, η Παγκόσμια Τράπεζα άρχισε να τονίζει εκ νέου την σημασία της αναπτυξιακής βοήθειας προκειμένου οι αναπτυσσόμενες χώρες να σπάσουν τον φαύλο κύκλο της υπανάπτυξης. Εξαιρετικά παράδοξο, αποτελεί το γεγονός ότι την ίδια περίοδο που το ΔΝΤ δάνειζε στις αναπτυσσόμενες χώρες θέτοντας μία σειρά από απάνθρωπους όρους περί δημοσιονομικής πειθαρχίας, το τελευταίο έθετε μεταξύ άλλων ως όρο την υιοθέτηση μέτρων προκειμένου οι αναπτυσσόμενες χώρες να καταπολεμήσουν τα υψηλά ποσοστά φτώχειας!⁶³.

Τέλος, ενδεικτικό των αποτελεσμάτων των νεοφιλελεύθερων πολιτικών συνταγών που εφαρμόστηκαν επί της ουσίας πειραματικά τόσο στα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής αλλά και της Λατινικής Αμερικής, αποτελεί το γεγονός ότι η αναπτυξιακή βοήθεια που είχε συμφωνηθεί στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών στο 0,7% επί του συνολικού ΑΕΠ

⁶² Rhoda Weeks-Brown & Martin Mühleisen, «The IMF 30 Years After Brady», 2019, <https://blogs.imf.org/2019/04/11/the-imf-30-years-after-brady/>

⁶³ Ρουμελιώτης, σελίδα 532.

των χωρών, έφτασε το 2005 το 0,33%⁶⁴. Τα παραπάνω οδήγησαν το 2002 στην διάσκεψη για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης στο Μοντερέι του Μεξικό. Τόσο η Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και οι ΗΠΑ συμφώνησαν να αυξήσουν από κοινού την αναπτυξιακή τους βοήθεια προς τις ελάχιστα ανεπτυγμένες χώρες (ΕΑΧ), προκειμένου να φτάσουν τον στόχο που έχουν θέσει τα Ηνωμένα Έθνη. Η τελευταία ωστόσο, προσπάθησε να τονίσει ότι η παροχή βοήθειας θα πρέπει να αποσυνδεθεί ως ένα βαθμό από την έννοια της ανάπτυξης, καθιστώντας σαφές ότι η υπερδύναμη δεν επιθυμεί πλέον να συνεχίσει να στηρίζει τις αναπτυσσόμενες χώρες στον ίδιο βαθμό που της στήριζε πριν το τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

5. Η Αφρική στον 21^ο αιώνα

5.1. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου

Αν η δεκαετία του '80 περιγράφεται από πολλούς αναλυτές ως «χαμένη» για την Αφρικανική ήπειρο⁶⁵, ειδικότερα για τα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής σε επίπεδο αναπτυξιακής πορείας, η δεκαετία του '90 θα αποτελέσει αναμφίβολα ένα καινούργιο κεφάλαιο για την ήπειρο. Η λήξη του Ψυχρού Πολέμου θα σηματοδοτήσει σε μεγάλο βαθμό το τέλος του έντονου ενδιαφέροντος των δύο υπερδυνάμεων για τα Αφρικανικά εδάφη. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η κατάσταση που επικρατεί σήμερα στην Σομαλία. Η χώρα χρησιμοποιείται στην διεθνή βιβλιογραφία ως κατεξοχήν παράδειγμα αυτού που ευρέως αποκαλούμε αποτυχημένο κράτος («failed state»)⁶⁶, δεδομένου ότι η κρατική μηχανή αδυνατεί να προάγει την εσωτερική σταθερότητα και να διασφαλίσει την τάξη και την ασφάλεια. Η χώρα πάλεψε για την ανεξαρτησία της την οποία και απέκτησε το 1960, από την Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ιταλία αλλά και την Αιθιοπία οι οποίες είχαν από κοινού μοιράσει το Σομαλικό κράτος σε πέντε διαφορετικές ζώνες επιρροής⁶⁷. Μέχρι και το 1969 η χώρα είχε καταφέρει να διατηρεί μία φαινομενική δημοκρατική δομή. Αν και επρόκειτο για μία περιοχή η οποία απολάμβανε εσωτερικής ομοιογένειας σε επίπεδο εθνοτήτων⁶⁸, η χώρα ήταν παράλληλα μοιρασμένη σε «πατρίες» και «υπό-πατρίες».

⁶⁴ Ρουμελιώτης, σελίδα 533.

⁶⁵ Caroline Thomas, «Φτώχεια, Ανάπτυξη και Πείνα», σελίδα 818-819.

⁶⁶ Heywood, σελίδα 93-94.

⁶⁷ HARISH VENUGOPALAN, «Somalia: a Failed State?», <https://www.orfonline.org/research/somalia-a-failed-state/>.

⁶⁸ Χουλιάρης, σελίδα 70-72.

Το 1969, ένα επαναστατικό πραξικόπημα από την πλευρά της πατρίδας Darod θα σηματοδοτήσει την εκκίνηση μίας μακράς περιόδου αποσταθεροποίησης σε ολόκληρη την περιοχή. Μέσα σε μία περίοδο 16 ετών, στην χώρα πραγματοποιήθηκαν 14 αποτυχημένες απόπειρες δημιουργίας κυβέρνησης, ενώ η μείωση της αναπτυξιακής βοήθειας από την πλευρά των ΗΠΑ είχε προηγουμένως κλονίσει βαθιά την νομιμοποίηση του καθεστώτος. Η διεθνής κοινότητα άσκησε έντονη πίεση προς τις ΗΠΑ προκειμένου οι τελευταίες να επέμβουν ώστε σταθεροποιηθεί η κατάσταση στην περιοχή. Οι πρώτες μη μπορώντας να αρνηθούν το αίτημα των Ηνωμένων Εθνών για την δημιουργία μίας ανθρωπιστικής επέμβασης, έστειλαν μία ομάδα «κυανοκράνων»⁶⁹ προκειμένου να αφοπλίσουν τις διαφορετικές ένοπλες ομάδες. Παράλληλα συγκροτήθηκε και μία ειρηνευτική αποστολή υπό την αιγίδα του Ηνωμένων Εθνών με στόχο να συμβάλλει στην διαδικασία αφοπλισμού/συνθηκολόγησης με απώτερο στόχο την «οικοδόμηση κράτους». Ωστόσο όταν το 1993, 18 Αμερικανοί στρατιώτες έχασαν την ζωή τους, η Ουάσιγκτον δεχόμενη πιέσεις τόσο από την πλευρά της κοινής γνώμης αλλά και από την Κυβέρνηση, απέσυρε επίσημα το 1995 τις δυνάμεις τις αφήνοντας την Σομαλία στο έλεος μίας αχανής ένοπλης σύρραξης γνωρίζοντας ότι, η Διεθνής Κοινότητα είχε αποτύχει στην προσπάθεια οικοδόμησης του Σομαλικού κράτους. Παράλληλα, η σταδιακή αποσύνδεση της έννοιας της βοήθειας από αυτή της ανάπτυξης ειδικά για την Αφρικανική ήπειρο, ώθησε τις χώρες στον ανεπτυγμένο Βορρά σε μία περαιτέρω μείωση της αναπτυξιακής του βοήθειας η οποία ήταν ήδη αντιληπτή από την δεκαετία του '70 και μετά.

Κάπως έτσι, τα Αφρικανικά κράτη και ειδικότερα τα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής αντιλήφθηκαν ότι πέρασαν στο περιθώριο της παγκόσμιας ατζέντας δεδομένου ότι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου είχε σηματοδοτήσει και το τέλος της προσπάθειας ανεύρεσης συμμάχων. Έτσι, τα Αφρικανικά κράτη βρέθηκαν αντιμέτωπα με τα όσα είχαν συμβεί τις προηγούμενες δεκαετίες. Πολλές χώρες παρέμειναν βυθισμένες στα χρέη και την υπανάπτυξη, με μικρούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, βιομηχανικής και αγροτικής παραγωγής αλλά και εξαγωγών. Άλλες, πλουσιότερες σε φυσικούς πόρους, συνέχισαν την αναπτυξιακή τους πορεία (χαρακτηριστικό παράδειγμα, οι χώρες που αποτελούν συμβαλλόμενα μέρη στον Οργανισμό Εξαγωγών

⁶⁹ Χουλιάρας, σελίδα 72.

Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών ή αλλιώς OPEC)⁷⁰. Ουσιαστικά, ήταν η πρώτη φορά που θα μπορούσε να πει κανείς ότι η Αφρικανική ήπειρος ήταν πλέον «ανεξάρτητη» υπό την συμβατική έννοια του όρου, από ξένες επιρροές. Τουλάχιστον αυτό φάνηκε να συμβαίνει όταν οι ΗΠΑ και η πρώην ΕΣΣΔ αποσύρθηκαν από κοινού από τα Αφρικανικά εδάφη, σηματοδοτώντας έτσι το τέλος του ανταγωνισμού σε γεωπολιτικό επίπεδο. Στην πραγματικότητα όμως, η Αφρική εισήλθε απλώς σε ένα καινούργιο κεφάλαιο της ιστορίας της. Η φτώχεια παρέμεινε το κατεξοχήν χαρακτηριστικό πρόβλημα των περισσότερων κρατών, έτσι όπως διαφαίνεται μέσα από το ευρύ φάσμα της παρατεταμένης υπανάπτυξης που υφίστανται μέχρι και σήμερα σε μεγάλο βαθμό οι περισσότερες χώρες της ηπείρου.

Ειδικότερα, η Υποσαχάρια Αφρική φάνηκε να βρίσκεται περισσότερο από ποτέ στο περιθώριο. Στο ίδιο πνεύμα, το τέλος της δεκαετίας του '90 σηματοδότησε την αρχή μίας περιόδου εκδημοκρατισμού για την ήπειρο. Απαλλαγμένη από την έντονη εξωτερική επιρροή, πολλά κράτη της Αφρικής πέρασαν από την παρουσία αυταρχικών καθεστώτων στην δημιουργία δημοκρατικών κυβερνήσεων⁷¹: από τις αρχές του 21^ο αιώνα και μέχρι και σήμερα, η πλειοψηφία των Αφρικανικών κρατών διανύει μία μεγάλη περίοδο ειρήνης.

5.2. Εκδημοκρατισμός και Ένοπλες Συρράξεις

Ο Samuel Huntington (1927-2008) Αμερικανός πολιτικός επιστήμονας, χαρακτήρισε την δεκαετία του '90 ως το τρίτο παγκόσμιο κύμα εκδημοκρατισμού⁷². Ειδικότερα, ο Αμερικανός συγγραφέας τοποθέτησε τις αναδυόμενες δημοκρατίες της δεκαετίας του '90 στο πλαίσιο μίας παγκόσμιας δημοκρατικής επανάστασης⁷³, η οποία οφειλόταν σε μία σειρά από καθοριστικούς παράγοντες για την αναδιάρθρωση του πολιτικού

⁷⁰ Ο OPEC αποτελεί έναν διακρατικό Οργανισμό ο οποίος ιδρύθηκε το 1960 από τις πέντε τότε μεγαλύτερες πετρελαιοπαραγωγικές χώρες του κόσμου (Ιράν, Ιράκ, Κουβέιτ, Σαουδική Αραβία και Βενεζουέλα). Στην πορεία η Νιγηρία, η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό αλλά και η Αγκόλα, η Λιβύη και η Αλγερία αποτέλεσαν τα νεότερα μέλη του, σηματοδοτώντας την μετάβαση της Αφρικανικής Ηπείρου σε έναν σημαντικό εξαγωγέα πετρελαίου προς τον υπόλοιπο κόσμο και ειδικότερα προς τις ΗΠΑ αλλά και την Κίνα οι οποίες επιθυμούν την διαφοροποίηση τους σε επίπεδο προμηθευτών. Στόχος του Οργανισμού αποτελεί μεταξύ άλλων ο συντονισμός των χωρών για την διατήρηση σταθερών τιμών, σταθερής προμήθειας προς τα κράτη αλλά και για την διασφάλιση της λειτουργίας της πετρελαϊκής αγοράς (https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm).

⁷¹ Χουλιάρης, σελίδα 93-95.

⁷² Samuel Huntington, «Democracy's Third Wave», 1991.

⁷³ Samuel Huntington, σελίδα 12.

συστήματος των κρατών. Ο Huntington παρατήρησε ότι σε παγκόσμιο επίπεδο τα αυταρχικά καθεστώτα της εποχής δυσκολεύονταν όλο και περισσότερο να νομιμοποιήσουν την εξουσία τους μιας και υπήρξε μία σημαντική διάχυση των σύγχρονων ιδεωδών της δημοκρατίας, ενώ παράλληλα τα τελευταία αδυνατούσαν λόγω οικονομικής στασιμότητας ή και στρατιωτικών αποτυχιών να νομιμοποιήσουν την εξουσία του καθεστώτος τους. Παράλληλα, σε παγκόσμιο επίπεδο καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε και η σημαντική οικονομική μεγέθυνση της δεκαετίας του '60 η οποία οδήγησε στην κατακόρυφη αύξηση του βιοτικού και του εκπαιδευτικού επιπέδου με αποτέλεσμα την δημιουργία μίας παγκόσμιας μεσαίας τάξης η οποία αναγνώριζε την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας ως το πλέον κατάλληλο πολίτευμα για την ευημερία των χωρών.

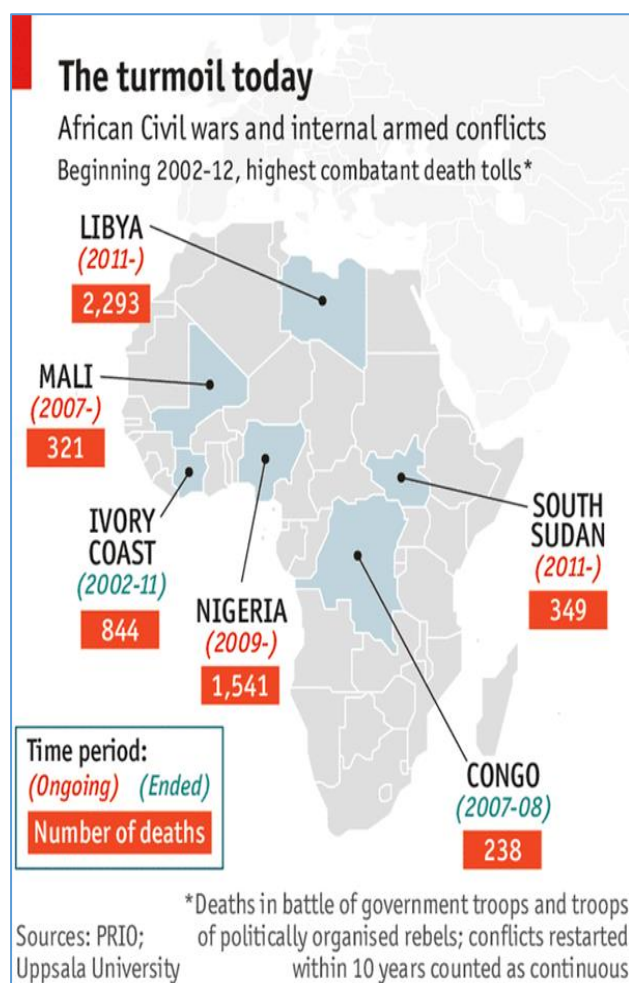
Αναπόσπαστο επίσης ρόλο για τον Huntington αποτέλεσε η άνοδος της τότε Ευρωπαϊκής Κοινότητας (κυρίως για τα κράτη της πρώην ΕΣΣΔ), η οποία πρεσβεύει και αντιπροσωπεύει τα δημοκρατικά ιδεώδη παράλληλα με την φιλελευθεροποίηση της Καθολικής εκκλησίας. Τέλος, ο συγγραφέας αναγνώρισε την δημιουργία ενός επιτυχημένου εφέ «χιονοστιβάδας» («snowballing»)⁷⁴ το οποίο σηματοδότησε την επιτυχία εγκαθίδρυσης των δημοκρατικών αξιών και ενέπνευσε ουσιαστικά τα νεοσύστατα δημοκρατικά καθεστώτα. Ο Αμερικανός συγγραφέας έχει επικριθεί αρκετά αναφορικά με την έντονη προσκόλληση του στην δημοκρατική συνταγή, παραμερίζοντας σύμφωνα με τους επικριτές του εσωτερικούς παράγοντες οι οποίοι ενδεχομένως να έχουν συμβάλλει στον εκδημοκρατισμό των κρατών. Ο ίδιος είχε αναγνωρίσει ότι στην περίπτωση της Αφρικής ίσως η παραμονή των αποικιοκρατών για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα να είχε οδηγήσει σε καλύτερα αποτελέσματα για τον εκδημοκρατισμό της ηπείρου⁷⁵.

Ωστόσο, η αλλαγή προήλθε πράγματι σε πολλές περιπτώσεις τόσο από εσωτερικές αλλά και εξωτερικές επιρροές: σε πολλές περιπτώσεις, παλαιοί ηγέτες εγκατέλειψαν την εξουσία είτε μετά από μία εκλογική ήττα είτε με τη λήξη της θητείας τους.

⁷⁴ Samuel Huntington, σελίδα 15.

⁷⁵ Χουλιάρας, σελίδα 108.

Στη θέση τους ανήλθαν κατά βάση νέοι άνθρωποι, οι οποίοι όντας μέσα στο πνεύμα

του 21^ο αιώνα, ανέλαβαν τα ηνία της κρατικής εξουσίας υπό το πρίσμα ενός κλίματος πολιτικής εκκοσμίκευσης, η οποία σε καμία περίπτωση δεν αντανάκλούσε τα μέτα-αποικιακά πρότυπα των προηγούμενων δεκαετιών⁷⁶. Τέλος, οι εμφύλιοι πόλεμοι μειώθηκαν κατά 50% στις αρχές του 2000, σε αντίθεση με την δεκαετία του '90.

Ωστόσο, οι εντάσεις σε κάποιες χώρες παραμένουν έντονες, μαρτυρώντας ότι η πολιτική αστάθεια είναι βαθιά ριζωμένη σε πολλά αφρικανικά εδάφη: σύμφωνα με τον παγκόσμιο ιχνηλάτη συγκρούσεων⁷⁷ το

μεγαλύτερο πρόβλημα σε επίπεδο εντάσεων βρίσκεται κατά βάση σήμερα στην περιοχή της κεντρικής Αφρικής. Ποιο συγκεκριμένα η ήπειρος είναι αντιμέτωπη με τις εξής διαμάχες: παρατεταμένες εντάσεις στο Μάλι με επιθέσεις τρομοκρατικού χαρακτήρα από το 2012 ανάμεσα στις διαφορετικές κυβερνήσεις και ισλαμικού χαρακτήρα οργανώσεις προσκείμενες στην Al-Qaeda, για τον έλεγχο της κρατικής εξουσίας. Σήμερα στα εδάφη του Μάλι, βρίσκονται περίπου 15 000 απεσταλμένοι των Ηνωμένων Εθνών προκειμένου να δοθεί τέλος στο εμπόλεμο κλίμα, καθώς και 5 000 Γάλλοι στρατιώτες σε μία προσπάθεια στρατιωτικής επέμβασης. Στην Λιβύη ο εμφύλιος πόλεμος που ξεκίνησε το 2011 συνεχίζεται, ενώ η βία ανάμεσα στις διαφορετικές εθνοτικές ομάδες συνεχίζεται και στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία. Το ίδιο συμβαίνει και στην Νιγηρία η οποία γνωρίζει εκτεταμένες εντάσεις από το 2014 μέχρι και σήμερα, αν και η χώρα συγκαταλέγεται ανάμεσα στις ανεπτυγμένες

⁷⁶ Χουλιάρας, σελίδα 93.

⁷⁷ Global Conflict Tracker, www.cfr.org

Αφρικανικές χώρες, λόγω της αφθονίας της περιοχής σε πετρελαιοπαραγωγικές πηγές. Ο εμφύλιος πόλεμος στο Δυτικό Σουδάν μαίνεται μέχρι και σήμερα, με το ποσοστό των ανθρώπων που χάνουν καθημερινά την ζωή τους να αυξάνεται σταθερά, ενώ έντονη πολιτική αστάθεια επικρατεί και στην Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, η οποία σύμφωνα με τον παγκόσμιο δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης, κατέχει την 176^η θέση παγκοσμίως. Ίδια παραμένουν τα προβλήματα και για την Αίγυπτο η οποία υποφέρει από υψηλά ποσοστά ανεργίας αλλά και πολιτικών εντάσεων από την αρχή της Αραβικής Άνοιξης μέχρι και σήμερα, ενώ τέλος η Σομαλία παραμένει μία ακαθόριστη σε επίπεδο δυνάμεων περιοχή, η οποία έχει καταστεί πεδίο αναμέτρησης διαφορετικών τρομοκρατικών ομάδων διασυνοριακού χαρακτήρα. Ο παραπάνω πίνακας (πηγή, *The Economist* 2013, «Civil Wars, The Picture in Africa») αναγράφει μερικές από τις συρράξεις που αναφέρθηκαν παραπάνω και το κόστος τους σε ανθρώπινες ζωές μέχρι και το 2012. Αν και οι αριθμοί των ανθρώπων που συνεχίζουν να χάνουν την ζωή τους παραμένουν κάτι παραπάνω από απογοητευτικοί, αυτό που μπορούμε να συμπεράνουμε είναι ότι σε γενικές γραμμές ο 21^{ος} αιώνας αποτελεί για το σύνολο της Αφρικανικής ηπείρου, μία από τις πιο ειρηνικές περιόδους της ιστορίας της. Οι ένοπλες συρράξεις έχουν στην πραγματικότητα μειωθεί σημαντικά ενώ για το σύνολο των Αφρικανικών χωρών ο Αφρικανικός πληθυσμός είναι κατά κανόνα πιο ασφαλής από ποτέ⁷⁸. Αν και οι μεγάλες εκροές μεταναστών λόγω των επιπτώσεων του πολέμου παραμένουν ένα σημαντικό πρόβλημα για την ανάπτυξη της ηπείρου (brain drain), τα συμπεράσματα για το μέλλον της Αφρικής εξακολουθούν να παραμένουν θετικά και εκφράζουν ελπιδοφόρες προβλέψεις για περαιτέρω μείωση των συγκρούσεων: το 2017 η Αφρική μπορούσε να ξεχωρίσει στο εσωτερικό της 50 ειρηνικά κράτη, συγκριτικά με το 2011 όπου ο αριθμός τους άγγιζε μόλις τα 24⁷⁹. Ωστόσο, το φαινόμενο της φτώχειας παραμένει σε τεράστιο βαθμό συγκεντρωμένο στα Αφρικανικά εδάφη ενώ τα ποσοστά της ακραίας φτώχειας για την Υποσαχάρια Αφρική παραμένουν εξαιρετικά υψηλά. Και αυτό γιατί όπως είδαμε μέχρι στιγμής, όλοι οι παραπάνω παράγοντες έχουν συντελέσει στην παραμονή μίας τεράστιας μερίδας του πληθυσμού στο κατώφλι της υπανάπτυξης.

⁷⁸ David T. Burbach, «The Coming Peace: Africa's Declining Conflicts», 2016, σελίδα 8.

⁷⁹ Ingrid Vik Bakken & Siri Aas Rustad, «Conflict Trends in Africa 1989-2017», 2018, σελίδα 1-4.

Μέρος Δεύτερο: Η καταπολέμηση της φτώχειας στην Υποσαχάρια Αφρική

Εισαγωγή

Πολλές φορές, στην προσπάθεια μας να κατανοήσουμε τι συνεπάγεται το φαινόμενο της φτώχειας, στηριζόμαστε σε εικόνες και καταστάσεις που πηγάζουν κατά κανόνα από το σύγχρονο κόσμο. Στην πραγματικότητα όμως, η φτώχεια αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο έχει συντροφέψει το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας του ανθρώπου. Γιατί λοιπόν άρχισε να μας προβληματίζει τόσο αργά μία τέτοια κατάσταση; Η παραπάνω ερώτηση δεν δύναται να απαντηθεί με μονοδιάστατες προσεγγίσεις. Το φαινόμενο της φτώχειας αποτελεί ένα πολυδιάστατο και δισεπίλυτο πρόβλημα το οποίο δικαιολογημένα προβληματίζει τη Διεθνή Κοινότητα. Και αυτό γιατί ενώ η φτώχεια έχει αποτελέσει ιστορικό κομμάτι της εξέλιξης του ανθρώπου, ο πλούτος ως μία διαμετρικά αντίθετη κατάσταση αποτελεί στην ουσία προϊόν των τελευταίων αιώνων. Έχοντας αναλύσει όσο το δυνατόν πιο σφαιρικά την εξέλιξη της Αφρικανικής Ηπείρου στο προηγούμενο μέρος, θα μπορούσαμε αρκετά απλουστευτικά να πούμε ότι η απότομη αύξηση της μεγάλης συσσώρευσης πλούτου σε ένα συγκεκριμένο μέρος του πλανήτη, κατέστησε μεταξύ άλλων παραπάνω από εμφανή την ανισοκατανομή του πλούτου παγκοσμίως. Στο περιθώριο αυτού του φαινομένου, εντοπίζονται μέχρι και σήμερα οι αναπτυσσόμενες χώρες και οι ελάχιστα ανεπτυγμένες χώρες (ΕΑΧ). Ποιο συγκεκριμένα, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα το 65% του παγκόσμιου πληθυσμού επιβίωνε σε συνθήκες φτώχειας. Το 1950 το ποσοστό αυτό είχε μειωθεί στο 55%⁸⁰. Υπό αυτό το πρίσμα οι πρεσβευτές της παγκοσμιοποίησης υποστηρίζαν ότι ο μόνος τρόπος προκειμένου να συνεχίσει να μειώνεται η φτώχεια είναι η περαιτέρω ένταξη των χωρών στο παγκόσμιο παιχνίδι. Η παραπάνω αντίληψη έχει καταστεί από τους μεγάλους διεθνείς θεσμούς, η γραμμή αφετηρίας για μία σειρά από πολιτικές προκειμένου η οικονομική μεγέθυνση να αποτελέσει το βασικό μέσο για την μείωση της φτώχειας. Ωστόσο, η οικονομική μεγέθυνση δεν αρκεί από μόνη της προκειμένου να εξαλείψουμε την φτώχεια από την ρίζα της. Και αυτό γιατί η φτώχεια συντηρείται και διαιωνίζεται τόσο μέσα από δομικές ανισότητες αλλά και από εξωτερικούς παράγοντες που επηρεάζουν τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά χρειάζεται τόσο μια σφαιρική αλλά και μία εθνικά επικεντρωμένη προσέγγιση, δεδομένου ότι οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής

⁸⁰ Johan Norberg, «Παγκοσμιοποίηση και Φτώχεια», Κέντρο Φιλελεύθερων Μελετών, 2003, σελίδα 5.

χαρακτηρίζονται από έντονη ανομοιογένεια μεταξύ τους τόσο σε επίπεδο πόρων αλλά και κρατικών υποδομών. Δεδομένου αυτού, το δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας θα εστιάσει σε πρώτη φάση στον ρόλο που διαδραματίζουν τα Ηνωμένα Έθνη κυρίως μέσω της Ατζέντας 2030 για την Βιώσιμη Ανάπτυξη και στην συνέχεια στις απαιτούμενες εθνικές πολιτικές που αφορούν στην καταπολέμηση του φαινομένου. Η Ατζέντα 2030 αποτελεί ένα κείμενο προγραμματικού σχεδιασμού το οποίο εφάπτεται πάνω σε όλα τα παγκόσμια ζητήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η διεθνής κοινότητα, συμπεριλαμβανομένων και των χωρών της Υποσαχάριας Αφρικής.

6. Ορίζοντας την φτώχεια

Αν λάβουμε υπόψη το φαινόμενο της φτώχειας ως ένα ιστορικά εξελισσόμενο προϊόν, τότε, μπορούμε να διακρίνουμε κάποιες διαφορετικές προσεγγίσεις γύρω από το πώς γίνεται αντιληπτό με την πάροδο του χρόνου: αρχικά, στον προβιομηχανικό κόσμο η φτώχεια θεωρούνταν μία «φυσιολογική» κατάσταση, προϊόν κυρίως της καταγωγής και της κοινωνικής τάξης. Από την Βιομηχανική Επανάσταση και μετά, η ανισοκατανομή του πλούτου και η διαιρετική τομή ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία κατέστησαν την φτώχεια αντικείμενο κριτικής⁸¹ και μέσο πολιτικής εκμετάλλευσης. Ωστόσο, καθώς μέσα από την εκβιομηχάνιση συντελέστηκε και η αρχή της παγκοσμιοποίησης, η ύπαρξη του φαινομένου αποτέλεσε στην πράξη παράγοντα της δημιουργίας του καπιταλιστικού συστήματος. Κάπως έτσι, από το τέλος του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου και ύστερα, το φαινόμενο της φτώχειας άρχισε να μελετάται μέσα από μία περισσότερο ανθρωπιστική διάσταση, επιχειρώντας για πρώτη φορά μία ενδεδειγμένη προσέγγιση γύρω από το τι συνεπάγεται για την ανθρώπινη ευημερία. Βέβαια, ανάμεσα στον ανεπτυγμένο Βορρά και τον αναπτυσσόμενο Νότο, ο ορισμός της φτώχειας παρέμενε διαφορετικός: για τις ανεπτυγμένες χώρες του Βορρά, η φτώχεια συνεπαγόταν την μη επαρκή πρόσβαση σε υλικά αγαθά, ενώ για να χαρακτηριστεί κανείς φτωχός έπρεπε να είναι κατά βάση άνεργος ή υπό-απασχολούμενος⁸². Για τα αναπτυσσόμενα κράτη του Νότου από την άλλη, σε πάρα πολλές περιπτώσεις η φτώχεια στην ακραία μορφή της γίνεται αντιληπτή μέσα από εικόνες εξαθλίωσης λόγω της μη πρόσβασης σε βασικές ανάγκες.

⁸¹ Καρλ Μαρξ, «Το Κεφάλαιο», 1867.

⁸² Caroline Thomas, σελίδα 808.

Έτσι, με την πάροδο του χρόνου δημιουργήθηκε μία πάγια εννοιολογική προσέγγιση η οποία συμπληρώνεται μέσα από ποσοτικούς δείκτες προκειμένου να μπορέσουμε σε παγκόσμιο επίπεδο να ξεχωρίσουμε και να αντιμετωπίσουμε την κάθε περίπτωση ξεχωριστά, ήτοι την παραμονή ενός ατόμου ή μίας μερίδας του πληθυσμού σε καθεστώς φτώχειας. Ειδικότερα αναγνωρίζουμε τρεις διαφορετικές μορφές φτώχειας⁸³: την απόλυτη, την μεσαία και την σχετική. Ως απόλυτη φτώχεια ορίζεται η κατάσταση ενός ατόμου που δεν έχει πρόσβαση σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες (πόσιμο νερό, τροφή, ένδυση, εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη) με αποτέλεσμα να βρίσκεται πλήρως στο περιθώριο και χωρίς προοπτικές ανάπτυξης και κοινωνικής ενσωμάτωσης. Σήμερα η απόλυτη φτώχεια ορίζεται λαμβάνοντας υπόψη το εισόδημα σε παγκόσμιο επίπεδο, ως η ημερήσια επιβίωση του ατόμου με λιγότερο από 1,9 δολάρια⁸⁴, ποσό που αντιστοιχεί σε κάτι λιγότερο από ένα ευρώ για τις χώρες της Ευρωζώνης. Αντίστοιχα, ο ορισμός της μεσαίας φτώχειας αναφέρεται στην καθημερινή επιβίωση του ατόμου με 2 έως 6 δολάρια ημερησίως, ενώ η σχετική φτώχεια, σε αντίθεση με τις δύο πρώτες κατηγορίες προκύπτει μέσα από τις εθνικές στατιστικές των χωρών και οριοθετείται βάση του μέσου εισοδήματος μίας χώρας. Δεδομένου ότι με την πάροδο του χρόνου το βιοτικό επίπεδο έχει αυξηθεί παγκοσμίως, τα εισοδηματικά κριτήρια έχουν επίσης διευρυνθεί. Μέχρι και το 2010, η απόλυτη φτώχεια ορίζονταν με κατώφλι το 1 δολάριο ημερησίως. Υπεύθυνη για το ποσοστό που προκύπτει όταν κάνουμε χρήση του όρου είναι η Παγκόσμια Τράπεζα. Το κριτήριο του 1,9 δολαρίων ημερησίως ορίζεται ως «η γραμμή φτώχειας» (*poverty line*) η οποία μετράτε μέσα από το λεγόμενο «*poverty gap*»⁸⁵. Πρόκειται για μία αναλογία η οποία μας επιτρέπει να κατατάξουμε τόσο σε παγκόσμιο αλλά και εθνικό επίπεδο το ποσοστό των ατόμων που επιβιώνουν με λιγότερα απ' όσα ορίζει η ελάχιστη γραμμή φτώχειας. Ειδικότερα, μετράτε το πόσο έντονα είναι τα ποσοστά της φτώχειας στο εσωτερικό των χωρών. Η αναλογία προκύπτει συμφωνά με το ετήσιο κατά κεφαλήν μεικτό εισόδημα και το μέσο επίπεδο κατανάλωσης των νοικοκυριών⁸⁶. Τα παραπάνω συνθέτουν τον δείκτη χάσματος φτώχειας (*poverty gap index*) έτσι όπως ορίζεται σήμερα από την Παγκόσμια Τράπεζα στα 1,9 δολάρια ημερησίως.

⁸³ Council of Europe, Poverty, <https://www.coe.int/en/web/compass/poverty#5>.

⁸⁴ Poverty Overview, www.worldbank.org.

⁸⁵ Poverty Gap, <https://data.oecd.org/inequality/poverty-gap.htm#indicator-chart>.

⁸⁶ Τρίτος Κόσμος, σελίδα 25.

Δυστυχώς, έχει αποδειχθεί ότι ο δείκτης δεν είναι πάντοτε αντιπροσωπευτικός δεδομένου ότι για τον υπολογισμό του απαιτούνται οι εθνικές στατιστικές μετρήσεις των χωρών, οι οποίες πολλές φορές δεν πραγματοποιούνται είτε λόγω έλλειψης πόρων ή τεχνολογικής αδυναμίας. Το τελευταίο αποτελεί εξαιρετικά μεγάλη προβληματική για τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής καθώς χωρίς αντικειμενικές μετρήσεις του ποσοστού φτώχειας, καθίσταται εξαιρετικά δύσκολος ο υπολογισμός της αναπτυξιακής βοήθειας και η δημιουργία στοχευμένων προγραμμάτων. Ενδεικτικά, μέχρι και το 2012 25 από τις 48 χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής είχαν πραγματοποιήσει έναν ελάχιστο αριθμό ερευνών σε ότι αφορά την κατανάλωση των νοικοκυριών και την κατανομή του εισοδήματος εντός της επικράτειας⁸⁷. Σύμφωνα με δεδομένα του 2017⁸⁸, τα μεγαλύτερα ποσοστά απόλυτης φτώχειας βρίσκονται μεταξύ άλλων στην Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό (39,2% του πληθυσμού), στην Ζάμπια (29,5%), στη Μαδαγασκάρη (39%) αλλά και στην Μοζαμβίκη (27,9%). Τα παραπάνω ποσοστά αποτελούν ενδεικτικές μετρήσεις, καθώς έχουν υπολογισθεί σύμφωνα με τις έρευνες που έχουν πραγματοποιήσει οι ίδιες οι χώρες. Ως οικονομικό αντίδοτο για την εξάλειψη της φτώχειας προτείνεται η οικονομική μεγέθυνση. Ωστόσο, αν και οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης αποτελούν αναμφίβολα ένα αποτελεσματικό μέσο για την καταπολέμηση της φτώχειας οι τελευταίοι δεν αποτελούν από μόνοι τους πανάκεια για την εξάλειψή της. Και αυτό γιατί η φτώχεια προκύπτει μεταξύ άλλων λόγω της ύπαρξης μεγάλων ανισοτήτων στο εσωτερικό των χωρών, οι οποίες καθίστανται εξαιρετικά προβληματικές στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων και των ΕΑΧ. Η οικονομική μεγέθυνση θεωρείται από πολλούς μελετητές ότι συμβαδίζει με την έννοια της ανάπτυξης αν και στην πράξη για πολλές χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής, η εξίσωση δεν επαληθεύεται. Δεν είναι λίγες οι χώρες που απολαμβάνουν ικανοποιητικούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης χωρίς οι τελευταίοι να σχετίζονται με την ανάπτυξη. Κλασική περίπτωση αποτελεί το παράδειγμα του υπέρμετρου δανεισμού για την ανάπτυξη και την συντήρηση συγκεκριμένων πτυχών της οικονομίας (λχ, η περίπτωση της Νιγηρίας μία από τις μεγαλύτερες Αφρικανικές χώρες στην παραγωγή πετρελαίου με αφενός υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και αφετέρου μεγάλο εξωτερικό χρέος και υψηλά ποσοστά απόλυτης φτώχειας).

⁸⁷ World Bank Group, «Évolution de la pauvreté dans une Afrique en plein essor», σελίδα 1-4.

⁸⁸ www.ourworldindata.org.

Παράδοξο επίσης αποτελεί το γεγονός ότι αν και η φτώχεια έχει κατά κανόνα μειωθεί αισθητά για τις περισσότερες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής (54% το 1990, σε αντίθεση με το 2015 όπου το ποσοστό μειώθηκε στο 41%)⁸⁹, ο αριθμός των ανθρώπων που συνεχίζουν να ζουν υπό το καθεστώς της φτώχειας έχει διαχρονικά αυξηθεί (από 278 εκατομμύρια το 1990, ο αριθμός των φτωχών άγγιξε τα 413 εκατομμύρια το 2015 σε ένα σύνολο 736 εκατομμυρίων ανθρώπων). Σχετικά με την παραπάνω διαπίστωση, οι προβλέψεις αναφορικά με την πορεία της φτώχειας επισημαίνουν ότι μέχρι το 2030, το 23% του Αφρικανικού πληθυσμού θα παραμείνει εγκλωβισμένο σε καθεστώς φτώχειας (οι αριθμοί αντιστοιχούν σε μετρήσεις που πραγματοποιήθηκαν πριν την πανδημία του Covid-19) καθιστώντας πρακτικά την τελευταία ένα «Αφρικανικό φαινόμενο». Ειδικότερα, αυτή τη στιγμή το 82% των φτωχότερων ατόμων των χωρών της Υποσαχάριας Αφρικής εντοπίζεται σε αγροτικές περιοχές⁹⁰ και παράλληλα σε χώρες που πλήττονται κατά κανόνα από εσωτερικές συγκρούσεις, οι οποίες έχουν την τάση να καταλήγουν σε εμφύλιες συρράξεις. Επίσης, η ακραία φτώχεια μαστίζει κατά κύριο λόγο τα παιδιά και της γυναίκες.

Στη θετική πλευρά των πραγμάτων, τα τελευταία πενήντα χρόνια 3 δις άνθρωποι απελευθερώθηκαν από τα δεσμά της φτώχειας. Επιπλέον, η ακραία φτώχεια μειώθηκε από το 44% το 1980 στο 13% το 2000, ποσοστό που αντιστοιχεί σε περίπου 800 εκατομμύρια ανθρώπους μέσα σε δύο δεκαετίες. Πολλοί αναρωτιούνται αν η μείωση αυτή αποτελεί μεμονωμένο περιστατικό ή τον δρόμο προς την εξάλειψη του φαινομένου. Τα στοιχεία αλλά και το προγραμματικό πλάνο της Ατζέντας 2030 για την βιώσιμη ανάπτυξη, μαρτυρούν εξαιρετικά ενθαρρυντικές προβλέψεις, αν και πολλοί μελετητές συμφωνούν γύρω από το γεγονός ότι η εξάλειψη της ακραίας φτώχειας σε παγκόσμιο επίπεδο δεν πρόκειται να επιτευχθεί μέχρι το 2030, όπως αντιθέτως συνέβη με τους στόχους της Χιλιετίας⁹¹. Τέλος, η φτώχεια αποτελεί από μόνη της μία κατάσταση η οποία συντελεί σε αυτό που ευρέως αποκαλούμε ως φαινόμενο της «υπανάπτυξης»⁹².

⁸⁹ Groupe de la Banque Mondiale, «Accélérer la réduction de la pauvreté en Afrique», vue d'ensemble, 2019, σελίδα 1.

⁹⁰ «Accélérer la réduction de la pauvreté en Afrique», σελίδα 5.

⁹¹ Αναπτυξιακοί Στόχοι Χιλιετίας, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Adv0014>.

⁹² Τσάλτας, σελίδα 227.

Πρόκειται για μία κατάσταση η οποία διέπει κατά κόρον τις ευάλωτες χώρες του πλανήτη και διαιωνίζει τα εμπόδια που ενισχύουν μεταξύ άλλων την παραμονή μίας μεγάλης μερίδας του πληθυσμού σε καθεστώς φτώχειας. Η υπανάπτυξη εγκολπώνει τα ακριβώς αντίθετα χαρακτηριστικά από αυτά της ανάπτυξης. Η φτώχεια αποτελεί ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά ενώ ακολουθεί μεταξύ άλλων η πείνα, ο υποσιτισμός, οι ανισότητες, η πολιτική αστάθεια και τέλος η οικονομική στασιμότητα της χώρας.

6.1. Μετρώντας την Ανάπτυξη και την Υπανάπτυξη

Η έννοια της υπανάπτυξης χρησιμοποιείται κατά βάση σαν όρος, προκειμένου να περιγράψουμε την στασιμότητα αναφορικά με την αναπτυξιακή πορεία των χωρών σε παγκόσμιο επίπεδο. Με την εισαγωγή της διάκρισης των χωρών σε διαφορετικές κατηγορίες (ανεπτυγμένες, αναπτυσσόμενες και ελάχιστα ανεπτυγμένες), η έννοια της υπανάπτυξης απέκτησε ουσία ως αντίποδας στην έννοια της ανάπτυξης, καθώς αποδόθηκαν και στις δύο έννοιες μία σειρά από ποσοτικούς και ποιοτικούς δείκτες προκειμένου να μετράτε αντικειμενικά η αναπτυξιακή πορεία των χωρών. Ειδικότερα, το φαινόμενο της υπανάπτυξης γίνεται αντιληπτό όταν μία χώρα διατηρεί συγκριτικά με τις υπόλοιπες ένα χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, χαμηλούς αναπτυξιακούς δείκτες, χαμηλά επίπεδα ανθρωπίνου κεφαλαίου και τεχνολογικής προόδου και συνήθως ανεπαρκείς φυσικούς πόρους ή ανεπαρκή πρόσβαση σε αυτούς⁹³. Ποιό συγκεκριμένα, κάνουμε λόγο για υπανάπτυξη όταν μία χώρα έχει πάψει να αναπτύσσεται ή όταν φτάνει να κατατάσσεται στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. Ο δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης⁹⁴ («*Human Development Index*»), αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς ποσοτικούς δείκτες προκειμένου να υπολογίσουμε το αναπτυξιακό επίπεδο μίας χώρας: πρόκειται για ένα σύνθετο δείκτη ο οποίος υπολογίζεται μεταξύ του 0,0 (μηδενική ανάπτυξη) και του 1,0 (πλήρης ανάπτυξη)⁹⁵. Ο δείκτης υπολογίζεται σύμφωνα με το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) μίας χώρας, το προσδόκιμο ζωής, το ποσοστό του αναλφαριθμητισμού στο εσωτερικό της και τέλος το βαθμό πρόσβασης στην εκπαίδευση (με βάση τα 25 έτη)⁹⁶.

⁹³ Natasha Kwatiah, «Characteristics of an Underdeveloped Countries: Top 14 Characteristics», <https://www.economicdiscussion.net/underdeveloped-countries/characteristics-of-an-underdeveloped-countries-top-14-characteristics/18971>.

⁹⁴ UNDP, «Human Development Indices and Indicators», 2018 Statistical Update, σελίδα 22.

⁹⁵ Ρουμελιώτης, σελίδα 495, πίνακας μέτρησης του HDI.

⁹⁶ Τρίτος Κόσμος, σελίδα 29.

Πρόκειται για ένα σύνθετο δείκτη, ο οποίος εστιάζει σε όλες τις πτυχές που αφορούν στην υγιή ανάπτυξη του ατόμου, λαμβάνοντας υπόψιν την ποιότητα ζωής, την ποιότητα του εκπαιδευτικού συστήματος μίας χώρας και το επίπεδο υγείας των ατόμων. Ο δείκτης βοηθάει μεταξύ άλλων στην χάραξη των κατάλληλων εθνικών πολιτικών, ενώ είναι ενδεικτικός των παραγόντων που συντελούν στην ανάπτυξη μίας χώρας χωρίς να εστιάζουμε σε αυτήν με αποκλειστικά οικονομικούς όρους⁹⁷. Τέλος, ο δείκτης χρησιμοποιείται από τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών προκειμένου να συγκροτηθούν οι κατάλληλες πολιτικές αναφορικά με την παροχή αναπτυξιακής βοήθειας αλλά και τα προγράμματα που στοχεύουν στην καταπολέμηση των παραγόντων που συντελούν στην παραμονή μίας χώρας σε καθεστώς υπανάπτυξης. Επιπλέον, ο HDI αποτέλεσε την βάση για την δημιουργία νέων και καλύτερα προσαρμοσμένων δεικτών, οι οποίοι έχουν ως στόχο την αντικειμενική μέτρηση επιπλέον παραμέτρων, προκειμένου τα αναπτυξιακά προγράμματα να ανταποκριθούν καλύτερα στις επιταγές του σήμερα αλλά και στους στόχους που έχει θέσει η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Ειδικότερα, από το 2010 εισηγήθηκαν τρεις νέοι δείκτες οι οποίοι αποσκοπούν στην ανάδειξη περαιτέρω πτυχών αναφορικά με την ανάπτυξη μίας χώρας⁹⁸: ο πρώτος δείκτης επικεντρώνεται σε μία πολυδιάστατη μέτρηση της φτώχειας η οποία δεν στηρίζεται αποκλειστικά σε εισοδηματικά κριτήρια («*Multidimensional Poverty Index*») ενώ ο δεύτερος μετρά την σχέση ανάμεσα στην ανάπτυξη και τις ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών («*Inequality-Adjusted Human Development Index*»). Ο τρίτος δείκτης ρίχνει το βάρος στην έμφυλη διάσταση των ανισοτήτων και μετρά την ενδυνάμωση της θέσης της γυναίκας στο εσωτερικό μίας χώρας («*Gender Inequality Index*»). Τέλος, το 2014 δημιουργήθηκε ο «*Gender Development Index*», ο οποίος έχει σχεδιαστεί με σκοπό να μετρά την πορεία της ισότητας των φύλων σε επίπεδο υγείας, εκπαίδευσης και βιοτικού επιπέδου, όπως μετράτε αντίστοιχα στο επίπεδο του πληθυσμού μέσα από τον HDI. Οι παραπάνω δείκτες αποτελούν το μαθηματικό οπλοστάσιο για την διάχυση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης παγκοσμίως.

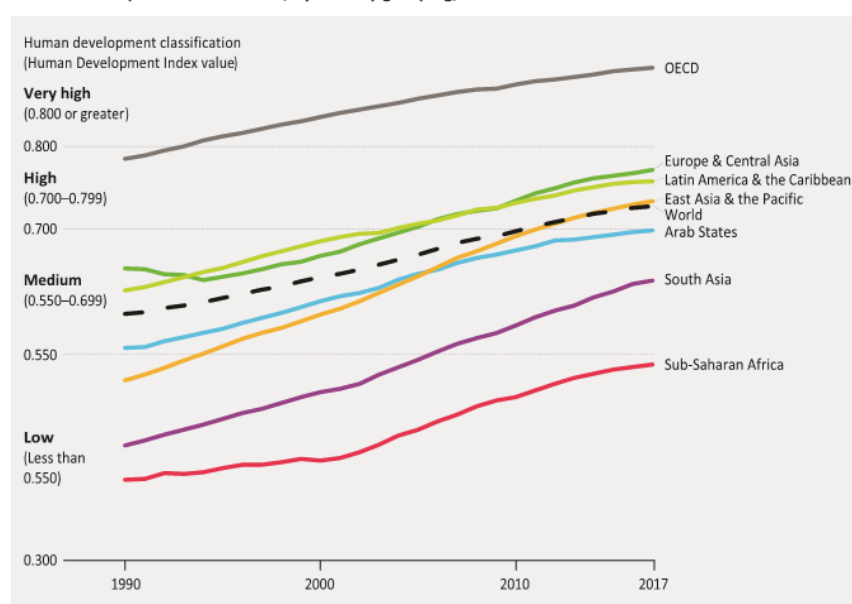
⁹⁷ www.hdr.undp.org.

⁹⁸ «Human Development Indices and Indicators», σελίδα 11.

Τα τελευταία χρόνια ο HDI μαρτυρά σε παγκόσμιο επίπεδο μία ύφεση αναφορικά με το επίπεδο ανάπτυξης. Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε αναμφίβολα η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, αν και για τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής ο δείκτης ήταν ήδη χαμηλός συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες. Οι συγκρούσεις, οι επιδημίες, οι επισιτιστικές κρίσεις και η κλιματική αλλαγή αποτελούν μεταξύ άλλων μερικούς από τους βασικούς παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν αρνητικά τον αναπτυξιακό δείκτη στην περίπτωση της Υποσαχάριας Αφρικής.

FIGURE 3

Human Development Index values, by country grouping, 1990–2017

Source: Human Development Report Office.

Progress on the HDI since 1990 has not always been steady. Some countries suffered reversals due to conflicts, epidemics or economic crises

Πηγή, UNDP, «Human Development Indices and Indicators», 2018 Statistical Update.

Ο παραπάνω πίνακας αποτυπώνει επακριβώς την αναπτυξιακή πορεία σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Υποσαχάρια Αφρική βρισκόταν ήδη στις αρχές του 1990 στο χαμηλότερο επίπεδο ανθρώπινης ανάπτυξης σύμφωνα με τον δείκτη, γεγονός που οφείλεται εν πολλοίς στους παράγοντες που αναφέρθηκαν παραπάνω. Ωστόσο, αν και μέχρι και σήμερα η περιοχή παραμένει τελευταία σε επίπεδο ανάπτυξης, οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής έχουν σημειώσει θεαματική πρόοδο από τις αρχές του 2000, διατηρώντας μία αισθητά αυξανόμενη ανοδική τάση. Ωστόσο, παρά την προοδευτική εξέλιξη της χρήσης του HDI και των συγγενικών αναπτυξιακών δεικτών, οι δείκτες δεν αρκούν από μόνοι τους προκειμένου η διεθνής κοινότητα να έχει στα χέρια της μία αντιπροσωπευτική εικόνα της πορείας του φαινομένου.

Και αυτό γιατί οι περισσότερες χώρες με χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης διατηρούν στο εσωτερικό τους υψηλές εισοδηματικές ανισότητες: οι ανισότητες αποτελούν στην πράξη βασικό τροχοπέδη για την αναπτυξιακή πορεία μίας χώρας, μιας και διαιωνίζουν το χάσμα ανάμεσα στους πλούσιους και τους φτωχούς πολίτες, με αποτέλεσμα να καθίσταται εξαιρετικά δύσκολη η βιώσιμη ανάπτυξη για το σύνολο της χώρας. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι η οικονομική μεγέθυνση δεν αποτελεί απαραίτητα μία αντιπροσωπευτική διάσταση της γενικότερης ευμάρειας ενός πληθυσμού. Και αυτό γιατί δύναται μία χώρα να διατηρεί αυξημένους οικονομικούς ρυθμούς ανάπτυξης, οι οποίοι όμως στηρίζονται στην πραγματικότητα πάνω σε σημαντικές δομικές ανισότητες (εκμετάλλευση μίας συγκεκριμένης μερίδας του πληθυσμού από μία άλλη, διαφθορά στον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα, εξουσία των τοπικών ελίτ κλπ.). Οι εισοδηματικές ανισότητες αποτελούν τον κατεξοχήν επιζήμιο παράγοντα για την κοινωνική συνοχή μίας χώρας. Ειδικότερα, για τις περισσότερες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής, οι ανισότητες αποτελούν παράγοντα έντασης και δημιουργίας συγκρούσεων στο εσωτερικό των χωρών με αποτέλεσμα να πλήττεται βαθύτατα η αναπτυξιακή τους πορεία.

Δεδομένου αυτού, προκειμένου να μετρήσουμε αντικειμενικά την εισοδηματική ανισότητα στο εσωτερικό μίας χώρας, χρησιμοποιούμε τον συντελεστή GINI⁹⁹, ή αλλιώς τον *δείκτη ανισότητας*. Ο δείκτης κυμαίνεται από το 0 μέχρι το 1, όπου το 0 συνεπάγεται απόλυτη ισότητα ενώ το 1 πλήρης ανισοκατανομή¹⁰⁰. Ο δείκτης υπολογίζει την απόκλιση των διαφορετικών εισοδημάτων των νοικοκυριών, ενώ χρησιμοποιείται συμπληρωματικά προκειμένου να μετρήσουμε το ποσοστό του εισοδήματος που αντιστοιχεί στο 10% των πλουσιότερων πολιτών μίας χώρας και αντίστοιχα το 10% των φτωχότερων αυτής¹⁰¹. Για τις ανεπτυγμένες χώρες η μεγαλύτερη απόκλιση κυμαίνεται κατά βάση στο 30 με 45, ενώ για τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής οι μεγαλύτερες αποκλίσεις φτάνουν μέχρι και το 79, αν και όπως έχει παρατηρηθεί με την πάροδο του χρόνου έχουν την τάση να μειώνονται.

⁹⁹ Gini Index for Sub-Saharan Africa, https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2018&locations=ZF&most_recent_year_desc=false&start=1967&view=chart.

¹⁰⁰ www.oecd.org.

¹⁰¹ Ρουμελιώτης, σελίδα 466.

Ενδεικτικά, για την Νιγηρία η απόκλιση έφτασε το 2018 στο 35,1, για την Σιέρα Λεόνε στο 35,7, για την Ζιμπάμπουε το 2017 στο 44,3 ενώ για την Αιθιοπία στο 35 το 2015¹⁰². Αν και η ανάπτυξη αποτελεί το ζητούμενο για κάθε χώρα, το φαινόμενο της υπανάπτυξης αποτελεί δυστυχώς την πραγματικότητα για αρκετές χώρες στην Υποσαχάρια Αφρική, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι τόσο οι χώρες όσο και η διεθνής κοινότητα δεν έχουν εντείνει σημαντικά τις προσπάθειές τους προκειμένου να αντιστραφεί το φαινόμενο. Και πράγματι, μέχρι και το 2019 οι προβλέψεις ήταν εξαιρετικά ενθαρρυντικές αναφορικά με την πορεία για το σύνολο της ηπείρου. Παρόλα αυτά, προκειμένου να καταφέρει μία χώρα να απολαμβάνει υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης και χαμηλά ποσοστά φτώχειας, η συνταγή από χώρα σε χώρα διαφέρει, αν και οι σχέσεις ανάμεσα στην οικονομική μεγέθυνση, την φτώχεια αλλά και την ανισότητα παραμένουν κοινές.

103

6.2. Η σχέση ανάμεσα στην φτώχεια, την οικονομική μεγέθυνση και την ανισότητα

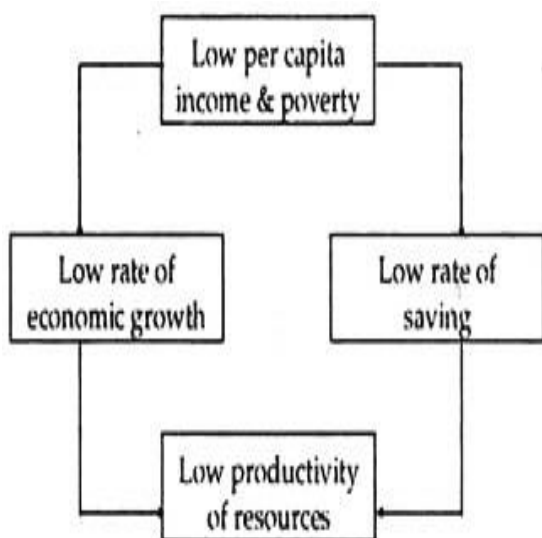

Fig. 7 : The vicious circle of poverty

Οι στρατηγικές για την συνολική και ισότιμη ανάπτυξη στο εσωτερικό μίας χώρας αποτελούν όπως θα δούμε παρακάτω το βασικό οπλοστάσιο για την καταπολέμηση της φτώχειας. Τα κράτη αλλά και οι διεθνείς οργανισμοί, προκειμένου να καταλήξουν στις πολιτικές που αρμόζουν καλύτερα στην καταπολέμηση της φτώχειας οφείλουν να μελετάνε και να αναγνωρίζουν την σχέση ανάμεσα στην φτώχεια και την ανισότητα,

και το πώς οι δύο πρώτες επηρεάζονται από την οικονομική μεγέθυνση της χώρας. Στην προκειμένη μπορούμε συνοπτικά να σταθούμε σε μερικούς από τους βασικότερους παράγοντες που εμποδίζουν την ανάπτυξη μίας χώρας με οικονομικούς

¹⁰² www.data.worldbank.org.

¹⁰³ Πηγή, Nipun S., «5 Major Obstacles to Economic Growth», <https://www.economicdiscussion.net/economic-growth/5-major-obstacles-to-economic-growth-economics/26339>.

όρους: αρχικά, η οικονομική μεγέθυνση στις αναπτυσσόμενες αλλά και τις EAX επηρεάζεται σημαντικά από την γραμμή αφετηρίας της, ήτοι το πόσο ανεπτυγμένη είναι ήδη την στιγμή που εκκινεί την διαδικασία ανάπτυξης στο εσωτερικό της. Ποιο συγκεκριμένα γίνεται λόγος για τον «φαύλο κύκλο της φτώχειας» ο οποίος συντελεί ουσιαστικά στο να παραμένει μία χώρα φτωχή, και εγκλωβισμένη στο καθεστώς της φτώχειας. Η υπόθεση έτσι όπως διατυπώνεται και μέσα από το διάγραμμα στέκεται στην ιδέα ότι μία φτωχή χώρα παραμένει φτωχή ακριβώς επειδή είναι φτωχή¹⁰⁴. Η «απλουστευτική» αυτή προσέγγιση στηρίζεται στο γεγονός ότι από την στιγμή που μία χώρα είναι φτωχή και κατ'έπекταση το εισόδημα παραμένει εξαιρετικά χαμηλό, αποθαρρύνεται ή δεν επιτυγχάνεται η αποταμίευση στο εσωτερικό της, με αποτέλεσμα να μην πραγματοποιούνται οι απαιτούμενες επενδύσεις και η παραγωγικότητα να παραμένει χαμηλή διατηρώντας κατ' αυτόν τον τρόπο χαμηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, οι οποίοι με την σειρά τους παγιδεύουν την χώρα σε καθεστώς φτώχειας ακριβώς επειδή δεν μπορεί να βγει από τον κύκλο της υπανάπτυξης. Πρόκειται για μία αρκετά πεσιμιστική προσέγγιση η οποία υποστηρίχθηκε από αρκετούς οικονομολόγους κατά την δεκαετία του '50.

Σύμφωνα με τον Nurske¹⁰⁵, το κεφάλαιο από μόνο του δεν αρκεί προκειμένου να δημιουργηθούν οι συνθήκες για την ανάπτυξη μίας χώρας, καθώς σημαντικό ρόλο κατέχει τόσο η ανθρώπινη συμπεριφορά, η πολιτική μίας χώρας αλλά και τα «ιστορικά ατυχήματα». Ωστόσο το κεφάλαιο έχει αποδειχθεί πως κατέχει εξέχοντα ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη μίας χώρας όπως και ότι αποτελεί έναν από τα βασικότερα μέσα προκειμένου να σπάσει μία χώρα τον φαύλο κύκλο της υπανάπτυξης στον οποίο βρίσκεται. Μολονότι η εισροή κεφαλαίου αποτελεί βασικό άξονα για την οικονομική μεγέθυνση μίας χώρας, η οποία με τη σειρά της θεωρείται πως θα απεγκλωβίσει τις φτωχές χώρες από την υπανάπτυξη, η τελευταία δεν δύναται να επιτευχθεί αν στηρίζομαστε αποκλειστικά στον ρόλο του κεφαλαίου. Και αυτό γιατί, το κεφάλαιο όπως έχει αποδείξει η ιστορία δεν μοιράζεται σχεδόν ποτέ στο σύνολο της κοινωνίας.

¹⁰⁴ Nipun S., «5 Major Obstacles to Economic Growth», <https://www.economicdiscussion.net/economic-growth/5-major-obstacles-to-economic-growth-economics/26339>.

¹⁰⁵ Hans H. Bass, «Ragnar's Nurske Development Theory: Influences and Perceptions», σελίδα 4.

Αντιθέτως, καταλήγει τις περισσότερες φορές στα χέρια λίγων και σε συγκεκριμένους τομείς της οικονομίας με αποτέλεσμα να δημιουργούνται ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών οι οποίες υποσκάπτουν την συνολική αναπτυξιακή τους πορεία. Αν λοιπόν, θεωρήσουμε δεδομένο ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει, ειδικά στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, οι οποίες μαστίζονται μεταξύ άλλων από υψηλά ποσοστά διαφθοράς αλλά και πελατειακών σχέσεων, η λύση που προτείνεται φαίνεται να στηρίζεται στην αναδιανομή του εισοδήματος. Χρησιμοποιώντας το κατάλληλο φορολογικό σύστημα ή στην περίπτωση που το πρώτο δεν είναι αρκετό, προγράμματα μεταφοράς χρημάτων («*transfer programs*»)¹⁰⁶ θα μπορούσαμε σύμφωνα με τον Francois Bourguignon να μειώσουμε σημαντικά τα ποσοστά της απόλυτης φτώχειας αλλά και την ανισότητα στο εσωτερικό μίας χώρας¹⁰⁷. Τα προγράμματα μεταφοράς χρημάτων ενισχύουν τα φτωχότερα νοικοκυριά των αναπτυσσόμενων χωρών θέτοντας κάποιες ρήτρες οι οποίες αφορούν την εκπαίδευση και συνήθως τον εμβολιασμό των μικρότερων ηλικιών. Για τις περισσότερες EAX τα παραπάνω προγράμματα βρίσκονται ακόμα σε πιλοτικό στάδιο καθώς τα χρήματα που μεταφέρονται στα νοικοκυριά αντιστοιχούν σε ένα πολύ μικρό ποσοστό του ΑΕΠ, συνήθως της τάξης του 0,5%¹⁰⁸.

Σύμφωνα με την Αφρικανική Αναπτυξιακή Τράπεζα¹⁰⁹, στόχος αποτελεί η αναδιανομή του εισοδήματος στο εσωτερικό μίας χώρας από το 10% των πλουσιότερων ανθρώπων προς το 40% των φτωχότερων αυτής, δεδομένου ότι για τις περισσότερες χώρες τις Υποσαχάριας Αφρικής η αναπτυξιακή τροχιά έχει επιβραδυνθεί σημαντικά λόγω της ήδη αρχικά υψηλής εισοδηματικής ανισότητας («*high initial income inequality*»)¹¹⁰. Η ανισότητα αποτελεί λοιπόν ένα από τα βασικότερα προβλήματα για την καταπολέμηση της φτώχειας. Αν και σε γενικές γραμμές, οι ανισότητες σε παγκόσμιο επίπεδο έχουν την τάση να μειώνονται, στην Αφρική οι διαστάσεις που λαμβάνουν στο εσωτερικό των χωρών παραμένουν εξαιρετικά έντονες (λχ, Νιγηρία).

¹⁰⁶ Francois Bourguignon, «Spreading the Wealth», IMF 2018, www.imf.org, σελίδα 1-3.

¹⁰⁷ Jean-Pierre Cling, Mireille Razafindrakoto, Philippe De Vreyer & Francois Roubaud, «La croissance ne suffit pas pour réduire la pauvreté : le rôle des inégalités», 2003, σελίδα 19.

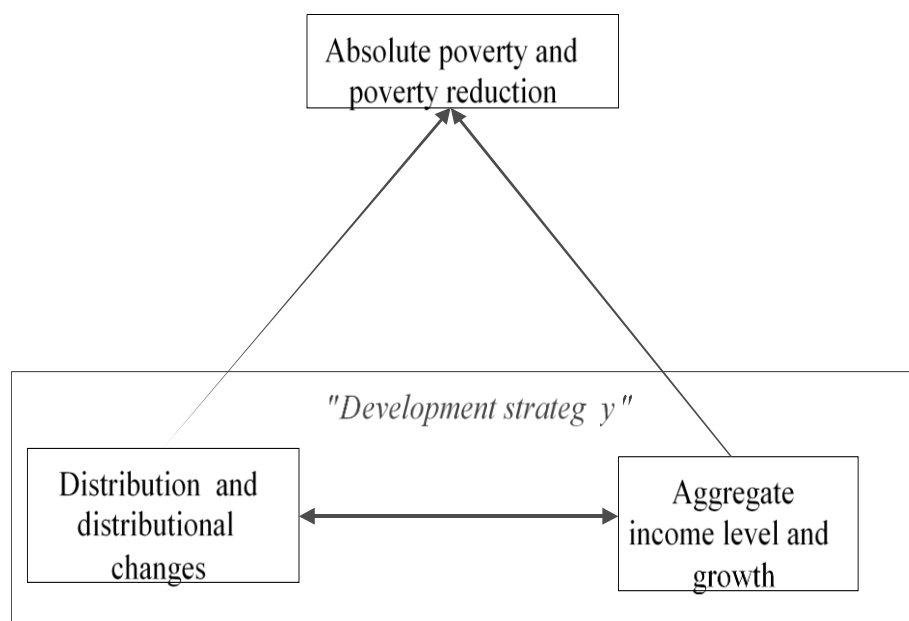
¹⁰⁸ Bourguignon, σελίδα 1-3.

¹⁰⁹ Zorobabel Bicaba, Zuzana Brixiova & Mthuli Ncube, African Development Bank Group, «Eliminating Extreme Poverty in Africa: Trends, Policies and the Role of International Organizations», Working Paper Series 2015, σελίδα 5.

¹¹⁰ «Eliminating Extreme Poverty in Africa: Trends, Policies and the Role of International Organizations», σελίδα 11.

Ωστόσο, για πολλούς αναλυτές η ανισότητα παραμένει ένα «τίμημα» που οι χώρες καλούνται να πληρώσουν προκειμένου στην πορεία να ακολουθήσει μία ταχύτερη μορφή ανάπτυξης και μείωσης της απόλυτης φτώχειας¹¹¹. Σύμφωνα με τον βραβευμένο με Νόμπελ Αμερικανό Οικονομολόγο Simon Kuznets (1901-1985)¹¹², η ανισότητα καθίσταται αναπόφευκτη προκειμένου να αναπτυχθεί οικονομικά μία χώρα. Ποιο συγκεκριμένα ο Αμερικανός Οικονομολόγος τόνισε ότι οι εισοδηματικές ανισότητες αμβλύνονται στο αρχικό στάδιο ανάπτυξης μίας χώρας προκειμένου η τελευταία να κάνει την μετάβαση από τον αγροτικό στον βιομηχανικό τομέα¹¹³. Το ίδιο συμβαίνει και κατά την διάρκεια της μετάβασης από τον βιομηχανικό στον τεχνολογικό τομέα, και αντίστοιχα κατά την διάρκεια μίας γενικής μετάβασης με στόχο την τεχνολογική ανάπτυξη. Κατά την διάρκεια της μετάβασης από το ένα στάδιο στο άλλο, οι ανισότητες αυξάνονται και στην συνέχεια εξομαλύνονται όταν πια η οικονομία σταθεροποιείται. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, οι ανισότητες γίνονται έντονες σε συγκεκριμένες περιόδους και μειώνονται όταν επιτυγχάνεται η πρόοδος. Ωστόσο για τις περισσότερες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής το παραπάνω σχήμα δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στην αναπτυξιακή πορεία των χωρών δεδομένου ότι οι περισσότερες δεν έχουν καταφέρει να ακολουθήσουν ένα σταθερό αναπτυξιακό μονοπάτι.

Πηγή, Francois Bourguignon, «The Poverty-

Growth-Inequality Triangle», The World Bank 2004.

¹¹¹ Martin Ravaillon, "How Long Will It Take To Lift One Billion People Out Of Poverty", 2015, σελίδα 7.

¹¹² The Nobel Prize, The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 1971, <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1971/kuznets/facts/>.

¹¹³ Ρουμελιώτης, σελίδα 476.

Υπό αυτό το πρίσμα και σύμφωνα με τον Francois Bourguignon¹¹⁴, η καταπολέμηση της απόλυτης φτώχειας απαιτεί ειδικά προσαρμοσμένες πολιτικές οι οποίες θα εστιάζουν στην οικονομική μεγέθυνση και την αναδιανομή του εισοδήματος αναφορικά με την κάθε χώρα ξεχωριστά¹¹⁵. Η αναδιανομή του εισοδήματος οφείλει να πραγματοποιείται ανάμεσα στον πληθυσμό που βρίσκεται σε καθεστώς απόλυτης φτώχειας αναλογικά με τον βαθμό στον οποίο κυμαίνεται η σχετική φτώχεια. Το παραπάνω σχήμα αποτυπώνει την σχέση ανάμεσα στην φτώχεια, την οικονομική μεγέθυνση και το εισόδημα ενώ δεν αφήνει εκτός, τις πολιτικές που αφορούν στην αναδιανομή του εισοδήματος. Η αναπτυξιακή στρατηγική καταρτίζεται σύμφωνα με τους δείκτες και την σχέση ανάμεσα στις τρεις μεταβλητές: ως φτώχεια ορίζεται το κατώφλι της απόλυτης φτώχειας όπως αυτό προκύπτει μέσα από τα στατιστικά δεδομένα των χωρών. Αντίστοιχα, το μέσο εισόδημα οριοθετείται μέσα από τον ρυθμό ανάπτυξης αλλά και την καταναλωτική ικανότητα των νοικοκυριών¹¹⁶ ενώ τέλος, η το ποσό της αναδιανομής θα πραγματοποιηθεί σύμφωνα με το ποσοστό της ανισότητας, έτσι όπως αυτή κατανέμεται ανάμεσα στα διαφορετικά νοικοκυριά. Υπό αυτό το πρίσμα, η κάθε χώρα αντιμετωπίζει την δική της ξεχωριστή κατάσταση¹¹⁷, καθιστώντας στην προκειμένη την καμπύλη του Kuznets «γενικευτική».

Ο Bourguignon αναγνωρίζει ότι υπάρχουν και άλλες παράμετροι που επηρεάζουν το παραπάνω σχήμα, οι οποίοι αφορούν αφενός στην λειτουργία της αγοράς και αφετέρου στο πολιτικό καθεστώς μέσα στο οποίο θα πραγματοποιηθεί η αναδιανομή του εισοδήματος (αν μία χώρα διανύει μία δημοκρατική περίοδο ή καθίστανται πεδίο εσωτερικών συγκρούσεων λχ). Τα παραπάνω αναδεικνύουν αν μη τι άλλο τον μείζονα ρόλο της ανισότητας στις πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας. Ενδεικτικό αποτελεί το γεγονός ότι πλέον η μείωση της ανισότητας αποτελεί έναν από τους 17 στόχους του ΟΗΕ για την Βιώσιμη Ανάπτυξη. Ο στόχος κάνει λόγο για μείωση των ανισοτήτων τόσο μεταξύ αλλά και εντός των χωρών. Αναγνωρίζεται μεταξύ άλλων ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν αρκεί από μόνη της προκειμένου να μειώσει τις ανισότητες, ενώ η ένταξη των πολιτικών που θέτουν οι στόχοι καθίσταται απαραίτητη ώστε να

¹¹⁴ Francois Bourguignon, «The Poverty-Growth-Inequality Triangle», The World Bank 2004, σελίδα 4.

¹¹⁵ «Spreading the Wealth», σελίδα 1-3.

¹¹⁶ Bourguignon, σελίδα 7.

¹¹⁷ Bourguignon, σελίδα 17.

μπορούμε να κάνουμε λόγο για βιώσιμη ανάπτυξη (Στόχος 10)¹¹⁸. Ο Bourguignon αναγνωρίζει ότι η αναδιανομή του πλούτου δεν αρκεί και ούτε αποτελεί εύκολη υπόθεση για τα λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη¹¹⁹. Ωστόσο προτείνεται σαν μία από τις βασικότερες πολιτικές η οποία θα πρέπει να συνοδεύεται από κίνητρα τα οποία θα οδηγήσουν στην δημιουργία εισοδήματος και στην ενσωμάτωση των ατόμων στην κοινωνία (εκπαίδευση, υγεία, κοινωνικές παροχές, επενδυτικά κίνητρα). Οι κυβερνήσεις οφείλουν να εστιάσουν σε αυτό που αποκαλούμε «*pro-poor policies*»¹²⁰. Πρόκειται για πολιτικές που αποσκοπούν στην κοινωνική συμμετοχή ή αλλιώς «*empowerment*»¹²¹ των ατόμων και στηρίζονται κυρίως στην εκπαίδευση και στην ανάπτυξη ανθρωπίνου κεφαλαίου, εστιάζοντας στις ομάδες του πληθυσμού που κατέχουν τις λιγότερες εργασιακές ικανότητες. Έτσι, μακροπρόθεσμα οι πιθανότητες για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες να σπάσουν τον φαύλο κύκλο της φτώχειας είναι πολύ μεγαλύτερες. Στόχος αποτελεί η δημιουργία ενός κύκλου ευημερίας για το σύνολο των πολιτών («*a virtuous circle*»)¹²² βασιζόμενος στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, όπως πλαισιώνεται μέσα από την Ατζέντα 2030 των Ηνωμένων Εθνών.

6.3. Το θεσμικό υπόβαθρο σήμερα: Ατζέντα 2030

Σήμερα ο πρώτος στόχος που έχει τεθεί από την Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη εστιάζει στην εξάλειψη της φτώχειας παγκοσμίως. Ο αμέσως επόμενος στόχος, αναφέρεται στην προσπάθεια να μηδενιστεί το ποσοστό των ατόμων χωρίς επαρκή πρόσβαση σε τρόφιμα, ή αλλιώς ο στόχος «*μηδενική πείνα*» («*zero hunger*»)¹²³

¹¹⁸ Στόχος 10, «Λιγότερες Ανισότητες»: Η διεθνής κοινότητα έχει κάνει σημαντικά βήματα προς την άρση των ανθρώπων από τη φτώχεια. Τα πιο ευάλωτα έθνη – οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, οι μεσόγειες αναπτυσσόμενες χώρες και τα μικρά νησιωτικά αναπτυσσόμενα κράτη – συνεχίζουν να κάνουν βήματα μείωσης της φτώχειας. Ωστόσο, η ανισότητα εξακολουθεί να υφίσταται και υπάρχουν μεγάλες διαφορές όσον αφορά την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης και άλλων θεμάτων. Επιπλέον, ενώ η εισοδηματική ανισότητα μεταξύ των χωρών μπορεί να έχει μειωθεί, η ανισότητα στο εσωτερικό των χωρών έχει αυξηθεί. Υπάρχει μια αυξανόμενη κοινή παραδοχή ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν αρκεί για να μειωθεί η φτώχεια, αν δεν είναι χωρίς αποκλεισμούς και αν δεν συμπεριλαμβάνει τις τρεις διαστάσεις της αειφόρου ανάπτυξης – οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική. Για να μειωθούν οι ανισότητες, οι πολιτικές θα πρέπει να είναι παγκόσμιες, δίνοντας προτεραιότητα στις ανάγκες των μειονεκτούντων και περιθωριοποιημένων πληθυσμών (<http://hellenicplatform.org/oi-17-stoxoi/#goal9>).

¹¹⁹ «Spreading The Wealth», σελίδα 1-3.

¹²⁰ Understanding Pro-poor Policy Processes, <https://www.odi.org/projects/28-understanding-pro-poor-policy-processes>.

¹²¹ «La croissance ne suffit pas pour réduire la pauvreté : le rôle des inégalités», σελίδα 23.

¹²² Ravaillon, σελίδα 154.

¹²³ www.sdgs.org

ο οποίος επικεντρώνεται αφενός στην καταπολέμηση της πείνας παγκοσμίως και αφετέρου στην επισιτιστική ασφάλεια, την βιώσιμη ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής αλλά και την άνοδο του διατροφικού επιπέδου για τις χώρες που πλήττονται περισσότερο από την επισιτιστική ανασφάλεια. Οι δύο στόχοι αποτελούν ουσιαστικά τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος και δημιουργούν δύο αλληλένδετους κρίκους ανάμεσα σε 17 στόχους οι οποίοι στοιχειοθετούν την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης στο πλαίσιο μίας παγκόσμιας πλέον διακυβέρνησης. Οι 17 στόχοι του ΟΗΕ για την περίοδο 2015-2030 (Ατζέντα 2030 για τη βιώσιμη ανάπτυξη) αποτελούν την συνέχεια των στόχων της Χιλιετίας («*Millennium Development Goals*») όπως αυτοί προτάθηκαν από την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την ανάπτυξη, για την περίοδο 2000-2015. Το 2000 τα κράτη μέλη των ΗΕ αποφάνθηκαν από κοινού μαζί με την στήριξη των διεθνών θεσμών πάνω σε μία σειρά από στόχους οι οποίοι όπως και σήμερα εστιάζουν σε παγκόσμια προβλήματα. Η καταπολέμηση της φτώχειας αποτέλεσε την γραμμή αφετηρίας: και πράγματι, οι στόχοι της χιλιετίας συνέβαλαν δραστικά στην καταπολέμηση της.

Το 1990 περίπου το 50% του αναπτυσσόμενου κόσμου επιβίωνε σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας¹²⁴. Το 2015, το ποσοστό είχε πέσει στο 15%, ενώ ήδη από το 2005 ο στόχος αναφορικά με την μείωση της απόλυτης φτώχειας είχε επιτευχθεί. Παράλληλα, ο αριθμός των ατόμων που ανήκαν την περίοδο εκείνη στην εργατική τάξη τριπλασιάστηκε. Αντίστοιχα, οι άνθρωποι σε καθεστώς υποσιτισμού μειώθηκαν σχεδόν κατά το ήμισυ, περνώντας από το 23,3% στο 12,9 την περίοδο 2014-2016 (στόχος 1 και 2, εξάλειψη φτώχειας και πείνας). Στην Υποσαχάρια Αφρική, η πρόσβαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση αυξήθηκε κατά 20% μεταξύ 2000 και 2015 (3^{ος} στόχος, επίτευξη παγκόσμιας πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης). Οι έμφυλες ανισότητες μειώθηκαν και σημειώθηκε μία σχετική πρόοδος: το 2015 το ποσοστό των αμειβόμενων γυναικών για εργασία που δεν αφορά τον αγροτικό τομέα, αυξήθηκε από το 35% στο 41% (4^{ος} στόχος, προώθηση της ισότητας των φύλων και της συμμετοχής και ενίσχυσης των γυναικών), ενώ η Παγκόσμια Τράπεζα αναγνώρισε ρητά από την αρχή της χιλιετίας ότι η ισότητα των φύλων οφείλει να καταστεί κεντρικό στοιχείο στην μάχη για την καταπολέμηση της φτώχειας μίας και η τελευταία μαστιίζει

¹²⁴ United Nations, The Millennium Development Goals Report 2015, σελίδα 5-7.

κατεξοχήν τις γυναίκες και τα παιδιά¹²⁵. Ο 4^{ος} στόχος αφορά την παιδική θνησιμότητα, η οποία μεταξύ 1990 και 2015 μειώθηκε στο μισό για της ηλικίες κάτω των 5 ετών. Οι εμβολιασμοί αυξήθηκαν και στην Υποσαχάρια Αφρική με αποτέλεσμα ο ρυθμός μείωσης της παιδικής θνησιμότητας να καταστεί πέντε φορές πιο γρήγορος απ' ό τι την δεκαετία του '90. Εξαιρετική πρόοδος σημειώθηκε και αναφορικά με τη βελτίωση της υγείας των μητέρων και την καταπολέμηση του AIDS/HIV αλλά και άλλων ασθενειών: οι μολύνσεις από τον ιό μειώθηκαν παγκοσμίως κατά 40% μεταξύ 2000 και 2015. Τέλος, η περιβαλλοντική διάσταση της ανάπτυξης (7^{ος} στόχος) με στόχο την βιωσιμότητα βελτιώθηκε επίσης σημαντικά: σχεδόν 2 δις άνθρωποι απέκτησαν πρόσβαση σε πόσιμο νερό μεταξύ 1990 και 2015.

Υπό αυτό το πρίσμα, το 2015 τα Ηνωμένα Έθνη ανανέωσαν την υποχρέωση τους να συνεχίσουν το έργο τους και να προάγουν την βιώσιμη ανάπτυξη μέσα από 17 νέους στόχους οι οποίοι βρίσκονται ήδη σε τροχιά ανάπτυξης. Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, έτσι όπως εισηγήθηκε για πρώτη φορά από την επιτροπή Brutland¹²⁶ το 1987 δομείται πάνω σε ένα τρίπτυχο το οποίο περιλαμβάνει τόσο την οικονομική, την κοινωνική αλλά και την περιβαλλοντική συνιστώσα¹²⁷ με αποτέλεσμα να καθιστά εφικτό το άνοιγμα της βεντάλιας των ΗΕ πάνω σε μία σειρά από νέες προκλήσεις που οφείλουν να απασχολούν την διεθνή κοινότητα: η φθηνή και καθαρή ενέργεια για όλους αποτελεί μία βασική πρόκληση όπως επίσης και η πρόσβαση σε καθαρό νερό και αποχετευτικό σύστημα. Η πρόσβαση σε αξιοπρεπή εργασία σε συνδυασμό με την προαγωγή της καινοτομίας στον βιομηχανικό τομέα αποτελούν επίσης δύο πολύ βασικούς στόχους. Η μείωση των ανισοτήτων, η βιωσιμότητα των πόλεων και η υπεύθυνη κατανάλωση και παραγωγή, συμπληρώνουν το παζλ για την δημιουργία βιώσιμων κοινωνιών. Τέλος, η δράση για το κλίμα, η προστασία της θαλάσσιας ζωής αλλά και της ζωής στην στεριά, αποτελούν τον βασικό περιβαλλοντικό άξονα με γνώμονα την ορθολογική διαχείριση των πόρων.

¹²⁵ Caroline Thomas, σελίδα 808.

¹²⁶ Γρηγόρης Ι. Τσάλτας, «Περιβάλλον, Διεθνής Προστασία, Πολιτική, Δίκαιο, Θεσμοί», εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2017, σελίδα 77: η Επιτροπή Brutland θα συντάξει το 1987 μία έκθεση με τίτλο «Το Κοινό μας Μέλλον» όπου για πρώτη φορά θα γίνει μία πρώτη απόπειρα ορισμού της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης, ως «η ανάπτυξη που καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες».

¹²⁷ Ζέφη Δημαδάμα, «Οικονομία, Ανάπτυξη, Περιβάλλον», Εκδόσεις Παπαζήση 2008, σελίδα 73.

Οι παραπάνω στόχοι συμπληρώνονται από την αναγνώριση της σημασίας της ειρήνης, της δικαιοσύνης αλλά και των διεθνών θεσμών, προκειμένου να υλοποιηθεί ο τελευταίος στόχος της Ατζέντας ο οποίος αφορά στην παγκόσμια συνεργασία για την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής των στόχων (στόχος 17)¹²⁸. Το έργο του Προγράμματος Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP) έχει συμβάλλει καθοριστικά στην εφαρμογή των στόχων, όπως θα δούμε παρακάτω. Ουσιαστικά τα Ηνωμένα Έθνη αποτελούν στην προκειμένη τον κύριο θεσμό, ο οποίος έχει αναλάβει τον συντονισμό και την εφαρμογή της ειρήνης, της προόδου και της ευημερίας μεταξύ των κρατών. Μεταξύ άλλων, τα ΗΕ αποτελούν τον θεσμικό εγγυητή της έννοιας της ανάπτυξης όπως αυτή καθιερώθηκε μέσα από την κατοχύρωση του δικαιώματος στην ανάπτυξη το 1986¹²⁹. Το δικαίωμα στην ανάπτυξη συνθέτει το νομοθετικό πλαίσιο με βάση το Διεθνές Δίκαιο, μέσα από το οποίο τα κράτη δεσμεύονται να χαράζουν πολιτικές που να ευνοούν την ανάπτυξη τόσο από οικονομικής αλλά και ηθικής και κοινωνικής πλευράς. Υπό αυτό το πρίσμα αποκτά ουσιαστική σημασία η Ατζέντα 2030 για την Βιώσιμη Ανάπτυξη η οποία στηρίζεται σε μία απλή και ταυτόχρονα μεγαλεπήβολη ιδέα: πρόκειται για την αρχή του «*leaving no one behind*»¹³⁰, η οποία εστιάζει στην δημιουργία συντονισμένων δράσεων. Ποιο συγκεκριμένα, οι παγκόσμιοι κανόνες οφείλουν να προάγουν την διεθνή συνεργασία μέσα από ένα δίκαιο σύστημα εμπορίου και φορολογίας που να μην εμποδίζει την ανάπτυξη εκεί όπου χρειάζεται περισσότερο. Επιπλέον, η διεθνής κοινότητα οφείλει να εστιάσει σε πολιτικές που αφορούν στην διαγραφή του εξωτερικού χρέους των χωρών, στην ενσωμάτωση τους στο διεθνές εμπόριο και τέλος στην διαχείριση των μεταναστευτικών κυμάτων τα οποία πλήττουν σημαντικά την ευημερία των πληθυσμών.

¹²⁸ Στόχος 17, Συνεργασία για τους Στόχους: Ένα επιτυχημένο πρόγραμμα για τη βιώσιμη ανάπτυξη απαιτεί συνεργασίες μεταξύ κυβερνήσεων, του ιδιωτικού τομέα και της κοινωνίας των πολιτών. Αυτές οι συνεργασίες χωρίς αποκλεισμούς χτισμένες πάνω σε αρχές και αξίες, σε ένα κοινό όραμα και κοινούς στόχους που θέτουν τους ανθρώπους και τον πλανήτη στο κέντρο, απαιτούνται σε παγκόσμιο, περιφερειακό, εθνικό και τοπικό επίπεδο. Απαιτείται επείγουσα δράση για να κινητοποιήσει, να ανακατευθύνει και να ξεκλειδώσει την μετατρεπτική δύναμη τρισεκατομμυρίων δολαρίων των ιδιωτικών πόρων προς τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης. Οι μακροπρόθεσμες επενδύσεις, συμπεριλαμβανομένων των άμεσων ξένων επενδύσεων, είναι απαραίτητες σε κρίσιμους τομείς, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτοί περιλαμβάνουν τη βιώσιμη ενέργεια, τις υποδομές και τις μεταφορές, καθώς και τις τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών. Ο δημόσιος τομέας θα πρέπει να θέσει μια σαφή κατεύθυνση. Επανεξέταση και παρακολούθηση των πλαισίων, των κανονισμών και των δομών των κινήτρων που επιτρέπουν τέτοιου είδους επενδύσεις, θα πρέπει να ξανασχεδιαστούν για την προσέλκυση επενδύσεων και την ενίσχυση της βιώσιμης ανάπτυξης. Τέλος Οι θα πρέπει να ενισχυθούν εθνικοί μηχανισμοί εποπτείας, όπως τα ανώτατα όργανα ελέγχου και οι λειτουργίες εποπτείας από νομικούς (<http://hellenicplatform.org/oi-17-stoxoi/>).

¹²⁹ Τσάλτας, σελίδα 262.

¹³⁰ United Nations, Committee for Development Policy, 2018, σελίδα 1-4.

Τέλος, η διεθνής κοινότητα οφείλει να αποδίδει ιδιαίτερη μνεία στην περιβαλλοντική συνιστώσα αλλά και το διεθνές δίκαιο, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ωστόσο, αναφορικά με την κατάσταση σήμερα στην Υποσαχάρια Αφρική, οι προβλέψεις στον τομέα της καταπολέμησης της φτώχειας που θέτει η Ατζέντα μάλλον δεν θα πραγματοποιηθούν.

Οι περισσότερες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής διατηρούν χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης αλλά και χαμηλά εισοδήματα. Παράλληλα, οι χώρες επηρεάζονται σημαντικά από εξωτερικά σοκ, ενώ για πολλές από αυτές το εξωτερικό τους χρέος παραμένει ασήκωτο. Σε επίπεδο διεθνούς εμπορίου, οι περισσότερες χώρες εξάγουν έναν περιορισμένο αριθμό προϊόντων σε αρκετά χαμηλές τιμές τις οποίες εν πολλοίς δεν καθορίζουν. Η ανάπτυξη του περιφερειακού εμπορίου παραμένει ισχνή, ενώ οι περισσότερες χώρες συνεχίζουν να εισάγουν την πλειοψηφία των υλικών τους και μη αναγκών. Η έλλειψη βασικών υποδομών, όπως οδικά δίκτυα και τηλεπικοινωνίες επιβαρύνουν παραπάνω την κατάσταση. Παράλληλα, η συνεχώς αυξανόμενη πληθυσμιακή κατανομή επιβαρύνει τα κράτη, μη μπορώντας να ανταποκριθούν ικανοποιητικά στην προστασία και την ενσωμάτωση όλων των νοικοκυριών. Η απόλυτη φτώχεια παραμένει υψηλή στην ύπαιθρο, ενώ τα αστικά κέντρα δεν αναπτύσσονται βιώσιμα και σε αναλογία με την πληθυσμιακή κατανομή. Ο αγροτικός τομέας παραμένει υπανάπτυκτος, και η παραγωγή για την συντήρηση του πληθυσμού εξαιρετικά χαμηλή. Οι εισοδηματικές ανισότητες είναι επίσης έντονες. Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού φτάνει μόνο μέχρι την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, με αποτέλεσμα η ενδυνάμωση του ανθρωπίνου κεφαλαίου να παραμένει εξαιρετικά χαμηλή. Όλα τα παραπάνω, έχουν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης και προβληματισμού τόσο από την πλευρά των Αφρικανικών κρατών αλλά και της Διεθνούς Κοινότητας. Αποτέλεσμα αυτού, μία σειρά από πολιτικές οι οποίες αποσκοπούν στην δημιουργία μίας αποτελεσματικής στρατηγικής προκειμένου να καταπολεμηθεί το φαινόμενο της φτώχειας στις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής.

7. Στρατηγικές Καταπολέμησης της Φτώχειας

7.1. Οικογενειακός προγραμματισμός

Η δημογραφική αύξηση του πληθυσμού φαίνεται να αποτελεί ένα από τα βασικότερα προβλήματα για τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής. Και αυτό γιατί, η αύξηση των γεννήσεων καθυστερεί την μείωση της φτώχειας στις φτωχότερες περιοχές των χωρών, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν οι απαραίτητες υποδομές προκειμένου να διαχειριστεί κατάλληλα το κράτος την αύξηση του πληθυσμού. Η απότομη δημογραφική αύξηση του πληθυσμού συνέβαλε αρνητικά τα τελευταία χρόνια στην καταπολέμηση της απόλυτης φτώχειας, αναδεικνύοντας έτσι μία αρνητική σχέση ανάμεσα στον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης και την πληθυσμιακή κατανομή¹³¹. Οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής αντιπροσωπεύουν σήμερα το 13% του παγκόσμιου πληθυσμού ενώ το ποσοστό αναμένεται να φτάσει το 22% μέχρι το 2050, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των διεθνών οργανισμών¹³². Παράλληλα, το 50% των φτωχότερων ατόμων στις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής ανήκει σε νεαρές ηλικίες, κατά βάση κάτω των 15 ετών. Για τις περισσότερες χώρες ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού αν και έχει μειωθεί σημαντικά σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες (6,7 παιδιά ανά γυναίκα την περίοδο 1950-1955, 5,1 για την περίοδο 2010-2015), ο μέσος ρυθμός ανάπτυξης παραμένει αρκετά υψηλός στο 2,7%¹³³. Τα κράτη αδυνατούν να διαχειριστούν τον αυξανόμενο αριθμό των γεννήσεων καθώς δεν υπάρχουν κατά κανόνα οι απαραίτητες υποδομές προκειμένου να υποστηριχθούν οικονομικά αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο τα νοικοκυριά. Ο αυξημένος αριθμός των γεννήσεων εντοπίζεται κατά βάση στην ύπαιθρο όπου η πρόσβαση σε μεθόδους αντισύλληψης καθίσταται εξαιρετικά δύσκολη λαμβάνοντας υπόψη την γενικότερα χαμηλή απόδοση του συστήματος υγείας. Για την ύπαιθρο το πρόβλημα γίνεται εντονότερο από την στιγμή που σε πολλές χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής ο αγροτικός τομέας δεν ήταν εξ αρχής αρκετά ανεπτυγμένος ώστε να μπορεί να συντηρήσει επαρκώς το σύνολο του πληθυσμού. Παράλληλα, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής ενισχύουν το φαινόμενο της μείωσης των πόρων με αποτέλεσμα μεγάλες μερίδες του πληθυσμού να μεταναστεύουν στις πόλεις

¹³¹ Isaac Abotebuno Akolgo, «Agenda 2030 in sub-Saharan Africa: What the Millennium Development Goals' narrative teaches about poverty eradication», 2018, σελίδα 1-21.

¹³² OECD-FAO, «Agriculture in Sub-Saharan Africa: Prospects and challenges for the next decade», Agricultural Outlook 2016-2025, σελίδα 60.

¹³³ Accélérer la réduction de la pauvreté”, σελίδα 51.

αναζητώντας καλύτερες συνθήκες επιβίωσης. Υπό αυτό το πρίσμα προτείνεται η πολιτική του οικογενειακού προγραμματισμού («*planning familial*»)¹³⁴ προκειμένου να περιοριστεί ο αριθμός των γεννήσεων που αντιστοιχεί στην κάθε γυναίκα: οι σύγχρονες μέθοδοι αντισύλληψης φαίνεται ότι κερδίζουν όλο και περισσότερο έδαφος, καθώς από το 2012 παρατηρείται μία σταθερή αύξηση της χρήσης αντισυλληπτικών της τάξης του 2% για το σύνολο της Αφρικανικής ηπείρου¹³⁵.

Η Ουγκάντα αποτελεί ένα από τα καλύτερα παραδείγματα καθώς σήμερα πλέον περίπου 3 εκατομμύρια γυναίκες χρησιμοποιούν την αντισύλληψη ως μέσο για την προστασία τους αλλά και για τον έλεγχο του αριθμού των γεννήσεων. Στην Μοζαμβίκη το ποσοστό των γυναικών που χρησιμοποιούν αντισυλληπτικά πέρασε από το 14,3% στο 35,6% από το 2012 μέχρι και σήμερα¹³⁶. Στον αντίποδα βρίσκονται χώρες όπως η Αγκόλα, η οποία διατηρεί ένα από τα υψηλότερα ποσοστά γεννήσεων (5,5 παιδιά ανά γυναίκα). Το 2019, η χώρα δεσμεύτηκε για πρώτη φορά να εφαρμόσει τον οικογενειακό προγραμματισμό, ρίχνοντας το βάρος στις νεαρές ηλικίες¹³⁷. Το ίδιο ποσοστό προκύπτει και για την Νιγηρία, μία από τις μεγαλύτερες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής, η οποία έχει αντίστοιχα δεσμευτεί να εφαρμόσει τις επιταγές του οικογενειακού προγραμματισμού από το 2012¹³⁸. Το πρόγραμμα «*Family Planning 2020*», αποτελεί ένα από τα βασικότερα παγκόσμια προγράμματα με στόχο να ενισχύσει την ενημέρωση γύρω από την προστασία αλλά και τον σχεδιασμό του οικογενειακού προγραμματισμού, πρόγραμμα το οποίο απευθύνεται σήμερα, στις 69 φτωχότερες χώρες του κόσμου.

Σύμφωνα με τις επιταγές της Παγκόσμιας Τράπεζας, ο οικογενειακός προγραμματισμός θα βοηθήσει τις κρατικές υπηρεσίες να διαχειριστούν καλύτερα τις δημόσιες δαπάνες τους προκειμένου να εξασφαλίσουν ότι οι νεαρές ηλικίες θα έχουν πρόσβαση σε βασικά αγαθά αλλά και στην εκπαίδευση, ώστε μεγαλώνοντας να γίνουν αυτόνομοι ενήλικες οι οποίοι θα έχουν την δυνατότητα να εξασφαλίσουν ένα

¹³⁴ Accélérer la réduction de la pauvreté”, σελίδα 7.

¹³⁵ Le Point Afrique, «Planning familial : de plus en plus accepté en Afrique», 2019, https://www.lepoint.fr/afrique/planning-familial-de-plus-en-plus-accepte-en-afrique-12-11-2019-2346809_3826.php.

¹³⁶ Le Point Afrique, «Burkina Faso : « Un jour historique pour les droits sexuels et reproductifs », 2019, https://www.lepoint.fr/afrique/burkina-faso-un-jour-historique-pour-les-droits-sexuels-et-reproductifs-01-06-2019-2316308_3826.php.

¹³⁷ www.familyplanning2020.org/angola.

¹³⁸ www.familyplanning2020.org/nigeria.

ικανοποιητικό εισόδημα αλλά και εργασιακές δεξιότητες, ξεφεύγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο από το καθεστώς της φτώχειας¹³⁹. Κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργείται αλλά και αυξάνεται το ανθρώπινο κεφάλαιο των χωρών της Υποσαχάριας Αφρικής από γενιά σε γενιά, οδηγώντας αφενός στην αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης των χωρών και αφετέρου στην μείωση της φτώχειας για το σύνολο του πληθυσμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Μποτσουάνα. Η χώρα μέσα σε μία περίοδο 24 ετών μείωσε την αναλογία παιδιού/γυναίκας στο 2,5 (1985-2009). Παράλληλα, το ποσοστό της φτώχειας μειώθηκε από το 43% το 1985 στο 18% το 2009¹⁴⁰. Αν και σαφώς δεν μπορούμε να αποδώσουμε την μείωση του ποσοστού της φτώχειας αποκλειστικά στον οικογενειακό προγραμματισμό, μπορούμε σίγουρα να αναγνωρίσουμε την σημασία του ως ένας από τους παράγοντες μείωσης αυτής. Τέλος, ο οικογενειακός προγραμματισμός θα συμβάλλει μεταξύ άλλων στην χειραφέτηση των γυναικών δεδομένου ότι οι τελευταίες θα μπορούν να αποφασίζουν τόσο για τον εαυτό τους αλλά και για τον αριθμό των παιδιών που επιθυμούν να αποκτήσουν. Η μείωση των γεννήσεων θα συμβάλλει στην ενδυνάμωση του ρόλου της γυναίκας καθώς θα καταστεί πιο εύκολη η πρόσβαση στην εκπαίδευση αλλά και στην αγορά εργασίας, ιδιαίτερα για τις νεαρές ηλικίες οι οποίες μέχρι και σήμερα γίνονται μητέρες σε εξαιρετικά νεαρές ηλικίες με αποτέλεσμα να μην ολοκληρώνουν την εκπαίδευση τους και να εργάζονται για μικρές απολαβές προκειμένου να ενισχύσουν ή να συντηρήσουν το νοικοκυριό (μείωση του αριθμού των συννοικεσίων, δικαίωμα στην άμβλωση, αποτροπή κυοφορίας σε πολύ νεαρές ηλικίες). Η αυτονόμησή του γυναικείου φύλου θα συμβάλει αναμφίβολά στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και κατ' επέκταση στην μείωση της φτώχειας¹⁴¹.

Ωστόσο, ο οικογενειακός προγραμματισμός δεν αποτελεί από μόνος του την λύση για την καταπολέμηση της φτώχειας. Προκειμένου να φανούν τα αποτελέσματα του σχεδίου, απαιτούνται συντονισμένες πολιτικές οι οποίες θα εστιάζουν από την μία στον έλεγχο της δημογραφικής αύξησης και από την άλλη στην οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και στην αγορά εργασίας προκειμένου να δημιουργηθούν τα κατάλληλα κίνητρα για την εξέλιξη του ατόμου μέσα στην κοινωνία.

¹³⁹ Groupe de la Banque Mondiale, σελίδα 52.

¹⁴⁰ Groupe de la Banque Mondiale, σελίδα 51.

¹⁴¹ Groupe de la Banque Mondiale, σελίδα 53.

Εφόσον δημιουργηθούν κίνητρα για την ολοκλήρωση των σπουδών αλλά και για μία καλύτερη εργασία, οι γυναίκες των φτωχότερων χωρών ενδέχεται να προτιμήσουν τον περιορισμό των γεννήσεων σε χαμηλότερα ποσοστά, προκειμένου να εξελιχθούν περισσότερο και ευκολότερα μέσα στην κοινωνία. Μόνο έτσι θα γίνουν αντιληπτά τα αποτελέσματα της διαχείρισης της δημογραφικής αύξησης, η οποία στοχεύει στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης από γενιά σε γενιά, ειδικά για το γυναικείο φύλο αλλά και την μείωση των ανισοτήτων εν γένει.

7.2. Βιώσιμη Ανάπτυξη του Αγροτικού Τομέα

Η ανάπτυξη του αγροτικού τομέα σχετίζεται άμεσα τόσο με την καταπολέμηση της φτώχειας αλλά και με την επισιτιστική ασφάλεια και κατ' επέκταση την βιώσιμη επιβίωση του ατόμου. Αυτήν την στιγμή στην Υποσαχάρια Αφρική, 67,000 παιδιά κινδυνεύουν να χάσουν την ζωή τους, λόγω της ήδη υπάρχουσας επισιτιστικής ανασφάλειας αλλά και των επιπτώσεων της πανδημίας του Covid-19, η οποία έχει αυξήσει δραματικά τον αριθμό των υποσιτιζόμενων παιδιών που εισέρχονται καθημερινά στα νοσοκομεία¹⁴². Η φτώχεια και η πείνα δυστυχώς πηγαίνουν χέρι-χέρι για της φτωχότερες χώρες του πλανήτη, ενώ γίνονται αντιληπτές μέσα από κοινωνικά μοτίβα τα οποία διαιωνίζουν την ύπαρξη των φαινομένων. Η Susan George στο βιβλίο της, «How the Other Half Dies» (1967) απομυθοποίησε κάποιες βασικές ιδέες γύρω από την πείνα αλλά και το πώς αναπαράγεται. Η συγγραφέας στάθηκε στην ιδέα που έχει ανά καιρούς αναπαραχθεί ευρέως, ότι τα τρόφιμα δεν επαρκούν για το σύνολο του πλανήτη, λόγω της απότομης πληθυσμιακής αύξησης¹⁴³. Το παραπάνω δεν ισχύει καθώς στην πραγματικότητα, η ανισοκατανομή της παγκόσμιας παραγωγής είναι αυτή που ευθύνεται στην πράξη για την μη επαρκή πρόσβαση σε τροφή. Παράλληλα αναγνωρίζει ότι ο καταμερισμός του εθνικού πλούτου, η κοινωνική τάξη, το φύλο αλλά και η ηλικία αποτελούν παράγοντες οι οποίοι όπως είδαμε και παραπάνω καθορίζουν το ποιοι θα βρεθούν «εκτός» της επισιτιστικής αλυσίδας¹⁴⁴. Ενδεικτικό αποτελεί το γεγονός ότι η φτώχεια στις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής συγκεντρώνεται κατά βάση στην ύπαιθρο σε ποσοστό 82%¹⁴⁵.

¹⁴² United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, www.reliefweb.int.

¹⁴³ Susan George, «How the Other Half Dies», 1976, σελίδα 54.

¹⁴⁴ Caroline Thomas, σελίδα 228.

¹⁴⁵ « Accélérer la Réduction de la Pauvreté en Afrique », σελίδα 5.

Η μεγαλύτερη μερίδα του φτωχότερου αγροτικού πληθυσμού, κερδίζει το εισόδημα αλλά και την τροφή του από δραστηριότητες που αφορούν κατά κόρον τον αγροτικό τομέα, είτε πρόκειται για γυναίκες, άντρες ή παιδιά. Τα περισσότερα νοικοκυριά της υπαίθρου διαθέτουν συνήθως μικρές εκτάσεις τις οποίες καλλιεργούν για την αυτοσυντήρηση τους αλλά και για την δημιουργία εισοδήματος. Η συντήρηση των χωραφιών αποτελεί συνήθως πηγή εργασίας για το σύνολο του νοικοκυριού, εγκλωβίζοντας έτσι τις περισσότερες φορές τα παιδιά και τους εφήβους στην αγροτική παραγωγή για την επιβίωση του πρώτου. Κάπως έτσι διαιωνίζεται ένας κύκλος υπανάπτυξης στις υπαίθριες περιοχές καθώς δεν υπάρχουν κατά βάση τα κίνητρα αλλά ούτε και η χρηματοδοτική στήριξη προκειμένου να αξιοποιηθούν περαιτέρω οι αγροτικές εκτάσεις με στόχο να καταστούν τα φτωχότερα στρώματα ικανά να δημιουργήσουν μικρό-μεσαίες επιχειρήσεις οι οποίες θα συμβάλλουν αφενός στην δημιουργία εργασίας και αφετέρου στον εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής. Υπό αυτό το πρίσμα, ως γενικός στόχος τίθεται αρχικά η βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα ώστε σε πρώτη φάση να συντηρούνται επαρκώς οι πληθυσμοί στο εσωτερικό των χωρών. Παράλληλα, αναγνωρίζεται η ανάγκη για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό του αγροτικού τομέα κατά τρόπο ώστε να συμβάλλει τόσο στην μεγέθυνση της οικονομίας μέσα από την αύξηση των εξαγωγών και κυρίως μεταξύ των χωρών της Αφρικής, όσο και προς τον υπόλοιπο κόσμο. Τέλος, η ανάπτυξη του αγροτικού τομέα θα πρέπει να δημιουργήσει ένα ελκυστικό εργασιακό περιβάλλον χωρίς αυτό να αποκλείει την ενίσχυση περαιτέρω εργασιακών δραστηριοτήτων, προκειμένου η διαφοροποίηση στο κομμάτι της εργασίας να συμβάλλει στην καταπολέμηση της φτώχειας για το σύνολο του πληθυσμού, είτε αυτό κατοικεί στις πόλεις ή στην ύπαιθρο¹⁴⁶. Σήμερα, ο αγροτικός τομέας αποτελεί περίπου το 15% του ΑΕΠ για τις περισσότερες χώρες της Αφρικής.

Ωστόσο σε χώρες όπως η Μποτσουάνα, όπου το βάρος της οικονομίας έχει δοθεί στο συγκριτικό της πλεονέκτημα, την εξαγωγή διαμαντιών¹⁴⁷, η αγροτική παραγωγή της χώρας αντιπροσωπεύει περίπου το 3% του ΑΕΠ ετησίως¹⁴⁸.

¹⁴⁶ «Accélérer la Réduction de la Pauvreté en Afrique», «des emplois plus nombreux et meilleurs pour les pauvres», σελίδα 8.

¹⁴⁷ www.wits.worldbank.org.

¹⁴⁸ «Agriculture in Sub-Saharan Africa: Prospects and challenges for the next decade», σελίδα 67.

Οι περισσότερες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής θεωρούνται παραπάνω από ικανές να αξιοποιήσουν επαρκώς την γη τους («*land abundant*»)¹⁴⁹, γεγονός που ενθάρρυνε την πρωτοβουλία της Αφρικανικής Ένωσης στην δημιουργία του προγράμματος CAADP¹⁵⁰ («*Comprehensive Africa Agriculture Development Programme*») υπό την αιγίδα της NEPAD («*New Partnership For Africa's Development*»). Το CAADP εστιάζει στην βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα για τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής σύμφωνα με τις επιταγές της Ατζέντας 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Το πρόγραμμα στοχεύει στην ενίσχυση των επενδύσεων στον αγροτικό τομέα με σκοπό ο τελευταίος να καταστεί όχι απλώς μέσο για επιβίωση αλλά και μία επικερδής επιχειρηματική δραστηριότητα η οποία θα συνεισφέρει ουσιαστικά στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών, απεγκλωβίζοντας έτσι ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού από την φτώχεια. Ειδικότερα το πρόγραμμα ορίζει ως στόχο την αύξηση στο 6% της οικονομικής μεγέθυνσης για τον αγροτικό τομέα σε όλες τις χώρες¹⁵¹. Παράλληλα το πρόγραμμα δεσμεύει τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής να προσφέρουν το 10% του ετήσιου ΑΕΠ τους στην βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα, ακολουθώντας τα σύγχρονα μέσα παραγωγής αλλά και τις νέες τεχνολογίες. Μέχρι στιγμής 10 Αφρικανικές χώρες έχουν πλησιάσει στον στόχο, φτάνοντας το 5% αλλά και το 6% και 12 χώρες έχουν καταφέρει να προσφέρουν το 10% του ΑΕΠ τους στην αγροτική ανάπτυξη¹⁵². Η διακήρυξη του Malabo συμπληρώνει το αναπτυξιακό πλαίσιο για την βιώσιμη διαχείριση του αγροτικού τομέα δεδομένου ότι αποτελεί μεταξύ άλλων το βασικό Αφρικανικό κείμενο έτσι όπως αυτό δημιουργήθηκε το 2014 στην επέτειο του CAADP, η οποία θέτει ως στόχο την εξάλειψη της πείνας μέχρι το 2025¹⁵³. Στο ίδιο πνεύμα μέσα από την διακήρυξη της Yokohoma¹⁵⁴, η Κίνα έχει επίσης δεσμευτεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στηρίζοντας τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής μέσα από την πρόσβαση σε νέες τεχνολογίες και νέους τρόπους παραγωγής (σπόροι, λιπάσματα, τρόποι συγκομιδής και αποθήκευσης της παραγωγής) καθώς και μέσα από την ενσωμάτωση τους στην παγκόσμια αγορά.

¹⁴⁹ «Agriculture in Sub-Saharan Africa: Prospects and challenges for the next decade», σελίδα 64.

¹⁵⁰ <https://www.nepad.org/cop/comprehensive-africa-agriculture-development-programme-caadp>.

¹⁵¹ United Nations, General Assembly, Biennial Report on the Review of the Implementation of the Commitments made towards Africa's Development, A/69/163, 2014, σελίδα 9.

¹⁵² United Nations, General Assembly, Biennial Report on the Review of the Implementation of the Commitments made towards Africa's Development, A/69/163, 2014, σελίδα 10.

¹⁵³ Malabo Declaration on Accelerated Agricultural Growth and Transformation for Shared Prosperity and Improved Livelihoods, 2014.

¹⁵⁴ <https://au.int/en/pressreleases/20190830/yokohama-declaration-and-action-plan-2019-adopted>.

Το ενδιαφέρον της Διεθνούς Κοινότητας για τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής φαίνεται πράγματι να βελτιώνει σημαντικά την πορεία των χωρών ως προς αναβάθμιση του αγροτικού τομέα. Οι περισσότερες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής οι οποίες εμπορεύονται σήμερα με χώρες όπως η Βραζιλία και η Κίνα έχουν καταφέρει να αναπτύξουν βιώσιμες αναπτυξιακές πολιτικές, προσφέροντας ενθαρρυντικά στοιχεία για την πορεία του αγροτικού τομέα. Μερικά παραδείγματα χωρών όπως η Αιθιοπία, η Μοζαμβίκη αλλά και η Ζιμπάμπουε αντανakλούν την επιτυχία τόσο σε επίπεδο συνεργασίας αλλά και διεθνούς εμπορίου, καθιστώντας την μεταφορά της τεχνογνωσίας ένα από τα βασικότερα επιτεύγματα σε επίπεδο συνεργασίας. Αντίστοιχα, η επισιτιστική ασφάλεια αποτελεί ακόμα έναν ακόμα παράγοντα ο οποίος ενισχύει την ανάγκη για την υλοποίηση των στόχων που έχει θέσει η NEPAD στα πλαίσια της Αφρικανικής Ένωσης, δεδομένου ότι οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής είναι εξαιρετικά ευαίσθητες τόσο σε εξωτερικά σοκ αλλά και σε εσωτερικούς παράγοντες που αφορούν κυρίως στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής αλλά και την δημιουργία συγκρούσεων στο εσωτερικό των χωρών.

Ο δεύτερος στόχος της Ατζέντας 2030, εστιάζει στην καταπολέμηση της πείνας και στρέφει το ενδιαφέρον προς μία συνολική στροφή της παγκόσμιας παραγωγής τροφίμων αλλά και της γεωργίας, προκειμένου οι πόροι που διαθέτει ο πλανήτης να καταφέρουν να ανταποκριθούν στις ανάγκες των μελλοντικών γενεών αλλά και στην επερχόμενη αύξηση του πληθυσμού¹⁵⁵. Το γεγονός ότι η Υποσαχάρια Αφρική βρίσκεται σήμερα, αρκετά βήματα πίσω σε σχέση με τις ανεπτυγμένες χώρες καθιστά ακόμα πιο επιτακτική την ανάγκη για τη μετάβαση προς ένα βιώσιμο μοντέλο αγροτικής παραγωγής, το οποίο θα καταστείλει μεταξύ άλλων τις ήδη εμφανείς

¹⁵⁵ Στόχος 2, «Μηδενική Πείνα»: Είναι καιρός να επανεξετάσουμε τον τρόπο που μεγαλώνουμε, να μοιραζόμαστε και καταναλώνουμε την τροφή μας. Αν γίνει σωστά, η γεωργία, δασοκομία και αλιεία μπορούν να προσφέρουν θρεπτική τροφή για όλους και να δημιουργήσουν αξιοπρεπή εισοδήματα, ενώ υποστηρίζουν μια ανθρωποκεντρική ανάπτυξη της υπαίθρου και την προστασία του περιβάλλοντος. Αυτή τη στιγμή, τα εδάφη, το γλυκό νερό, οι ωκεανοί, τα δάση και η βιοποικιλότητα μας υποβαθμίζονται γρήγορα. Η κλιματική αλλαγή θέτει ακόμη μεγαλύτερη πίεση στους πόρους από τους οποίους εξαρτόμαστε, αυξάνοντας τους κινδύνους που συνδέονται με καταστροφές όπως οι ξηρασίες και οι πλημμύρες. Πολλές γυναίκες και άνδρες της υπαίθρου δεν μπορούν πλέον να επιβιώσουν στη γη τους, αναγκάζοντάς τους να μεταναστεύσουν στις πόλεις σε αναζήτηση ευκαιριών. Μια ριζική αλλαγή του παγκόσμιου συστήματος τροφίμων και γεωργίας είναι αναγκαία, αν θέλουμε να θρέψουμε τα σημερινά 795 εκατομμύρια πεινασμένων ανθρώπων και τα επιπλέον 2 δισεκατομμύρια που αναμένονται μέχρι το 2050. Ο τομέας τροφίμων και γεωργίας προσφέρει ολοκληρωμένες λύσεις για την ανάπτυξη, και είναι κεντρικής σημασίας για την πείνα και την εξάλειψη της φτώχειας (<http://hellenicplatform.org/oi-17-stoxoi/>).

επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και θα θωρακίσει την δομή του αγροτικού τομέα. Τέλος, προκειμένου να καταστεί εφικτή η επισιτιστική ασφάλεια, τόσο η διεθνής κοινότητα αλλά και η Αφρικανική Ένωση αναγνωρίζουν την σημασία του εσωτερικού εμπορίου («*intra-regional trade*»). Ένα επιτυχημένο παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Ζάμπια. Η χώρα έχει καταφέρει τα τελευταία χρόνια μέσω της βιώσιμης διαχείρισης της παραγωγής να παράγει επιπλέον ποσότητες καλαμποκιού δίνοντας έτσι την δυνατότητα στους αγρότες να προωθούν την πλεονάζουσα ποσότητα σε γειτονικές χώρες. Η Ζιμπάμπουε αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους εισαγωγείς καλαμποκιού της Ζάμπια¹⁵⁶, αποδεικνύοντας πως η βιώσιμη διαχείριση του αγροτικού τομέα αποτελεί μία αλυσίδα η οποία ξεκινάει από την επισιτιστική ασφάλεια και μπορεί να καταλήξει στην δημιουργία διακρατικού εμπορίου, αποφέροντας έτσι μόνο καλά για τις χώρες που συνεργάζονται. Ωστόσο προκειμένου να ενισχυθεί το εσωτερικό εμπόριο, απαιτείται τόσο η δημιουργία νέων υποδομών (κατά βάση οδικά δίκτυα και συστήματα μεταφορών) όσο και η ενίσχυση των μικρό-μεσαίων παραγωγών μέσα από την χορήγηση μικρό-δανείων («*micro loans*»). Οι τελευταίοι αποτελούν μία μεγάλη μερίδα του Αφρικανικού πληθυσμού ανήκοντας παράλληλα όπως είδαμε και παραπάνω στα φτωχότερα στρώματα αυτού. Προκειμένου να καταπολεμηθεί η φτώχεια, η οποία όπως είδαμε παραπάνω συγκεντρώνεται κατά βάση στην ύπαιθρο και όχι στα αστικά κέντρα, απαιτείται η δημιουργία κινήτρων για τους μικρούς παραγωγούς: τα κράτη οφείλουν να διαθέσουν από το 10% του συμφωνημένου ΑΕΠ ένα ποσό για την ενίσχυση των φτωχότερων νοικοκυριών της υπαίθρου αλλά και για τους μικρό-μεσαίους παραγωγούς προκειμένου οι τελευταίοι να ξεπεράσουν τα τεχνολογικά εμπόδια που εμποδίζουν τον μετασχηματισμό της παραγωγής τους¹⁵⁷. Παράδειγμα προς μίμηση αποτελεί η περίπτωση της Αιθιοπίας, όπου η κυβέρνηση της χώρας έριξε το βάρος στην αύξηση της παραγωγικότητας των μικρών παραγωγών («*cultures de base*») μέσα από την ενίσχυση της διασυνδεσιμότητας μεταξύ των διαφορετικών αγορών («*amelioration de la connectivité des marchés*») και τέλος μέσα από την παροχή ασφαλιστικών δικλείδων για την ασφάλεια της αγροτικής παραγωγής («*productive safety net program*»). Ο αγροτικός τομέας σημειώνει σήμερα σημαντικές βελτιώσεις, γεγονός που καθιστά τα *micro-loans* αλλά και τις επιχορηγήσεις, κεντρικό στοιχείο στις πολιτικές για τη βιώσιμη ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής.

¹⁵⁶ «Agriculture in Sub-Saharan Africa: Prospects and challenges for the next decade», σελίδα 69.

¹⁵⁷ «Accélérer la Réduction de la Pauvreté en Afrique», σελίδα 12.

Τα παραπάνω αποτελούν μερικές μόνο από της Στρατηγικές που επιχειρούνται να εφαρμοστούν σε ότι αφορά την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα και την καταπολέμηση της φτώχειας στο εσωτερικό των χωρών της Υποσαχάριας Αφρικής. Ο αγροτικός τομέας αποτελεί μεταξύ άλλων κλειδί για την μείωση της ακραίας φτώχειας καθώς η επισιτιστική ανασφάλεια πέραν όλων των δεινών που επιφέρει στον πληθυσμό ενέχει μεταξύ άλλων σοβαρών κινδύνων σε ότι αφορά την κοινωνική συνοχή μίας χώρας. Ένας από τους βασικότερους παράγοντες παραμονής των χωρών της Υποσαχάριας Αφρικής σε καθεστώς φτώχειας αποτελούν οι συγκρούσεις, οι οποίες λαμβάνουν πολλές φορές την μορφή διασυνοριακού χαρακτήρα και καταστρέφουν τον κοινωνικό ιστό των χωρών.

7.3. Θωράκιση των κρατών απέναντι σε εξωτερικά σοκ και εσωτερικές εντάσεις

Τα περισσότερα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής έχουν γνωρίσει τις δύο τελευταίες δεκαετίες σημαντικές βελτιώσεις αναφορικά με το πολιτικό καθεστώς των χωρών, το βαθμό εκδημοκρατισμού και την μετάβαση της οικονομίας σε μία σταθερή κατά μέσο όρο αναπτυξιακή τροχιά, δίνοντας έτσι την ευκαιρία σε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού να ξεφύγει από την απόλυτη φτώχεια, την εξαθλίωση και τον υποσιτισμό. Ωστόσο μέχρι και σήμερα τα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής παραμένουν αντιμέτωπα με πολιτικές εντάσεις οι οποίες στην ακραία τους μορφή καταλήγουν σε εμφύλιους πολέμους. Η περίπτωση του Νότιου Σουδάν αποτελεί δυστυχώς ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα. Ακόμα, η βία μαστίζει την Κεντρική Αφρική, την Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό αλλά και την Νιγηρία. Η Σομαλία παραμένει ένα ακυβέρνητο κράτος, ενώ στο Μάλι ένα στρατιωτικό πραξικόπημα στις αρχές του 2020, το οποίο έχει πλέον λάβει τη μορφή της τρομοκρατίας, έχει αποσταθεροποιήσει πλήρως ολόκληρη την περιοχή¹⁵⁸. Ειδικότερα, μέσα σε μερικά χρόνια η μείωση των θέσεων εργασίας αυξήθηκε από το 26% στο 70% ενώ η επισιτιστική ανασφάλεια πέρασε από το 6% στο 46%¹⁵⁹ για το σύνολο του πληθυσμού. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, οι συγκρούσεις αποτελούν βασικό εμπόδιο για την καταπολέμηση της φτώχειας.

¹⁵⁸ Global Conflict Tracker, www.cfr.org

¹⁵⁹ «Accélérer la Réduction de la Pauvreté», σελίδα 200.

Ποιο συγκεκριμένα, η Τράπεζα αναφέρεται στην γενικότερη περιγραφή του φαινομένου μέσα από την έννοια του «*fragility*»¹⁶⁰, η οποία αντανακλά κράτη τα οποία βρίσκονται σε εξαιρετικά κρίσιμο σημείο σε ότι αφορά την κοινωνική συνοχή, την κατάρρευση των θεσμών και το ξέσπασμα βίαιων επεισοδίων που καταλήγουν τις περισσότερες φορές σε συγκρούσεις εσωτερικού χαρακτήρα. Τα κράτη καθίστανται «εύθραυστα» όταν αδυνατούν πλέον να διαχειριστούν υψηλές πιέσεις που ενδέχεται να οδηγήσουν στην μερική ή ολική κατάρρευση τους. Το παράδειγμα της Σομαλίας αντανακλά ακριβώς αυτήν την εικόνα δεδομένου ότι η προσπάθεια οικοδόμησης κράτους σε συνεργασία με την Διεθνή Κοινότητα απέτυχε παταγωδώς κατά την διάρκεια της δεκαετίας του '90. Το ξέσπασμα βίαιων συγκρούσεων αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό στις περισσότερες περιπτώσεις (εμφύλιοι πόλεμοι, εθνοτικές συγκρούσεις, υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας, βία εντός των νοικοκυριών). Μέσα από αυτήν την κατάσταση τα κράτη κινδυνεύουν να εγκλωβιστούν σε ένα φαύλο κύκλο όπου οι εντάσεις συνήθως λαμβάνουν την μορφή εμφύλιων συγκρούσεων, με αποτέλεσμα να διακυβεύεται η ίδια η κρατική δομή η οποία αν καταρρεύσει, παρασέρνει μαζί της και το σύνολο της κοινωνίας. Τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα την άμεση φτωχοποίηση για το σύνολο του πληθυσμού, δεδομένου ότι η οικονομία καταρρέει πλήρως οδηγώντας μεταξύ άλλων στην αναπόφευκτη μετανάστευση μίας μεγάλης μερίδας αυτού προκειμένου να επιβιώσει.

Στην περίπτωση της Ρουάντα, η μαζική μετανάστευση των Τούτσι προς το γειτονικό Κονγκό ενέτεινε το πατριωτικό συναίσθημα με αποτέλεσμα η βία να κορυφωθεί, οδηγώντας το 1994 στα τραγικά γεγονότα που εκκίνησαν την γενοκτονία ανάμεσα στους Χούτου και τους Τούτσι. Οι εσωτερικές συγκρούσεις δεν αποτελούν λοιπόν πρόβλημα μόνο για την χώρα που έρχεται αντιμέτωπη με αυτές, καθώς είναι εξαιρετικά εύκολο να λάβουν διασυνοριακές διαστάσεις αποσταθεροποιώντας έτσι μία ολόκληρη περιοχή του χάρτη. Η Παγκόσμια Τράπεζα αναγνωρίζει το τρίπτυχο «*fragility-conflict-violence*»¹⁶¹ και τονίζει ότι πρόκειται για έναν συνδυασμό τριών φαινομένων τα οποία

¹⁶⁰ African Development Bank Group Strategy for Addressing Fragility and Building Resilience in Africa: “For the Bank, fragility is a condition of elevated risk of institutional breakdown, societal collapse or violent conflict. No country is immune to fragility. We have learned that engaging in fragile situations is risky, but the cost of not engaging in such situations is much higher”. Απόσπασμα από τον Πρόλογο του Προέδρου της Τράπεζας, Donald Kaberuka.

¹⁶¹ Jim Yong Kim, «The World’s Bank Strategy for Addressing Fragility in sub-Saharan Africa», Brookings Institute, 2019, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2019/01/28/the-world-banks-strategy-for-addressing-fragility-in-sub-saharan-africa/>.

επηρεάζουν εδώ και δεκαετίες τη Αφρικανική Ήπειρο επιβραδύνοντας έτσι την αναπτυξιακή της πορεία και κατ' επέκταση την καταπολέμηση της φτώχειας τόσο στις πληγείσες περιοχές αλλά και για το σύνολο του Αφρικανικού πληθυσμού. Ενδεικτικά, το παγκόσμιο ποσοστό των ανθρώπων που επιβιώνουν σε περιοχές όπου υπάρχουν συγκρούσεις έχει αυξηθεί από το 14% το 2008 στο 23% το 2015. Η Τράπεζα αναγνωρίζει 4 βασικούς τομείς προτεραιότητας: αρχικά, εστιάζει στην αρχή της πρόληψης και ειδικότερα στην προσπάθεια να αναγνωρίζονται εγκαίρως καταστάσεις που ενδέχεται να οδηγήσουν σε συγκρούσεις ή βίαια ξεσπάσματα εντός του πληθυσμού. Στην συνέχεια, προκειμένου να καταστεί εφικτό το παραπάνω η Παγκόσμια Τράπεζα αποδίδει ιδιαίτερη έμφαση στην αρχή της συνεργασίας και της επικοινωνίας μεταξύ των χωρών. Παράλληλα ρίχνει το βάρος σε νέες προσεγγίσεις προκειμένου τα κράτη να διαχειριστούν αποτελεσματικά την επαναφορά της σταθερότητας σε κράτη όπου οι εντάσεις έχουν κρατήσει καιρό και οι παραδοσιακές λύσεις δεν έχουν επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Τέλος, η διεθνής κοινότητα οφείλει να υποστηρίξει ενεργά της πληγείσες περιοχές προκειμένου να περιοριστούν όσο το δυνατόν περισσότερο οι δυσμενείς συνέπειες των συγκρούσεων. Το βάρος δίνεται στην μετανάστευση αλλά και στις κοινότητες που υποδέχονται τα μεταναστευτικά κύματα σε χώρες όπως το Καμερούν, το Τσαντ, η Ουγκάντα και η Αιθιοπία μεταξύ άλλων. Ζήτημα δεν αποτελεί μόνο ο περιορισμός των συγκρούσεων αλλά και η αποκατάσταση του κράτους που πλήττεται από αυτές. Η μετανάστευση αποτελεί βασικό παράγοντα μείωσης του ανθρωπίνου κεφαλαίου («*brain drain*» ή αλλιώς «*human capital flight*»)¹⁶² με αποτέλεσμα να μειώνεται μακροπρόθεσμα ο οικονομικός ρυθμός ανάπτυξης της πληγείσας χώρας. Ακόμα χειρότερα, το ξέσπασμα ενός εμφύλιου πολέμου αρκεί για να ισοπεδώσει πολλές φορές το σύνολο της οικονομίας, βυθίζοντας έτσι στην φτώχεια το σύνολο του πληθυσμού για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Τα παραπάνω έχουν αποτελέσει πεδίο μελέτης τόσο για τη Διεθνή Κοινότητα αλλά και για την Αφρικανική Ένωση η οποία μέσα από το θεσμικό ρόλο της Αφρικανικής Αναπτυξιακής Τράπεζας συνέβαλε στην δημιουργία μίας 10ετούς στρατηγικής με

¹⁶² Sunita Dodani & Ronald E LaPorte, «Brain drain from developing countries: how can brain drain be converted into wisdom gain?», <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1275994/>.

στόχο την καταπολέμηση των παραπάνω φαινομένων¹⁶³. Η Τράπεζα αναγνωρίζει τόσο την σημασία της ενδυνάμωσης του ρόλου των γυναικών όσο και την συνεργασία που απαιτείται ανάμεσα στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα προκειμένου να εργαστούν από κοινού γύρω από την δημιουργία «ανθεκτικών κοινωνιών» («*resilient societies*»)¹⁶⁴. Σύμφωνα με τις παγκόσμιες προβλέψεις, σήμερα, ο αριθμός των νεαρών ατόμων που εισέρχονται στην αγορά εργασίας στις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής θα ξεπεράσει τον αριθμό των συνολικών ατόμων στον υπόλοιπο κόσμο μέχρι το 2050¹⁶⁵. Καθίσταται λοιπόν σαφές πως η δημιουργία ενός ειρηνικού κλίματος τόσο στο εσωτερικό των χωρών όσο και μεταξύ αποτελεί κάτι παραπάνω από ανάγκη προκειμένου να διατηρηθεί η πολιτική και κοινωνική συνοχή. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον τομέα της εργασίας αλλά και στις βασικές κρατικές υποδομές που αφορούν το σύνολο της κοινωνίας (εκπαίδευση, υγεία, κοινωνική πρόνοια) προκειμένου να περιοριστεί το ρίσκο δημιουργίας εσωτερικών εντάσεων και να προωθηθεί η ευημερία. Η προσοχή οφείλει να δοθεί όχι τόσο σε κράτη τα οποία χαρακτηρίζονται ως εύθραυστα αλλά στο σύνολο των καταστάσεων που οδηγούν σε κοινωνική ρήξη για το κάθε κράτος ξεχωριστά. Η Τράπεζα αναγνωρίζει επίσης, ότι δεν υπάρχει κάποια επίσημη εργαλειοθήκη που να επιτρέπει την άμεση εφαρμογή των παραπάνω¹⁶⁶ και πως η κάθε χώρα αποτελεί μία ξεχωριστή περίπτωση μέσα από την οποία τόσο τα ίδια τα κράτη αλλά και η Αφρικανική Ένωση μαθαίνουν πώς να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα. Έτσι η Στρατηγική για την καταπολέμηση των συγκρούσεων και της βίας εστιάζει όπως και αυτή της Παγκόσμιας Τράπεζας σε τέσσερα βασικά σημεία: αρχικά, πρέπει να δοθεί έμφαση στις καταστάσεις που οδηγούν στην σύγκρουση και όχι τόσο στα κράτη καθ' αυτού. Στην συνέχεια τα σχέδια αντιμετώπισης οφείλουν να θέτουν ως στόχο τόσο την αποκατάσταση αλλά και την μείωση στον βαθμό που γίνεται επιτρεπτό των παραγόντων που ενδέχεται να οδηγήσουν σε μία μελλοντική έξαρση παρόμοιων καταστάσεων.

¹⁶³ African Development Bank Group Strategy for Addressing Fragility and Building Resilience in Africa, σελίδα 8.

¹⁶⁴ African Development Bank Group Strategy for Addressing Fragility and Building Resilience in Africa, σελίδα 9.

¹⁶⁵ «Foresight Africa: Top priorities for the continent in 2019», Brookings Institute, 2019, <https://www.brookings.edu/multi-chapter-report/foresight-africa-top-priorities-for-the-continent-in-2019/>.

¹⁶⁶ African Development Bank Group Strategy for Addressing Fragility and Building Resilience in Africa, σελίδα 11.

Παράλληλα, τονίζεται η σημασία της δημιουργίας ενός συνεκτικού πλαισίου συνεργασίας το οποίο θα θέσει τις βάσεις για την ανάπτυξη στο εσωτερικό των χωρών, τόσο σε επίπεδο μεταφοράς γνώσης και τεχνολογίας όσο και στη μείωση των ανισοτήτων, την ενσωμάτωση του πληθυσμού στην αγορά εργασίας αλλά και την γενικότερη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Τέλος, αναγνωρίζεται ο ρόλος της δημιουργίας περιφερειακών συμφωνιών οι οποίες θα επιτρέψουν στα όμορα κράτη την αρχή της συνεργασίας μέσω της καλής γειτνίασης προκειμένου να δοθεί ένα τέλος στις διασυνοριακές επιπτώσεις των συγκρούσεων αλλά και της βίας. Το δεκαετές στρατηγικό πλάνο της Τράπεζας (2013-2022) αποτελεί μία πρώτη επιτυχημένη προσπάθεια δημιουργίας ενός συνεκτικού πλαισίου συνεργασίας μεταξύ των κρατών, προκειμένου να ξεπεραστούν τα εμπόδια που τοποθετούν τα κράτη σε καθεστώς κατάρρευσης ώστε η καταπολέμηση της φτώχειας να καταστεί εφικτή για όλες τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής. Ωστόσο, το πιο σημαντικό στοιχείο για την επιτυχία των παραπάνω έγκειται στην πρόληψη. Ειδικότερα, μέσω της πρόληψης οι χώρες οφείλουν να εστιάσουν στους παράγοντες που ενδέχεται να δημιουργήσουν εντάσεις και σχετίζονται άμεσα με την φτώχεια και την υπανάπτυξη. Αποτελεί κοινή διαπίστωση πως οι εντάσεις δημιουργούν αναπόφευκτα νέες αναταραχές: περίπου οι μισοί εμφύλιοι πόλεμοι στην Αφρική έχουν πυροδοτήσει νέους εμφύλιους ύστερα από μία μικρή αλλά εύθραυστη περίοδο ειρήνης¹⁶⁷. Λόγο των παραπάνω, η Παγκόσμια Τράπεζα¹⁶⁸ ρίχνει το βάρος στις αδυναμίες που εντοπίζονται τόσο στην αγορά εργασίας αλλά και στην έλλειψη βασικών υποδομών, όπως η πρόσβαση σε καθαρό και πόσιμο νερό. Η ανεργία, η φτώχεια, η πείνα, οι ανισότητες, οι περιβαλλοντικές καταστροφές, οι επιδημίες, η απουσία εμβολιασμών και τα εξωτερικά σοκ σε επίπεδο τιμών, ενισχύουν το υπόβαθρο για την δημιουργία εσωτερικών συγκρούσεων. Δεδομένου των παραπάνω προτείνεται η δημιουργία κατάλληλων «εθνικών συνταγών» οι οποίες θα εστιάζουν στην ανάπτυξη των παραπάνω τομέων προκειμένου να περιοριστούν τα ρίσκα. Ωστόσο, για τις φτωχότερες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής το παραπάνω καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο καθώς οι κρατικές δαπάνες δεν επαρκούν ώστε να δοθεί η ίδια βαρύτητα σε όλους τους τομείς. Παράλληλα, παράδοξο αποτελεί το γεγονός ότι στις ανεπτυγμένες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής όπου οι δημόσιες δαπάνες για την μείωση της φτώχειας αλλά και την βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης

¹⁶⁷ «Accélérer la Réduction de la Pauvreté en Afrique», σελίδα 199.

¹⁶⁸ «Accélérer la Réduction de la Pauvreté en Afrique», σελίδα 11.

ενώ αγγίζουν σε πολλές περιπτώσεις μέχρι και το 20%, η φτώχεια αλλά και οι ανισότητες παραμένουν εξαιρετικά έντονες. Η αναπτυξιακή βοήθεια αποτελεί σίγουρα ένα μέσο στήριξης για τις πιο ευάλωτες οικονομίες. Παράλληλα, η συνεργασία σε περιφερειακό επίπεδο θα ενίσχυε την ικανότητα των χωρών να διαχειριστούν καλύτερα ευαίσθητες καταστάσεις. Το παράδειγμα της Νιγηρίας είναι ίσως το καταλληλότερο προκειμένου να δημιουργήσουμε μία εικόνα γύρω από το πώς πυροδοτείτε μία συγκρουσιακή ατμόσφαιρα. Η χώρα βρίσκεται σήμερα εγκλωβισμένη μέσα σε ένα παράδοξο αφθονίας, δεδομένου ότι αν και αποτελεί τον μεγαλύτερο εξαγωγέα πετρελαίου στην Αφρική, το 40% του πληθυσμού της επιβιώνει σε συνθήκες κάτω από το όριο της φτώχειας¹⁶⁹. Ποιο συγκεκριμένα η ακραία φτώχεια στην Νιγηρία φαίνεται να αυξάνεται με ρυθμό έξι ατόμων ανά λεπτό, ενώ τα στοιχεία δεν αφορούν την περιοχή Βόρνεο, η οποία πλήττεται από ένοπλες συγκρούσεις από την τρομοκρατική οργάνωση Μπόκο Χαράμ. Στην περίπτωση της Νιγηρίας η χώρα κατηγορείται να έχει σπαταλήσει μεγάλο μέρος των εσόδων από τις εξαγωγές του πετρελαίου σε αφανείς τομείς της οικονομίας και σε εξωτερικό δανεισμό με αποτέλεσμα να έχουν παραμεληθεί οι υπόλοιπες κρατικές υποχρεώσεις¹⁷⁰. Πρόκειται για μία χώρα η οποία αν και διατηρεί σχετικά υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, μαστίζεται από φτώχεια, πείνα, ανισότητες και εσωτερικές εντάσεις τρομοκρατικού χαρακτήρα. Στην πραγματικότητα, η Νιγηρία κατατάσσεται σε αυτό που αποκαλούμε ευάλωτες χώρες, καθώς κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι οι εντάσεις στην περιοχή Βόρνεο δεν θα λάβουν μεγαλύτερες διαστάσεις ή ότι οι ανισότητες δεν θα δημιουργήσουν κοινωνικές ρήξεις και αναταραχές. Ακριβώς γύρω από αυτή την ιδέα, η Τράπεζα κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για το σύνολο των χωρών, ασχέτως των διαφορετικών συνθηκών που διαμορφώνουν το εσωτερικό τους, τονίζοντας ότι κράτη με αδύναμους θεσμούς, υπανάπτυκτες οικονομίες και ανελαστικά πολιτικά συστήματα κινδυνεύουν άμεσα να βρεθούν αντιμέτωπα με εσωτερικές εντάσεις αν δεν ακολουθήσουν βιώσιμες μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό τους. Η Τράπεζα θέτει σε επιφυλακή το σύνολο των Αφρικανικών χωρών, καθώς όπως τονίζει και η ίδια, όλες οι χώρες διατρέχουν τον ίδιο κίνδυνο, ασχέτως των εσωτερικών διαφορών τους¹⁷¹.

¹⁶⁹ «Νιγηρία: Το 40% των πολιτών ζει σε συνθήκες φτώχειας», Capital 2020, <https://www.capital.gr/diethni/3450756/nigeria-to-40-ton-politon-zei-se-sunthikes-ftoxeias>.

¹⁷⁰ «Το Πετρέλαιο της Αφρικής», http://www.bbc.co.uk/greek/specials/1436_africa_oil/page5.shtml.

¹⁷¹ «Accélérer la Réduction de la Pauvreté en Afrique», σελίδα 19.

Συνοψίζοντας, η διαχείριση των κρίσεων, των συγκρούσεων, των εξωτερικών σοκ αλλά και των περιβαλλοντικών καταστροφών αποτελούν μία εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση για τα περισσότερα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής. Η λύση για τον περιορισμό και την αποτροπή των παραπάνω φαίνεται να βρίσκεται κατά κύριο λόγο στην πρόληψη, η οποία στην πράξη συνίσταται στην χάραξη βιώσιμων και αποτελεσματικών πολιτικών προκειμένου να δημιουργηθεί ένα κλίμα ευημερίας στο εσωτερικό των χωρών. Οι συγκρούσεις και οι εμφύλιοι πόλεμοι ακόμα και μετά το πέρας τους, συνεχίζουν πολλές φορές να διχάζουν τον πληθυσμό μειώνοντας την εμπιστοσύνη ανάμεσα στους πολίτες¹⁷². Τα εξωτερικά σοκ αποσταθεροποιούν τα νοικοκυριά τα οποία βυθίζονται συνήθως στην φτώχεια, παρασέρνοντας έτσι και ένα μέρος της οικονομίας. Οι περιβαλλοντικές καταστροφές προκαλούν πείνα, φτώχεια και μετανάστευση. Κάθε χρόνο, 10 000 πολίτες χάνουν κατά μέσο όρο την ζωή τους εξαιτίας των συγκρούσεων. Το 2011, το φαινόμενο της ξηρασίας συντέλεσε από μόνο του στον θάνατο τουλάχιστον 100 000 ανθρώπων στο Κέρας της Αφρικής. Σήμερα, η πανδημία του Covid-19 απειλεί την ζωή χιλιάδων ανθρώπων ενώ οι συνέπειες παραμένουν ακόμα σε μεγάλο βαθμό ανυπολόγιστες.

8. Η πανδημία και οι επιπτώσεις του Covid-19 στην καταπολέμηση της φτώχειας

Στις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής τα επιβεβαιωμένα κρούσματα του Covid-19 παραμένουν χαμηλά συγκριτικά με τον υπόλοιπο πλανήτη. Μέχρι και τον Ιούλιο του 2020, υπήρχαν 600,000 επιβεβαιωμένες μολύνσεις. Το παραπάνω μπορεί να οφείλεται αφενός στο κλίμα της περιοχής αλλά και την αδυναμία των κρατών να πραγματοποιήσουν μαζικά τεστ ¹⁷³. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας, η Υποσαχάρια Αφρική θα βρεθεί αντιμέτωπη με την πρώτη μεγαλύτερη ύφεση ύστερα από 25 χρόνια σταθερής αναπτυξιακής πορείας. Υπολογίζεται ότι 40 εκατομμύρια άνθρωποι θα βυθιστούν εκ νέου στο καθεστώς της απόλυτης φτώχειας, καθώς μέχρι και τον Οκτώβριο του 2020 η περιοχή κατέγραψε παραπάνω από 1 εκατομμύριο επιβεβαιωμένα κρούσματα¹⁷⁴.

¹⁷² «Accélérer la Réduction de la Pauvreté en Afrique», σελίδα 199.

¹⁷³ Adeyemi Okunogbe, «Four months into a global pandemic, Sub-Saharan Africa must remain vigilant», 2020, <https://reliefweb.int/report/world/four-months-global-pandemic-sub-saharan-africa-must-remain-vigilant>.

¹⁷⁴ The World Bank, «World Bank Confirms Economic Downturn in Sub-Saharan Africa, Outlines Key Policies Needed for Recovery», 2020, <https://www.worldbank.org/en/news/press->

Οι χώρες, στην προσπάθεια τους να αναχαιτίσουν την διασπορά του ιού έχουν λάβει κάποια βασικά μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης τα οποία δεν μπορούν ωστόσο να εφαρμοστούν κατάλληλα όπως στις χώρες της Δύσης, δεδομένου ότι η δομή των χωρών της Αφρικής είναι πολύ διαφορετική. Η Μαδαγασκάρη αποτελεί μία από τις χώρες η οποία προσπαθεί να στηρίξει τον πληθυσμό της μέσα από την κρατική ενίσχυση των νοικοκυριών και την μεταφορά χρημάτων προς τις ευαίσθητες ομάδες του πληθυσμού καθώς και την στήριξη των νοικοκυριών καλύπτοντας ένα ποσό από τα πάγια τους¹⁷⁵. Ειδικότερα, μέτρα όπως η τηλεργασία και ο περιορισμός των κοινωνικών επαφών δεν δύναται να πραγματοποιηθούν για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Στην Υποσαχάρια Αφρική και ειδικότερα στην ύπαιθρο, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού κερδίζει το εισόδημα του μέσα από την χειρωνακτική εργασία. Περιορίζοντας την πρόσβαση στα χωράφια τα περισσότερα νοικοκυριά θα βρεθούν σε καθεστώς πείνας. Αυτήν την στιγμή 67 000 παιδιά κινδυνεύουν να χάσουν την ζωή τους λόγω υποσιτισμού ο οποίος προκύπτει μέσα από τα περιοριστικά μέτρα που έχουν θέσει οι κυβερνήσεις λόγω της πανδημίας¹⁷⁶. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι περισσότερες χώρες είναι εξοικειωμένες με την αντιμετώπιση σοβαρών υγειονομικών κρίσεων, μέχρι στιγμής φαίνεται ότι κάποιες από αυτές έχουν καταφέρει να περιορίσουν την διασπορά του ιού. Μέχρι και σήμερα, χώρες όπως η Λιβερία και η Κένυα διατηρούν χαμηλά ποσοστά θνησιμότητας, δεδομένου ότι ο πληθυσμός τους αποτελείται κατά βάση από νεαρές ηλικίες¹⁷⁷, διατηρώντας το ποσοστό θνησιμότητας στο 2,3% συγκριτικά με τον παγκόσμιο μέσο όρο ο οποίος βρίσκεται στο 2,4%.

Σε επίπεδο οικονομίας, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο προβλέπει μία μείωση του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης της τάξης του 3,2%, με την Νιγηρία και την Δυτική Αφρική να πλήττονται περισσότερο (5,4% και 8% αντίστοιχα). Πρόκειται για την πρώτη σημαντική μείωση των δύο τελευταίων δεκαετιών, δεδομένου ότι μέσα σε ένα διάστημα λίγων μηνών τα ποσοστά της απόλυτης φτώχειας αυξήθηκαν κατά 9,1%, σε

[release/2020/10/08/world-bank-confirms-economic-downturn-in-sub-saharan-africa-outlines-key-policies-needed-for-recovery](https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/10/08/world-bank-confirms-economic-downturn-in-sub-saharan-africa-outlines-key-policies-needed-for-recovery).

¹⁷⁵ International Monetary Fund, Regional Economic Outlook 2020 Update, Sub Saharan Africa, σελίδα 1-10.

¹⁷⁶ «Sub-Saharan Africa: 426 children per day at risk of death from hunger following impact of COVID-19», 2020, <https://reliefweb.int/report/world/sub-saharan-africa-426-children-day-risk-death-hunger-following-impact-covid-19>.

¹⁷⁷ Benno Ndulu, «The COVID-19 Pandemic and Its Impact on Sub-Saharan African Economies», 2020, <https://www.cigionline.org/articles/covid-19-pandemic-and-its-impact-sub-saharan-african-economies>.

μεγάλο βαθμό λόγο των επιπτώσεων του lockdown. Πολλοί μελετητές φοβούνται ότι οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής θα βιώσουν μία εκ νέου κατάρρευση των οικονομιών τους αντίστοιχη με αυτή της δεκαετίας του '80. Παράλληλα, οι επιπτώσεις της πανδημίας έτσι όπως γίνονται αντιληπτές σε πρώιμο ακόμα στάδιο, δεν δύναται να αφήσουν ανεπηρέαστη μία από τις πιο ευάλωτες περιοχές του πλανήτη. Μέχρι στιγμής οι σοβαρότερες επιπτώσεις φαίνεται να αποτυπώνονται στον τομέα της εκπαίδευσης ενώ αφορούν κατά βάση τις νεαρότερες ηλικίες. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, οι πιθανότητες να καταστεί κάποιος φτωχός μειώνονται κατά 3 μονάδες όταν το άτομο φτάνει μέχρι το στάδιο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αντίστοιχα, οι πιθανότητες μειώνονται κατά 7 μονάδες όταν ολοκληρώνει τις σπουδές του στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τέλος κατά 12 μονάδες όταν ολοκληρώνει τις σπουδές του στην τριτοβάθμια εκπαίδευση¹⁷⁸. Σύμφωνα με την UNESCO αυτή τη στιγμή το 82% των μαθητών στην Υποσαχάρια Αφρική δεν έχουν πρόσβαση στο ιντερνέτ, και 89% αδυνατούν να χρησιμοποιήσουν υπολογιστές προκειμένου να συνεχίσουν την εκπαίδευση τους διαδικτυακά¹⁷⁹. Παράλληλα, το 91% των μαθητών κατατάσσονται στην πρωτοβάθμια και την δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Η κατάσταση παραμένει εξαιρετικά προβληματική αν λάβουμε υπόψη ότι η αποχή από την εκπαίδευση στις χώρες της ΥΑ μπορεί να οδηγήσει σε μία τεράστια οπισθοδρόμηση με ανυπολόγιστες συνέπειες για το μέλλον των σημερινών γενεών και όχι μόνο. Υπό αυτό το πρίσμα γίνεται αντιληπτό ότι οι χώρες καλούνται για άλλη μία φορά να αντιμετωπίσουν μία εξωτερική κρίση την οποία αν δεν διαχειριστούν σωστά, θα οδηγήσει στην αύξηση του ποσοστού της ακραίας φτώχειας, στην πείνα αλλά και την μείωση του ανθρωπίνου κεφαλαίου για τα χρόνια που ακολουθούν. Μέχρι στιγμής, οι λύσεις που προτείνονται αφορούν κυρίως την πρόσβαση στην τεχνολογία χωρίς ωστόσο αυτή να αντανάκλα τα δυτικά πρότυπα. Ειδικότερα για τις φτωχότερες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής η πρόσβαση στην εκπαίδευση ενδέχεται να πραγματοποιείται μέσω της τηλεόρασης, του ραδιοφώνου και των SMS καθώς πρόκειται για μέσα τα οποία κατέχουν παραδοσιακά τα περισσότερα νοικοκυριά¹⁸⁰. Η εικόνα από μονή της σκιαγραφεί για άλλη μία φορά την ανισοκατανομή του πλούτου και την άνιση πρόσβαση στην ανάπτυξη σε παγκόσμιο επίπεδο.

¹⁷⁸ «Accélérer la Réduction de la Pauvreté en Afrique», σελίδα 23.

¹⁷⁹ Abdullahi Aborode, «Impact of Covid-19 on Education in Sub-Saharan Africa», 2020, σελίδα 7-9.

¹⁸⁰ Abdullahi Aborode, «Impact of Covid-19 on Education in Sub-Saharan Africa», 2020, σελίδα 16.

Ωστόσο, η σημερινή πανδημία ίσως αποτελέσει μελλοντικά το κίνητρο για καλύτερες επενδύσεις στον τομέα των τηλεπικοινωνιών¹⁸¹. Οι τελευταίες ενδέχεται να αποτελέσουν ένα δυνατό μέσο για την ανάπτυξη του πληθυσμού και ειδικότερα των φτωχότερων ανθρώπων, εφόσον η πρόσβαση στην τεχνολογία αποτέλεσε ανέκαθεν μία σημαντική ώθηση για τη ανάπτυξη μίας χώρας. Μέχρι στιγμής η Παγκόσμια Τράπεζα έχει διαθέσει 160 δισεκατομμύρια σε αναπτυξιακά πακέτα που αφορούν στην διαχείριση της πανδημίας σε 100 χώρες, εκ των οποίων 39 βρίσκονται στη ΥΑ¹⁸². Αντίστοιχα η ΕΕ έχει προσφέρει 35 δις στο σύνολο των Αφρικανικών χωρών προκειμένου να περιοριστούν σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο οι επιπτώσεις της πανδημίας. Η ΠΤ και η ΕΕ αντιπροσωπεύουν σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα τους βασικούς χρηματοδότες της Υποσαχάριας Αφρικής αυτή τη στιγμή (*«multilateral development banks and development partners»*), καταδεικνύοντας για άλλη μία φορά το γεγονός ότι οι περισσότερες χώρες της περιοχής παραμένουν εξαιρετικά ευάλωτες σε εξωτερικά σοκ, γεγονός που καθιστά τα πακέτα στήριξης απαραίτητα.

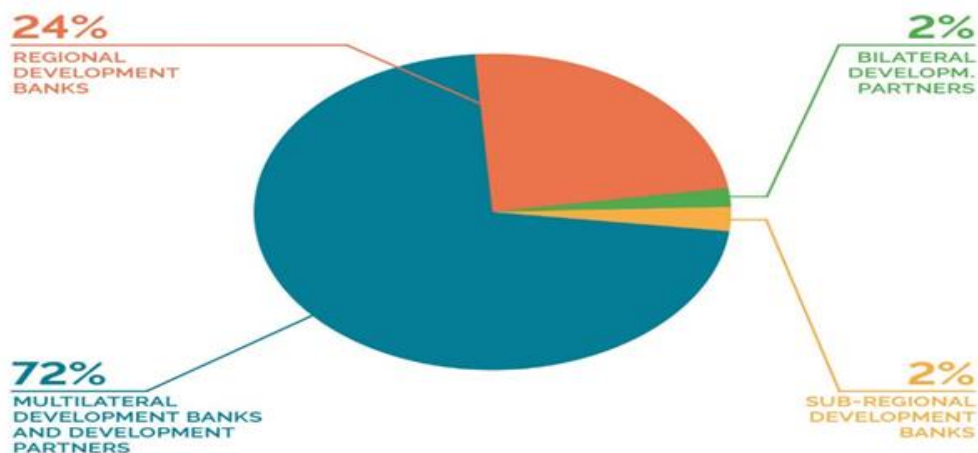
Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΔΝΤ, η πανδημία θα παρασύρει την ΥΑ σε ρυθμούς ανάπτυξης αντίστοιχους του 2010, γυρίζοντας την περιοχή μία δεκαετία πίσω σε επίπεδο ανάπτυξης¹⁸³. Κλείνοντας, το ΔΝΤ αναγνωρίζει πως μετά το πέρας της πανδημίας το βάρος θα πρέπει να δοθεί στην αναδιάρθρωση της οικονομικής πολιτικής προκειμένου οι χώρες να απεγκλωβιστούν γρήγορα από τους χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Τέλος, εστιάζει στην επιτακτική ανάγκη αναδιάρθρωσης των όρων αποπληρωμής του χρέους των φτωχότερων χωρών, προκειμένου οι τελευταίες να διαχειριστούν καλύτερα τα κρατικά έσοδα για την εξομάλυνση της οικονομίας¹⁸⁴.

¹⁸¹ Πηγή, <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/covid-19-crisis-sub-saharan-africa-response-donors-26456>.

¹⁸² Annalisa Prizzon, Istituto Per Gli Studi Di Politica Internazionale, «The Covid-19 Crisis in Sub-Saharan Africa: The Response From Donors», 2020, <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/covid-19-crisis-sub-saharan-africa-response-donors-26456>.

¹⁸³ International Monetary Fund, Regional Economic Outlook 2020, Sub Saharan Africa, σελίδα 1-10.

¹⁸⁴ Από τον Ιούνιο το ΔΝΤ έχει εγκρίνει την αναδιάρθρωση των όρων αποπληρωμής του χρέους των 28 φτωχότερων χωρών εκ των οποίων, οι 21 βρίσκονται στην Υποσαχάρια Αφρική (“debt service relief”). Σε πρώτη φάση οι όροι θα ισχύουν για έξι μήνες ενώ μπορεί να φτάσουν μέχρι και τα δύο χρόνια. Παράλληλα, η ομάδα των G20, έχει αποδεσμεύσει τις χώρες της ΥΑ σχετικά με την αποπληρωμή χρέους ύψους 14 δις δολαρίων για οχτώ μήνες, προκειμένου να διαχειριστούν τις επιπτώσεις της πανδημίας. Τέλος, όταν υπάρξει ένα εγκεκριμένο εμβόλιο, αυτό θα προσφερθεί στις φτωχότερες χώρες ως δημόσιο αγαθό σύμφωνα με τα όσα έχει δηλώσει η Κίνα.

SOURCE: ODI Donor tracker as of April 30-2020

Πηγή, Istituto Per Gli Studi Di Politica Internazionale, «The Covid-19 Crisis in Sub-Saharan Africa: The Response From Donors», 2020, <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/covid-19-crisis-sub-saharan-africa-response-donors-26456>

8.1. Στόχος «Μηδενική Φτώχεια»: είναι πράγματι εφικτός;

Μέχρι και πριν την πανδημία του Covid-19, οι περισσότεροι μελετητές επεσήμαναν ότι η υλοποίηση του πρώτου στόχου της Ατζέντας 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη μάλλον δεν θα πραγματοποιηθεί. Σήμερα, σχεδόν ένα χρόνο μετά την αρχή της πανδημίας οι προβλέψεις είναι ακόμα περισσότερο αποθαρρυντικές. Ήδη από το 2015, όταν ανασυντάχθηκε το προγραμματικό πλαίσιο έτσι όπως είχε διαμορφωθεί μέσα από τους στόχους της χιλιετίας, η Ατζέντα 2030 αποτέλεσε αντικείμενο κριτικής για αρκετούς λόγους. Η εντονότερη κριτική στηρίζεται στο γεγονός ότι οι 17 στόχοι αποτελούν στην πραγματικότητα περισσότερο ένα ευχολόγιο απ' ό,τι ένα συντονισμένο πλάνο δράσης¹⁸⁵. Και αυτό γιατί σύμφωνα με πολλούς αναλυτές, οι στόχοι θέτουν υπέρμετρα στάνταρντ τα οποία στην πραγματικότητα καθίστανται εξαιρετικά δύσκολα να υλοποιηθούν σε εθνική κλίμακα. Στο ίδιο πνεύμα, κριτική ασκήθηκε ως προς τη μορφή που λαμβάνουν οι στόχοι.

¹⁸⁵ «Are the SDGs the best approach?», <https://www.futurelearn.com/info/courses/achieving-sustainable-development/0/steps/35496>.

Πρόκειται για παγκόσμιους στόχους τους οποίους οφείλουμε να μετρήσουμε σύμφωνα με τους παγκόσμιους δείκτες που διαθέτουμε μέχρι στιγμής (λχ. HDI, IHDI, GINI μεταξύ άλλων) ή αφορούν στην ουσία εθνικούς στόχους τους οποίους οφείλουμε να υπολογίσουμε σύμφωνα με την οικονομική μεγέθυνση και το κατά κεφαλήν εισόδημα της κάθε χώρας;¹⁸⁶ Αν κανείς σταθεί περισσότερο στην παγκόσμια απήχηση των στόχων και λιγότερο στην εθνική τους εφαρμογή, τότε μπορούμε όλοι να συμφωνήσουμε ότι τα ποσοστά της απόλυτης φτώχειας έχουν πράγματι μειωθεί σημαντικά από την δεκαετία του '90, γεγονός που προμηνύει και την περαιτέρω μελλοντική τους μείωση. Ωστόσο για τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής το παραπάνω δεν ισχύει καθώς το ποσοστό των φτωχότερων ανθρώπων όχι μόνο δεν μειώθηκε αλλά αυξήθηκε όπως είδαμε παραπάνω λόγω της γενικότερης δημογραφικής αύξησης του πληθυσμού.

Αυτό σημαίνει ότι αν και η φτώχεια φαίνεται πράγματι να υποχωρεί, στην περίπτωση της Υποσαχάριας Αφρικής τα δομικά προβλήματα στο εσωτερικό των χωρών παραμένουν τα κυριότερα εμπόδια, πόσο μάλλον αν σταθούμε στο γεγονός ότι το κατώφλι της παγκόσμιας φτώχειας δεν αντικατοπτρίζει τα πραγματικά νούμερα στην περίπτωση της. Το γεγονός ότι το κατώφλι αυξήθηκε στα 1,9 δολάρια ημερησίως υποδηλώνει μία γενικότερη αύξηση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού σε παγκόσμιο επίπεδο. Ωστόσο, αυτή η αύξηση προέρχεται εν πολλοίς από την οικονομική ανάπτυξη της Κίνας, της Ινδίας και της Ανατολικής Ασίας οι οποίες έχουν πράγματι καταφέρει να απεγκλωβίσουν ένα μεγάλο ποσοστό ανθρώπων από τα δεσμά της απόλυτης φτώχειας. Στην περίπτωση της Υποσαχάριας Αφρικής το βιοτικό επίπεδο δεν έχει αυξηθεί τόσο ώστε να καθίσταται στην πράξη συγκρίσιμο με αυτό των υπόλοιπων χωρών. Πρακτικά, η συνδρομή της περιοχής στην γενικότερη καταγεγραμμένη ευμάρεια είναι αρκετά μικρή καθώς οι περισσότερες χώρες παραμένουν στην πραγματικότητα εγκλωβισμένες μέσα σε δομικά μοτίβα τα οποία αντανakλούν οικονομική στασιμότητα, ανισότητες, φτώχεια, πείνα και συγκρούσεις. Επιπλέον, το διαρκώς αυξανόμενο χρέος των περισσότερων χωρών καθιστά ακόμα πιο δύσκολη την οποιαδήποτε μετάβαση σε βιώσιμα μοντέλα ανάπτυξης, πόσο μάλλον στην αναδιανομή του εισοδήματος η οποία προτείνεται ως μία από τις αποτελεσματικότερες λύσεις για την καταπολέμηση της φτώχειας σε εθνικό επίπεδο.

¹⁸⁶ Isaac Abotebuno Akolgo, «Agenda 2030 in sub-Saharan Africa: What the Millennium Development Goals' narrative teaches about poverty eradication», σελίδα 5.

Σήμερα, η Νιγηρία, η Αγκόλα, το Καμερούν, το Μπουρούντι αλλά και η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό αποτελούν μερικές μόνο από τις χώρες με το μεγαλύτερο δημόσιο αλλά και ιδιωτικό χρέος¹⁸⁷. Ειδικότερα, το δημόσιο χρέος για την πλειοψηφία των χωρών της Υποσαχάριας Αφρικής έχει περάσει από το 40% στο 59% από το 2010 μέχρι και το 2018, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι χώρες όχι μόνο δεν είναι ικανές να το μειώσουν δραστικά αλλά σύμφωνα με τα νέα δεδομένα, το χρέος ενδέχεται να αυξηθεί πολύ παραπάνω. Πως λοιπόν, χώρες οι οποίες δεν κατέχουν την αυτοδυναμία στο εσωτερικό των οικονομιών τους, θα καταφέρουν να μηδενίσουν τα ποσοστά της φτώχειας μέχρι το 2030; Η απάντηση δεν είναι σίγουρα απλή.

Ωστόσο, οι λύσεις εντοπίζονται μεταξύ άλλων στις εθνικές πολιτικές των χωρών συνδυάζοντας την αναπτυξιακή βοήθεια που λαμβάνουν, ενώ τέλος θα πρέπει να εστιάσουμε στις πολιτικές αναδιάρθρωσης του χρέους αν θέλουμε να κάνουμε λόγο για μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη. Η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη παρά τις κριτικές που λαμβάνει αποτελεί πράγματι ένα κείμενο παγκόσμιου προγραμματισμού το οποίο αποδίδει ιδιαίτερη σημασία αν όχι εξέχουσα στην συνεργασία μεταξύ των κρατών. Υπό αυτό το πρίσμα, τα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής θα πρέπει να αυξήσουν τη φωνή τους στο διεθνές γίγνεσθαι προκειμένου να συμμετέχουν ενεργά στην διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής. Παράλληλα, θα πρέπει να ακολουθήσουν τις κατάλληλες εθνικές συνταγές, λαμβάνοντας υπόψιν την ετερογένεια των χωρών, προκειμένου να ανταποκριθούν κατάλληλα στα εμπόδια που εγκλωβίζουν τις χώρες σε καθεστώς φτώχειας. Η περιφερειακή συνεργασία αποτελεί σίγουρα το κλειδί για την ανάπτυξη και την ενσωμάτωση των χωρών. Πράγματι, ο στόχος μπορεί να μην υλοποιηθεί μέχρι το 2030. Μέχρι στιγμής, η ζυγαριά τείνει σίγουρα προς την αντίθετη κατεύθυνση. Ωστόσο αυτό που έχει πραγματικά σημασία σήμερα περισσότερο από ποτέ είναι να γίνει επιτέλους αντιληπτό ότι, ένας κόσμος γεμάτος ανισότητες δεν θα προσφέρει σε κανένα έθνος μακροπρόθεσμη ευημερία, καθώς σε ένα κόσμο περισσότερο διασυνδεδεμένο από ποτέ το ένα κράτος επηρεάζει άμεσα το άλλο, όση απόσταση και αν τα χωρίζει.

¹⁸⁷ FRANCISCO G. CARNEIROWILFRIED & A. KOUAME, « How much should Sub-Saharan African countries adjust to curb the increase in public debt?», 2020, <https://blogs.worldbank.org/africacan/how-much-should-sub-saharan-african-countries-adjust-curb-increase-public-debt>.

Συμπεράσματα

Η ιστορία της Αφρικανικής Ηπείρου αποτελεί συλλήβδην μία σειρά από καταστροφικά γεγονότα για την αναπτυξιακή της πορεία. Από την αρχή της αποικιοκρατίας μέχρι και το τέλος αυτής, τα Αφρικανικά κράτη δεν γνώρισαν παρά μόνο την εκμετάλλευση και την κακομεταχείριση των πληθυσμών τους. Η διαδικασία της αποαποικιοποίησης, αν και αποτέλεσε το έναυσμα για την ανεξαρτησία των λαών και την ένταξη τους στον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών συνοδεύτηκε από ένα βαρύ κόστος για την πορεία αυτών στο διεθνές γίγνεσθαι. Η αρχή του Ψυχρού Πολέμου κατέστησε την Αφρικανική ήπειρο πεδίο γεωπολιτικού ανταγωνισμού που στην πραγματικότητα λίγα είχε να προσφέρει ως προς την αναπτυξιακή πορεία των χωρών. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου από την άλλη, σηματοδότησε την φαινομενική απελευθέρωση των λαών από την οποιαδήποτε εξωτερική επιρροή. Ωστόσο, στην πράξη απλώς άλλαξαν οι όροι του παιχνιδιού. Για τις περισσότερες χώρες, η υπανάπτυξη, το αβάσταχτο εξωτερικό χρέος, οι εσωτερικές συγκρούσεις και η πολιτική αστάθεια αποτελέσαν τα βασικά χαρακτηριστικά που συνόδεψαν την προσπάθεια των χωρών να υπερβούν τα εσωτερικά τους εμπόδια και να χαράξουν βιώσιμες πολιτικές. Οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής πλήττονται μέχρι και σήμερα περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη περιοχή του πλανήτη. Η καταπολέμηση της φτώχειας, αποτελεί πράγματι προτεραιότητα τόσο για τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής όσο και για τη Διεθνή Κοινότητα. Και είναι αλήθεια ότι τις τελευταίες δεκαετίες έχουν σημειωθεί σημαντικά βήματα στην προσπάθεια καταπολέμησης του φαινομένου. Οι στόχοι της Χιλιετίας και στην συνέχεια η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη αποτελούν αναπόσπαστο μέρος αυτής της διαδικασίας, δεδομένου ότι πρόκειται για ένα πρόβλημα το οποίο δεν δύναται να αντιμετωπισθεί εξολοκλήρου μέσα από τις εθνικές πολιτικές των χωρών.

Το γεγονός ότι η παραπάνω διαπίστωση έχει καταστεί αντιληπτή σε παγκόσμιο επίπεδο, προσφέρει ελπιδοφόρες προσεγγίσεις σχετικά με την μελλοντική πορεία των χωρών. Ωστόσο, δεν γίνεται να αγνοήσουμε την άνιση θέση τους στο παγκόσμιο σύστημα, την εκμετάλλευση που πολλές από αυτές συνεχίζουν να υφίστανται από τις ανεπτυγμένες χώρες και τέλος την απροθυμία των διεθνών θεσμών για ουσιαστική διαχείριση του εξωτερικού τους χρέους. Το τελευταίο, μέσα από την χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 κατέστη ακόμα πιο ασήκωτο για πάρα πολλές χώρες γεγονός που αποτελεί σήμερα αντικείμενο έντονης κριτικής σε ότι αφορά τον

ρόλο αλλά και την λειτουργία της αγοράς. Η εκμετάλλευση και οι ανισότητες αποτελούν ίσως τα δύο βασικότερα προβλήματα για την στασιμότητα των χωρών της Υποσαχάριας Αφρικής.

Υπό αυτό το πρίσμα, παρουσιάστηκαν μία σειρά από πολιτικές οι οποίες στοχεύουν στην αναδιάρθρωση σημαντικών πτυχών της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, προκειμένου να καταστεί εφικτή μία βιώσιμη μετάβαση των χωρών σε βιώσιμα μοντέλα εθνικής ανασυγκρότησης. Οι πολιτικές αυτές αποτελούν αναμφίβολα σημαντικές κινήσεις και μπορούν πράγματι να συμβάλλουν στην ενδυνάμωση των χωρών. Ωστόσο, αυτό που κατά βάση δεν αναφέρεται συχνά στα προγραμματικά κείμενα των διεθνών θεσμών είναι η ιδέα περί αυτοδύναμης ανάπτυξης. Τόσο η Παγκόσμια Τράπεζα αλλά και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο αδυνατούν να παραδεχτούν ότι μία σειρά από επιβλαβείς κινήσεις από την μεριά τους, έχουν συμβάλλει στην υπανάπτυξη των χωρών. Παράλληλα, αναφερόμενες στην αναδιάρθρωση του χρέους, οι πολιτικές γύρω από αυτό εστιάζουν κυρίως στην επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής αλλά και στην σταθερότητα των επιτοκίων. Η διαγραφή ενός μέρους αυτού, αν και έχει πραγματοποιηθεί για αρκετές χώρες στην Υποσαχάρια Αφρική, δεν φαίνεται να έχει προσφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Διότι, η φτώχεια μπορεί πράγματι να μετράτε σε αριθμούς αλλά στην πράξη οι επιπτώσεις του φαινομένου δεν δύναται να αντικατοπτρίζονται μέσα από στατιστικές εκτιμήσεις.

Κλείνοντας, οι πιθανότητες να καταπολεμηθεί εξολοκλήρου το φαινόμενο μέχρι το 2030 παραμένουν ελάχιστες. Η πανδημία του Covid-19 θα αποτελέσει αναμφίβολα ένα ακόμη εμπόδιο για την αναπτυξιακή πορεία των χωρών. Ωστόσο, δεν μπορούμε παρά να ελπίζουμε ότι οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής θα καταφέρουν σύντομα να βελτιώσουν τους όρους διαβίωσης στο εσωτερικό των χωρών τους. Σήμερα περισσότερο από ποτέ, η ανάγκη για μία βιώσιμη ανάπτυξη παγκοσμίως, καθίσταται κάτι παραπάνω από επιτακτική. Σε πολλά σημεία του πλανήτη, συμπεριλαμβανομένου και της Υποσαχάριας Αφρικής, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής έχουν ήδη αρχίσει να διαγράφονται. Καμία χώρα δεν αποτελεί πλέον εξαίρεση από αυτό το όχι και τόσο καινούργιο παγκόσμιο πρόβλημα. Αντιλαμβανόμενοι ωστόσο την έκταση της κατάστασης, έννοιες όπως η παγκόσμια διακυβέρνηση, η συνεργασία αλλά και η αλληλεγγύη μεταξύ των χωρών αποκτούν νέα αξία καθώς χωρίς αυτές το μέλλον του πλανήτη διαγράφεται πράγματι ζοφερό.

Ωστόσο, στόχος της παρούσας εργασίας δεν αποτελεί μόνο η ανάδειξη όλων των αρνητικών πτυχών του σύγχρονου κόσμου. Παρά τα απαισιόδοξα στοιχεία σχετικά με την καταπολέμηση της φτώχειας, κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι τα κράτη είναι απόλυτα ικανά να οικοδομήσουν μια σταθερή αναπτυξιακή πορεία, εστιάζοντας κυρίως στην περιφερειακή συνεργασία. Η Αφρικανική ήπειρος οφείλει να πάρει τα ηνία, να ενισχύσει την φωνή της στον παγκόσμιο χάρτη και να καινοτομήσει, αξιοποιώντας κατάλληλα τον ρόλο της τεχνολογίας, ο οποίος αναμφίβολα έχει πολλά να προσφέρει στα κράτη και στις κοινωνίες τους.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

➤ Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- **Α. Χουλιάρης :** Κεφάλαιο 3, «Επιτέλους Ελεύθερή; Η Αφρική μετά το τέλος του Διπολικού Ανταγωνισμού», Κεφάλαιο 4, «Βγαίνοντας από το περιθώριο: η άνοδος της στρατηγικής σημασίας της Αφρικής στον 21ο αιώνα», κεφάλαιο 6, «Ο αιώνιος εταίρος: Οι σχέσεις της Αφρικής με την Ευρωπαϊκή Ένωση».
- **Γρηγόρης Ι. Τσάλτας,** «Αναπτυξιακό Φαινόμενο & Τρίτος Κόσμος», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010.
- **Γρηγόρης Ι. Τσάλτας,** « Περιβάλλον, Διεθνής Προστασία, Πολιτική, Δίκαιο, Θεσμοί», Δεύτερη Έκδοση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2017.
- **Γ. Δαουτόπουλος,** «Κοινωνιολογία της Ανάπτυξης», Κεφάλαιο 3, «Θεωρία Παγκόσμιου Συστήματος», 2008.
- **Δ.Α Σωτηρόπουλος, Α. Χουλιάρης, Σ. Ρούσσο, Π. Σκλιάς,** «Ο Τρίτος Κόσμος, Πολιτική, Κοινωνία, Οικονομία, Διεθνείς Σχέσεις», Εκδόσεις Παπαζήση, Σειρά: Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική, Αθήνα 2005.
- **Ζέφη Δημαδάμα,** «Οικονομία, Ανάπτυξη, Περιβάλλον, Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Πολιτικές της Αειφόρου Ανάπτυξης», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2008.

- **Παναγιώτης Ρουμελιώτης**, «Προς έναν Πολυπολικό Κόσμο», Εκδοτικός Οίκος Α.Α Λιβάνη, Αθήνα 2009.
- **Μάνος Τσατσάνης**, «Τα κύματα των θεωριών εκδημοκρατισμού και τα αραβικά καθεστώτα: μεταξύ μεταβασιολογίας και αραβικού εξαιρετισμού», περιοδικό Επιστήμη και Κοινωνία, τεύχος 29/012.
- **Στέλλα Μιχοπούλου**, «Αναπτυξιακές και Κοινωνικές Επιπτώσεις των Πολιτικών Σταθερότητας του ΔΝΤ», Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Μάρτιος 2012.
- **Στέλλα Μιχοπούλου**, «Κρίση Χρέους, Δημοσιονομική Λιτότητα και Οικονομική Κρίση στην Ευρωζώνη», Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Απρίλιος 2014.
- **Andrew Heywood**, «Εισαγωγή στην Πολιτική», Εκδόσεις Επίκεντρο, Τέταρτη Έκδοση, Αθήνα 2014.
- **Caroline Thomas**, «Φτώχεια, Ανάπτυξη και Πείνα», Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής, Τρίτη Έκδοση, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα 2007.
- **John Baylis & Steve Smith**, «Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής», Τρίτη Έκδοση, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα 2007.
- **Johan Norberg**, «Παγκοσμιοποίηση και φτώχεια», Κέντρο Φιλελεύθερων Μελετών & European Liberal Forum, 2003.
- **Korwa G. Adaar**, «Σουδάν: Το Εθνικό και Διεθνές Πλαίσιο της Εμφύλιας Σύγκρουσης και η Επίλυση της», Ύπατη Αρμοστεία ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης, Writenet Paper No. 6/2000.

➤ **Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία**

- **Abdullahi Aborode, Olaitan Anifowoshe, Tolorunju Ifeoluwapo Ayodele, Akinjo, Rebecca Ireaiyo, Ogunjemilua Oluwafemi David** «Impact of Covid-19 on Education in Sub-Saharan Africa», Healthy Africans Platform, 2020, Research Gate.

- **Alemayehu Geda Fole**, «The Historical Origin of African Debt Crisis», Eastern Africa Social Science Research Review, Volume 19, Number, Michigan University Press, 2003.
- **C. VAN ROOYEN, R. STEWART & T. DE WET**, «The Impact of Microfinance in Sub-Saharan Africa: A Systematic Review of the Evidence», World Development Vol. 40, No. 11, Elsevier, 2012.
- **Bonnie Campbell & Bruno Losch**, «LES PAUVRES, BÉNÉFICIAIRES OU OTAGES DES STRATÉGIES DE RÉDUCTION DE LA PAUVRETÉ ?», Cairn.info, 2002/3 N° 87.
- **Cécile Broutin & Nicolas Bricas**, «Agroalimentaire et lutte contre la pauvreté en Afrique subsaharienne, le rôle des micro et petites entreprises », Éditions du Gret, France 2006.
- **Charlotte Guénard et Jean-Luc Dubois**, «Inégalités, croissance et pauvreté en Afrique subsaharienne»
- **Isaac Abotebuno Akolgo**, «Agenda 2030 in sub-Saharan Africa: What the Millennium Development Goals' narrative teaches about poverty eradication», Department of Economics, Jimma University, Research Gate, August 2018.
- **Francois Bourguignon**, «The Poverty-Growth-Inequality Triangle», Senior Vice President and Chief Economist, The World Bank, 2004.
- **Francois Bourguignon**, «Spreading the Wealth», Finance and Development, 2018.
- **Hans H. Bass**, «Ragnar's Nurske Development Theory: Influences and Perceptions», Anthem Press, London/New York, 2008.
- **Jean-Pierre Cling, Philippe De Vreyer, Mireille Razafindrakoto, Francois Roubaud**, «La croissance ne suffit pas pour réduire la pauvreté : le rôle des inégalités», Développement et Insertion Internationale, 2003, Research Gate.
- **Mark Langan**, «Neo-Colonialism and the Poverty of Development in Africa», Contemporary African and Political Economy, Newcastle University, 2018.
- **Martin Ravallion**, «How Long Will It Take to Lift One Billion People Out of Poverty?», The World Bank Research Observer, The Author 2013. Published by Oxford University Press on behalf of the International Bank for Reconstruction and Development.

- **Paul Collier**, «Fixing Fragility: The Role of the Private Sector and Local Institutions», Brookings Institute.
- **Pierre Jacquet et Olivier Charnoz**, «Infrastructures, croissance et réduction de la pauvreté», Article pour le Forum franco-vietnamien, 2003.
- **Pierre-Noël Giraud (Cerna) & Denis Loyer (AFD)**, «Capital naturel et développement durable en Afrique », Cerna, Centre d'économie industrielle Ecole Nationale Supérieure des Mines de Paris / ParisTech, Economica, 2006.
- **The AfDB, the Committee of Ten, United Nations Economic Commission for Africa (UNECA), and the African Union Commission, in collaboration with the Korea Institute for International Economic Policy (KIEP)**, «Achieving Strong, Sustained and Shared Growth in the post-crisis Global Economy», KOAFEC Ministerial Conference, 2010.
- **William R. Cline**, «The Baker Plan, Progress, Shortcomings and Future», Working Papers, International Economics Department, The World Bank, 1989.
- **Samuel S. Huntington**, «Democracy's Third Wave», Journal of Democracy, Spring 1991.
- **Susan George**, «How The Other Half Dies», The Real Reasons for World Hunger, Penguin Books, Middlesex England 1976.
- **Zerbo Adama**, «Marché du travail urbain et pauvreté en Afrique subsaharienne : un modèle d'analyse», Université Bordeaux IV, Centre d'économie du développement, 2006, Research Gate.

➤ **Εκθέσεις/Αναφορές**

- **African Development Bank Group Strategy for Addressing Fragility and Building Resilience in Africa**, African Development Bank Group, Transition Support Department ORTS, 2014-2019.
- **African Development Bank Group**, Eliminating Extreme Poverty in Africa: Trends, Policies and the Role of International Organizations, Zorobabel Bicaba, Zuzana Brixiová and Mthuli Ncube, No. 223, 2015.

- **African Development Bank, African Development Fund**, The Fragile States Facility (FSF).
- **European Stability Mechanism**, From Debt Collection to Relief Provision: 60 Years of Official Debt Restructurings Through the Paris Club, Working Paper Series 20/2016.
- **Groupe de la Banque Mondiale**, Accélérer la réduction de la pauvreté en Afrique, 2019.
- **International Monetary Fund**, Regional Economic Outlook, Sub-Saharan Africa, 2020 Update.
- **Malabo Declaration on Accelerated Agricultural Growth and Transformation for Shared Prosperity and Improved Livelihoods**, MALABO, EQUATORIAL GUINEA, JUNE 26-27, 2014.
- **OECD-FAO, Agricultural Outlook 2016-2025**, Part I, «Agriculture in Sub-Saharan Africa: Prospects and Challenges for the Next Decade», OECD/FAO 2016.
- **PRIO**, Conflict Trends in Africa, 1989-2017, Conflict Trends 2018, www.prio.org/ConflictTrends.
- **United Nations Committee for Development Policy**, Leaving No One Behind, 2018.
- **United Nations Development Programme**, Human Development Indices and Indicators, 2018 Statistical Update.
- **United Nations, General Assembly**, Biennial Report on the Review of the Implementation of the Commitments Made Towards Africa's Development, A/69/163, 28 July 2014.
- **United Nations**, The Millennium Development Goals Report, 2015.
- **World Bank Group**, Évolution de la pauvreté dans une Afrique en plein essor, 2019.
- **World Bank Group**, Reversals of Fortune, Overview, Poverty and Shared Prosperity, 2020.

➤ Ηλεκτρονικές Πηγές

www.worldbank.org

<https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/sustainable-development.html>

<https://cepr.shorthandstories.com/history-poverty/>

<https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/civil-war-south-sudan>

<https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/covid-19-crisis-sub-saharan-africa-response-donors-26456>

https://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp

<https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2019/01/28/the-world-banks-strategy-for-addressing-fragility-in-sub-saharan-africa/>

<https://reliefweb.int/report/world/sub-saharan-africa-426-children-day-risk-death-hunger-following-impact-covid-19>

https://www.lepoint.fr/afrique/burkina-faso-un-jour-historique-pour-les-droits-sexuels-et-reproductifs-01-06-2019-2316308_3826.php

https://www.lepoint.fr/afrique/planning-familial-de-plus-en-plus-accepte-en-afrique-12-11-2019-2346809_3826.php

<https://www.economicdiscussion.net/economic-growth/5-major-obstacles-to-economic-growth-economics/26339>

<https://www.economicdiscussion.net/underdeveloped-countries/characteristics-of-an-underdeveloped-countries-top-14-characteristics/18971>

<https://www.coe.int/en/web/compass/poverty#5>

<https://www.capital.gr/diethni/3450756/nigeria-to-40-ton-politon-zei-se-sunthikes-ftoxeias>

http://www.bbc.co.uk/greek/specials/1436_africa_oil/page5.shtml

https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2018&locations=ZF&most_recent_year_desc=false&start=1967&view=chart

<https://ourworldindata.org/grapher/poverty-gap-index-at-190-int--per-day>

<https://data.oecd.org/inequality/poverty-gap.htm#indicator-chart>

<https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>

<https://data.oecd.org/inequality/poverty-gap.htm#indicator-chart>

<https://www.un.org/africarenewal/magazine/september-2002/disappointing-decade-africa>

<https://www.oxfordresearchgroup.org.uk/blog/the-coming-peace-africas-declining-conflicts>

<https://thediplomat.com/2020/08/china-the-world-bank-and-african-debt-a-war-of-words/>

<https://slpress.gr/anadimosieuseis/pws-i-kina-epwfeleitai-apo-to-chreos-tis-afrikis/>

<https://www.kathimerini.gr/economy/international/910679/yperchreomeni-i-afriki-12-chronia-meta-to-koyrema/>

<http://www.fao.org/family-farming/detail/en/c/384055/>

<https://www.liberal.gr/think-tanks/i-afriki-den-chreiazetai-perissoteri-anaptuxiaki-boitheia-alla-eleutheria/265953>

<https://www.orfonline.org/research/somalia-a-failed-state/>

<https://www.history.com/topics/africa/rwandan-genocide>

<https://gr.euronews.com/2018/05/09/pente-xronia-emfylioy-polemoy-sto-notio-soydan>

<https://sdgs.un.org/goals/goal1>

<http://hellenicplatform.org/oi-17-stoxoi/>

